

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY SULECHÓW
NA LATA 2025-2029**

SPORZĄDZAJĄCY

BURMISTRZ SULECHOWA

OPRACOWANIE

ARCHEDI – USŁUGI ARCHEOLOGICZNE

35-504 Rzeszów, ul. Mielecka 18

archedi.archeologia@gmail.com

mgr Edyta Anna Marek

styczeń 2025 r.

Wykaz skrótów

GEZ - Gminna Ewidencja Zabytków

GKZ - Generalny Konserwator Zabytków

GPOnZ - Gminny Program Opieki nad Zabytkami

JST - Jednostka Samorządu Terytorialnego

KPOZiOnZ - Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

KPZK - Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju

LPR - Lokalny Program Rewitalizacji

LWKZ - Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków

MKiDN - Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

MOF ZG - Miejski Obszar Funkcjonalny Zielonej Góry

MPZP - Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego

NSRK - Narodowa Strategia Rozwoju Kultury

PINB – Powiatowy Inspektor Nadzoru Budowlanego

POZWL - Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego

RP - Rzeczpospolita

RPO-L2020 - Regionalny Program Operacyjny - Lubuskie 2020

SRKS - Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego

UNSRK – Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury

SPIS TREŚCI

1. Wstęp.....	1
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	2
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	3
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	5
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	5
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	11
4.2.1. Strategia rozwoju województwa Lubuskiego 2030.....	11
4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego.....	12
4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego (POZWL) na lata 2021-2024.....	13
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	15
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	15
5.2. Charakterystyka zasobów oraz stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Sulechów.....	49
5.2.1. Charakterystyka gminy.....	50
5.2.2. Zarys historii obszaru gminy.....	51
5.2.3. Krajobraz kulturowy.....	61
5.2.3.1. Zabytki nieruchome.....	63
5.2.3.2. Zabytki ruchome.....	103
5.2.3.3. Zabytki archeologiczne.....	103
5.2.3.4. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	106
5.2.3.5. Dziedzictwo niematerialne.....	106
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	107
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	109
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	111
5.6. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....	112
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	113
7. Założenia programowe.....	116
7.1. Priorytety.....	116
7.2. Kierunki działań i zadania.....	116
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	119
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	120

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	121
10.1. Dotacje.....	122
10.1.1. Dotacje samorządowe.....	123
10.1.2. Dotacje zewnętrznego finansowania - krajowe.....	125
11. Podsumowanie.....	130
12. Bibliografia.....	131
13. Spis tabel i rycin.....	131

Aneks 1. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków na terenie Gminy Sulechów

Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, z wyłączeniem obiektów objętych wpisem do rejestru zabytków

Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Sulechów

1. Wstęp

Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, natomiast celem jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292) nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Mówi o tym artykuł w/cyt. 87 ustawy. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców.

Dbłość o oryginalną substancję zabytkową, a także nawiązujący do tradycji sposób rozwoju przestrzennego, są nakazami chwili dla władz gminnych. Istnieje bowiem niebezpieczeństwo zakłócenia ładu przestrzennego głównie w samym Sulechowie, co może mieć negatywny wpływ, na jakość życia mieszkańców.

Natomiast działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego mogą przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sulechów na lata 2020-2023, który został przyjęty Uchwałą Nr 0007.298.2020 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 grudnia 2020 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Z realizacji programu Burmistrz co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), która mówi o obowiązku

sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art.87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, uwzględniając fakt, że:

1) zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną, jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP);

2) głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840, z 2023 r. poz. 951, 1688, 1904). Przy opracowywaniu programu opieki nad zabytkami uwzględniono w szczególności następujące przepisy cyt. wyżej ustawy: art. 3, 4, 6, 7, 16 ust. 1, art. 17, 18, 19, 20, 21, 22 oraz art. 89;

3) wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2024 r., poz. 1465, 1572) zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy.

W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Uwzględniono inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym w:

1. ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130);
2. ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2024 r. poz. 725 ze zm.),
3. ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 ze zm.);
4. ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478);
5. ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 ze zm.);
6. ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87 ze zm.),
7. ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491 ze zm.),
8. ustawie o cmentarzach i chowaniu zmarłych z dnia 31 stycznia 1959 r. (Dz.U. z 2024 r. poz. 576),
9. ustawie o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r. (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 278),

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

1. ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2022 r. poz. 385),
2. ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2022 r. poz. 2393),

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

1. ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2020 r. poz. 164),

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026, Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r., M.P. 2023 poz. 1470.

Cel główny KPOZ to: Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce, który będzie realizowany w ramach trzech celów szczegółowych:

1. Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków
3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Najważniejsze kierunki działań programu odpowiadające założonym celom to:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Należy zwrócić uwagę, że jednym z kierunków działań KPOZ będzie zadanie realizowane przez Narodowy Instytut Konserwacji Zabytków dotyczące weryfikacji i klasyfikacji zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:1). Obszar - państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny–kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego w pisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi między pokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje

również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie

tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego z SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,

2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,

2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,

2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,

2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

– Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.

– Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.

– Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałania odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora

kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.

- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

SRKS definiuje również dodatkowe projekty strategiczne, które nie znalazły się w SOR. Zostały one opisane we wcześniejszych fragmentach niniejszego dokumentu poświęconych poszczególnym celom SRKS. Lista projektów strategicznych SRKS obejmuje:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

- **Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030**

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. W przyjętym dokumencie, w aspekcie ochrony zabytków wskazano następujące cele:

- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez

przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Sulechów wykazuje zgodność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 stanowi najważniejszy dokument samorządu województwa, określający kierunki rozwoju regionalnego i wskazujący obszary szczególnej interwencji. Łączy w sobie diagnozę stanu regionu, stojące przed nim wyzwania rozwojowe i aspiracje jego mieszkańców. Uwzględnienie w Strategii dokumentów planistycznych szczebla międzynarodowego i krajowego gwarantuje skorelowanie procesów rozwojowych województwa lubuskiego z podstawowymi założeniami europejskiej i krajowej polityki rozwoju regionalnego. W ramach niniejszej Strategii wyodrębniono:

Cel strategiczny 2: Region silny w wymiarze społecznym oraz bliski obywatelowi

Cel operacyjny 2.4: Zapewnienie bogatej oferty kulturalnej oraz ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego. Kierunki interwencji: Poprawa dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik gromadzenia, opracowywania i upowszechniania zbiorów.

Kierunek interwencji: Ochrona i promocja cennych obiektów dziedzictwa kulturowego. Dokument wskazuje na bogate zasoby dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego. Krótko scharakteryzowano instytucje kultury na terenie województwa: muzea, teatry, biblioteki, kina, świetlice oraz ośrodki kultury. Ochronę dziedzictwa kulturowego poddano analizie SWOT. Jej najważniejsze mocne strony to: liczne i różnorodne zasoby dziedzictwa kulturowego oraz bogactwo miejsc i tradycji historycznych oraz bogate dziedzictwo kulturowe regionu. Do słabych stron zaliczono: zły stan techniczny większości zabytków architektury, konieczność pilnych, kosztownych remontów oraz zróżnicowany stopień dostępności mieszkańców województwa do oferty turystycznej i kulturalnej.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego przyjęty uchwałą nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 23 kwietnia 2018 r., jako akt określający kierunki zagospodarowania w zakresie takich zagadnień jak rozmieszczenie inwestycji celu publicznego czy zabudowy ma istotne znaczenie dla zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego zakłada efektywne wykorzystanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego dla rozwoju turystyki. W programie uwzględniającym aktualizacje oparte o inne dokumenty strategiczne województwa lubuskiego określa się potrzebę dążeń do wzmocnienia pozycji dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego poprzez włączanie jego zasobów do dokumentów i działań strategicznych na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Dokument zwraca uwagę na zasoby kulturowe gminy Sulechów. W zakresie kulturowym uwzględniono:

– zachowanie i ochronę obiektów zabytkowych:

- zamek w Sulechowie,
- kościół w Klępsku,
- kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie,
- Pozycje Środkowej Odry;

– sporządzanie i realizację lokalnych programów opieki nad zabytkami;

– objęcie obiektów zabytkowych właściwą ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

- wspieranie tworzenia parków kulturowych, ustanawiania pomników historii;

– zachowanie historycznie ukształtowanych układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych:

- zespół ruralistyczny Pomorsko;

– odpowiednie wyeksponowanie obiektów zabytkowych i walorów krajobrazowych, z zachowaniem cech tradycyjnego budownictwa:

- miejsce bitwy pod Kijami;

– wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego w celach turystycznych ze szczególnym uwzględnieniem szlaków kulturowych;

– zwiększenie dostępności wysokiej jakości oferty kulturalnej;

- utworzenie ośrodka informacji turystycznej.

Dla gminy Sulechów określa następujące inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym w zakresie dziedzictwa kulturowego i turystyki:

- ochrona i zachowanie obiektów zabytkowych i zasobów kultury,
- przebudowa instytucji kultury oraz dostosowanie obiektów do prowadzenia działalności kulturalnej i turystycznej,
- inwestycje w infrastrukturę obszarów zdegradowanych zgodnie z Gminnym Programem Rewitalizacji,
- rozbudowa, modernizacja obiektów użytkowanych na cele działalności kulturalnej, wyposażenie obiektów w sprzęt niezbędny do prowadzenia działalności, organizacja i wyposażenie punktów informacyjnych, w tym w odpowiednie systemy informatyczne,
- rozwój Lubuskiego Szlaku Wina i Miodu,
- budowa i rozwój marki turystycznej w województwie lubuskim, polegającej na drogowym oznakowaniu turystycznym województwa, budowie Lubuskiego Centrum Winiarstwa, promocji projektu oraz oferty turystycznej, budowie dziesięciu przystani nadodrzańskich
- wykorzystywanie dziedzictwa naturalnego i zasobów kultury do rozwoju turystyki;
- jednolite oznakowanie turystyczne „Lubuskiego Szlaku Fortyfikacji”, wytyczenie szlaków naziemnych, ustawienie tablic informacyjnych dotyczących najciekawszych obiektów militarnych.

4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego (POZWL) na lata 2021-2024

Program został przyjęty uchwałą nr XXXIII/454/21 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 21 czerwca 2021 r. Głównym celem Programu opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2021 – 2024 jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego i zachowania krajobrazu kulturowego Ziemi Lubuskiej przez określenie służących temu warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach samorządu województwa. Część programowa przedstawia cel strategiczny: „Zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla kształtowania tożsamości województwa lubuskiego”, na który składają się cztery cele priorytetowe wraz z wyznaczonymi kierunkami działań:

I. Rozpoznanie zasobu, poprawa skuteczności ochrony zabytków i efektywne zarządzanie zasobem

I.1. Rozpoznanie stanu zachowania zasobu

I.2. Budowa bazy danych o zabytkach i obszarach chronionych

I.3. Digitalizacja zasobów zabytkowych

I.4. Wsparcie finansowe działań związanych z ochroną zabytków

I.5. Przeciwdziałania zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego

II. Rewaloryzacja zabytków jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego oraz rozwoju potencjału turystycznego

II.1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków nieużytkowanych

II.2. Tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

II.3. Rozwijanie i tworzenie produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe

III. Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego w oparciu o społeczeństwo obywatelskie

III.1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych promujących dziedzictwo kulturowe

III.2. Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami

III.3. Wspieranie działań dla budowania tożsamości regionalnej związanych z dziedzictwem niematerialnym

III.4. Wspieranie działań zmierzających do integracji transgranicznej i międzyregionalnej jako element budowania tożsamości

IV. Ochrona krajobrazu kulturowego i świadome jego kształtowanie współgrające z integracją przestrzenną regionu

IV.1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

IV.2. Rozpoznanie i objęcie ochroną najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego świadczących o specyfice i tożsamości województwa

IV.3. Rewitalizacja w obrębie obszarów zabytkowych

We wdrażaniu powyższych założeń udział powinny brać samorządy powiatowe poprzez m.in. wykonywanie studiów i analiz z zakresu zagospodarowania przestrzennego, opracowywanie powiatowego programu opieki nad zabytkami, przyznawanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane

przy zabytkach, współdziałanie ze społecznymi opiekunami zabytków, umieszczanie przez starostę znaku informacyjnego na zabytkach nieruchomości (błękitna tarcza).

W dokumencie znajduje się ponadto analiza SWOT dla województwa w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego. Kolejne rozdziały obejmują uwarunkowania prawne ochrony dziedzictwa kulturowego, jego charakterystykę wraz z analizą strategiczną, zestawienie i ocenę dotychczasowych działań podejmowanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego oraz cele, priorytety i zadania POZWL, a także źródła finansowania przedsięwzięć z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.

W charakterystyce stanu zasobów dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego wydzielono i opisano: zabytki nieruchome, zabytki archeologiczne, zabytki ruchome znajdujące się w rejestrze zabytków województwa lubuskiego; pomniki historii; parki i ogrody; cmentarze; zabytki techniki; architekturę sakralną; architekturę rezydencjonalną; architekturę militarną; budynki użyteczności publicznej; zieleni komponowaną; układy urbanistyczne i ruralistyczne oraz krajobraz kulturowy. Pośród nich znajdują się obiekty z terenu gminy Sulechów.

Zagadnienia ochrony środowiska kulturowego w ograniczonym zakresie podejmują również inne dokumenty programowe powiatu. Przede wszystkim znaczenie w wymiarze działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego mają cykliczne programy współpracy z organizacjami pozarządowymi i podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego, gdzie uwzględnia się między innymi zadania w zakresie promocji powiatu oraz ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, które powierza się do realizacji organizacjom pozarządowym. Na obecnym etapie część ze wskazanych dokumentów wymaga aktualizacji.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Sulechów jest spójny z aktami prawa miejscowego i innymi dokumentami sporządzonymi na szczeblu gminy, które wyznaczają główne kierunki i cele rozwoju. Kluczowe zadania polityki gminy w odniesieniu do ochrony dziedzictwa kulturowego zostały uwzględnione w następujących dokumentach:

- Strategia rozwoju gminy Sulechów 2030
- Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Zielonej Góry
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Sulechów
- Program Rewitalizacji Gminy Sulechów na lata 2016-2023
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Strategia rozwoju gminy Sulechów 2030

Strategia rozwoju gminy Sulechów 2030 została przyjęta uchwałą nr 0007.569.2022 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 grudnia 2022 r. Głównym celem Strategii rozwoju gminy Sulechów 2030 jest zaplanowanie, a następnie konsekwentne realizowanie działań zmierzających do zapewnienia jej harmonijnego rozwoju. Celem jest nie tylko rozkwit gminy Sulechów pod względem gospodarczym, lecz także rozwój społeczny jej mieszkańców. Istotnym aspektem jest również aktywizacja społeczna wszystkich grup funkcjonalnych, aby minimalizować zjawisko wykluczenia społecznego grup defaworyzowanych. Jako wizję gminy Sulechów określono, że stanowi nowoczesny i ekologiczny obszar, który na kanwie stabilnego i wielofunkcyjnego rozwoju społeczno-gospodarczego stwarza mieszkańcom możliwość wysokiej jakości życia poprzez rozwój infrastruktury społecznej, komunikacyjnej, technicznej, środowiskowej i turystycznej. Z kolei misja rozwoju gminy Sulechów do 2030 r. odnosić się będzie do obszarów wdrożenia działań strategicznych:

- Gmina jest zasobna ekonomicznie, stawia na stabilny i wielofunkcyjny rozwój społeczno-gospodarczy oraz dba o ochronę środowiska naturalnego
- Gmina zapewnia odpowiednie warunki do zamieszkania, wypoczynku, pracy i zakładania własnych działalności gospodarczych
- Gmina dba o rozwój aktywności społecznych różnych grup społecznych poprzez realizację projektów społecznych oraz rozbudowę infrastruktury rekreacyjnej i wypoczynkowej

W toku prac nad Strategią rozwoju gminy Sulechów 2030 wypracowano następujące cele strategiczne, które stanowią odpowiedź na zdiagnozowane główne wyzwania rozwojowe:

Cel strategiczny 1 Rozwój gospodarczy i integracja przestrzenna regionu

Cele operacyjne:

- Poprawa jakości przestrzeni publicznej;
- Rozwój stref inwestycyjnych;
- Promocja gospodarcza gminy;
- Modernizacja infrastruktury drogowej;
- Modernizacja i rozbudowa infrastruktury komunikacyjnej, w tym kolejowej, wraz z budową centrum przesiadkowego w Sulechowie;
- Wykorzystanie potencjału przestrzeni zlokalizowanej w centrum Sulechowa;
- Dążenie do wzmocnienia pozycji komisariatu policji w Sulechowie;
- Dążenie do zmiany siedziby powiatu zielonogórskiego lub utworzenia powiatu sulechowskiego.

Cel strategiczny 2 Wzrost jakości życia społecznego

Cele operacyjne:

- Zwiększenie dostępności mieszkańców do działalności kulturalnej;
- Modernizacja obiektów stanowiących ośrodki życia kulturalnego;
- Poszerzenie oferty kulturalnej dla mieszkańców;
- Aktywne wspieranie seniorów, np. poprzez zwiększenie oferty spędzania czasu wolnego i współpracę z organizacjami pozarządowymi.

Cel strategiczny 3 Rozwój potencjału turystycznego

Cele operacyjne:

- Zapewnienie mieszkańcom możliwości efektywniejszego uczestniczenia w życiu społecznym;
- Rozwój agroturystyki;
- Modernizacja i rozwój infrastruktury turystycznej;
- Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.

Określenie powyższych celów strategicznych wyznacza kierunki dalszych działań. Na ich podstawie opracowano projekty oraz działania, które przyczynią się w sposób bezpośredni do realizacji założonych celów poprzez osiągnięcie wskazanych rezultatów i wskaźników.

W odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, szeroko rozumianych zabytków lub też archeologii nie pochyłono się bliżej nad nimi. Określono jedynie, że wśród celów operacyjnych **Strategii rozwoju województwa lubuskiego 2030** punkt 2.4: Zapewnienie bogatej oferty kulturalnej oraz ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego jest spójny z celami Strategii rozwoju gminy Sulechów 2030.

Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Zielonej Góry

Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Zielonej Góry jest porozumieniem gmin wchodzących w skład tego obszaru. Są to miasto Zielona Góra, gmina Sulechów, gmina Czerwieńsk, gmina Świdnica, gmina Zabór. Celem głównym Strategii jest osiągnięcie wysokiej jakości życia mieszkańców na obszarze funkcjonalnym Zielonej Góry poprzez poprawę spójności społeczno-gospodarczej tego obszaru. Realizacja celu głównego następuje poprzez system celów priorytetowych, określających konkretne kierunki interwencji. Zostały one zaprogramowane następująco:

1. Wysoki poziom wewnętrznej integracji MOF i wsparcie powiązań interregionalnych.
2. Zrównoważony rozwój i ochrona zasobów przyrodniczych i kulturowych.
3. Poprawa społecznej spójności MOF ZG.
4. Rozwój sektora MŚP i innowacyjności motorami wzrostu gospodarczego obszaru funkcjonalnego.

W odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, szeroko rozumianych zabytków lub też archeologii nie pochyłono się bliżej nad nimi. Określono jedynie, że działanie 1 celu nr 2 jest spójne z priorytetem 6 **RPO-L2020**: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sulechów

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sulechów zostało przyjęte uchwałą nr 0007.613.2023 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 30 marca 2023 r.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta jest dokumentem określającym politykę przestrzenną miasta a także koordynujący działania samorządu lokalnego w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

miasta.

Studium, jako wewnętrzny dokument władz samorządowych nie jest aktem prawa miejscowego i nie stanowi podstawy do wydawania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, a także nie przesądza o użytkowaniu terenów. Ustalenia Studium zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym są wiążące dla organów gminy przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które nie mogą być sprzeczne z zapisami Studium.

Głównym celem Studium jest sformułowanie kierunków zagospodarowania przestrzennego i zasad polityki przestrzennej gminy, poprzez rozpoznanie i diagnozę aktualnej sytuacji gminy, istniejących uwarunkowań oraz uwzględnienie problemów związanych z jej rozwojem.

W Studium znajduje się spis poszczególnych typów zabytków z podziałem na:

- obiekty zabytkowe nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- obiekty zabytkowe wpisane do ewidencji zabytków,
- stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków
- stanowiska archeologiczne pozostałe
- pomniki przyrody na terenie gminy

Zasady ochrony zabytków wpisanych do rejestru ustalone są przepisami odrębnymi, jednakże wszelkie działania na substancji obiektu zabytkowego, w tym zagospodarowanie na cele użytkowe oraz wszelkie zmiany, w tym zmiana funkcji, wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Pomimo, że ochrona obszarów i obiektów wpisanych do rejestru zabytków nie jest przedmiotem prawa miejscowego, obowiązuje ich wykazanie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Na etapie studium uwzględnia się ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru oraz ich otoczenia,
- zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Warunkiem ochrony układów i zespołów wpisanych do rejestru zabytków jest utrzymanie historycznej kompozycji układu / zespołu wpisanego do rejestru zabytków, w tym odpowiednio do cech zagospodarowania obszaru:

- istniejących ciągów drogowych z ich przekrojami, szerokościami ulic i chodników, liniami zabudowy frontowej oraz z historycznymi nawierzchniami ciągów

komunikacyjnych,

- zasad historycznej parcelacji,
- linii zabudowy wyznaczonej przez zachowaną zabudowę historyczną,
- kompozycji zabudowy,
- gabarytów wysokościowych zabudowy wytyczonych wysokością zachowanej zabudowy historycznej,
- historycznych dominant i ich ekspozycji,
- osi widokowych oraz ekspozycji i otoczenia obiektów zabytkowych,
- istniejącej historycznej zabudowy i zagospodarowania terenu, w tym: zabudowy, małej architektury, zieleni komponowanej.

Warunki ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków:

- trwałe zachowanie historycznej formy architektonicznej i substancji budowlanej obiektu wpisanego do rejestru zabytków, utrzymanie (ew. rewaloryzacja) otoczenia obiektu zabytkowego zgodnie z historycznym zagospodarowaniem,
- opracowanie rozwiązań inwestycyjnych na podstawie zaleceń konserwatorskich, zgodnie z odpowiednimi przepisami dotyczącymi ochrony zabytków.¹

Ochrona obiektów zabytkowych nie wpisanych do rejestru odbywa się poprzez ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obiekty zabytkowe wyznaczone do ochrony ustaleniami planów miejscowych są wskazane w gminnej ewidencji zabytków. W obowiązujących na terenie gminy miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, poza obiektami i obszarami ujętymi w ewidencji zabytków oraz stanowiskami archeologicznymi, zostały wskazane strefy ochrony konserwatorskiej. Na rysunkach Studium oznaczono stanowiska archeologiczne posiadające lokalizację z rozróżnieniem na stanowiska archeologiczne o powierzchni do 1 ara oznaczono punktowo oraz stanowiska archeologiczne o powierzchni powyżej 1ara oznaczono obszarowo. W obrębie znajdujących się na terenie objętym opracowaniem studium stanowisk archeologicznych, zamierzenia inwestycyjne związane z pracami ziemnymi wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych, zgodnie z przepisami odrębnymi. Obszar stanowisk archeologicznych wyłącza się spod

---

¹ Za: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sulechów, s. 42-43.

zalesień.

Jako jedyny w gminie kościół pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Kłępsku wraz z dawnym cmentarzem otoczonym od północy, zachodu i południa kamiennym murem został uznany za pomnik historii Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 marca 2017 r. Zasady ochrony pomnika historii ustalone są przepisami odrębnymi i obowiązuje ich wykazanie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Wymieniono kilka zagrożeń dla zabytków, wśród których są:

- katastrofy naturalne, np. pożary, powódzie, wichury, które mogą doprowadzić do destrukcji obiektów i obszarów zabytkowych,
- działania inwestycyjne bez kontroli służb konserwatorskich związane z rozbudową, przebudową, remontami, wymianą stolarki okiennej, wymianą pokrycia dachów, remonty częściowe, nowe otwory okienne i drzwiowe,
- zmiany kompozycyjne w zabytkowych parkach,
- lokalizowanie nowych obiektów bez uwzględnienia istniejącej substancji zabytkowej,
- niszczenie zabytków archeologicznych w tym samowolnie realizowane prace budowlane i ziemne,
- lokowanie wtórnych dominant przestrzennych.

W Studium określono, że w celu ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków niezbędne jest:

- ochrona zabytków i stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz obejmowanie ochroną prawną obiektów i stanowisk nie wpisanych do rejestru poprzez ustalenie planów miejscowych,
- prowadzenie działalności inwestycyjnej i rolniczej z dbałością o dziedzictwo kulturowe w tym stanowiska archeologiczne,
- zachowanie charakteru zabudowy oraz dostosowania nowej zabudowy do zabudowy historycznej w obrębie całej gminy ze szczególną troską o obszary wpisane do rejestru zabytków,
- zachowanie historycznych układów ruralistycznych oraz ich ochrona poprzez ustalenia w planach miejscowych,
- podnoszenie świadomości lokalnej co do wartości spuścizny historycznej

oraz jej wpływu na turystykę i agroturystykę,

– zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu decydujących o tożsamości gminy.

Zaleca się, aby ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego objąć wszystkie zabytki wpisane do ewidencji zabytków oraz zabytki archeologiczne.

Należy uwzględnić ochronę obiektów budowlanych ujętych w ewidencji zabytków, dla których obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) zachować ich bryłę, kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane, utrzymać, a w przypadku zniszczenia odtworzyć historyczny detal architektoniczny,
- 2) zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodne z historycznym wizerunkiem budynku, w przypadku konieczności przebicia nowych otworów, należy je zharmonizować z zabytkową elewacją budynku,
- 3) stosować kolorystykę i materiały nawiązujące do tradycyjnych lokalnych rozwiązań, w tym ceramiczne lub tynkowe pokrycie ścian zewnętrznych; zakazuje się stosowania okładzin ściennych typu „siding”,
- 4) należy stosować historyczny rodzaj pokrycia dachowego (dachówka ceramiczna w kolorze ceglastym lub inne właściwe dla danego obiektu),
- 5) elementy elewacyjne instalacji technicznych należy montować z uwzględnieniem wartości zabytkowych obiektów,

Wyznacza się **strefy ochrony konserwatorskiej** dla wsi Buków, Głogusz, Kalsk, Kije, Kruszyna, Łęgowo, Klępsk, Okunin, Obłotne oraz dla **układów ruralistycznych** wsi: Brody, Cigacice, Pomorsko i Mozów oznaczone na rysunku KIERUNKÓW. Ochroną należy objąć:

- 1) historyczne układy przestrzenne,
- 2) historyczne zasady podziałów nieruchomości,
- 3) zabudowę o wartości historycznej lub lokalno-kulturowej oraz jej formy charakterystyczne dla zabudowy sytuowanej przy poszczególnych traktach ulicznych, w tym układ zabudowy na działce, wysokości budynków, rodzaje dachów i sposób sytuowania ich kalenicy oraz proporcje elewacji frontowej,

4) kompozycję zieleni.

Obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy dążyć do ochrony i rewaloryzacji charakterystycznego ukształtowania terenu i rozplanowania zasadniczych elementów układu ruralistycznego, a także zachowania i ochrony oraz przywracania osi kompozycyjnych i widokowych,
- 2) należy dążyć do zachowania historycznych układów przestrzennych (tj. rozplanowanie dróg, ulic, placów, historycznych zbiorników wodnych, przebieg: linii zabudowy, kompozycji wnętrz urbanistycznych, kompozycji historycznej zieleni) oraz poszczególne istniejące elementy tego układu (tj. historyczne nawierzchnie ulic, placów i chodników, historyczne obiekty techniczne, historyczną zabudowę i zielen),
- 3) zakazuje się podejmowania działań prowadzących do degradacji lub utraty wartości historycznych i zabytkowych oraz krajobrazowych i kulturowych terenów i obiektów, w szczególności zakazuje się lokalizowania elementów wpływających niekorzystnie na powyższe walory, np. poprzez kolizję z historycznymi dominantami przestrzennymi w postaci wież, wyniesionych kościołów i stanowisk archeologicznych,
- 4) nową zabudowę należy dostosować do historycznej w zakresie skali i bryły,
- 5) zakazuje się stosowania materiałów zewnętrznych niezgodnych z charakterem historycznej zabudowy, m.in. blachy falistej, blachy dachówkopodobnej, okładzin typu siding,
- 6) w przypadku zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru oraz wpisanych do gminnej ewidencji należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym,
- 7) ochrona zieleni historycznej, w tym zachowania i ochrony starodrzewu,
- 8) należy dostosować nowe elementy zagospodarowania, w tym infrastrukturę techniczną do otoczenia i historycznego rozplanowania w zakresie m.in. skali i wysokości oraz lokalizowania jej w sposób nie powodujący kolizji z elementami historycznymi np. w postaci historycznych nawierzchni.

Za zgodne ze studium uznaje się:

- 1) uszczegółowienie wymogów konserwatorskich na etapie sporządzania planu miejscowego,
- 2) ustalenia konserwatorskie zawarte w obowiązujących miejscowych planach

zagospodarowania przestrzennego.

Program Rewitalizacji Gminy Sulechów na lata 2016-2023

Program Rewitalizacji Gminy Sulechów na lata 2016-2023 został przyjęty uchwałą nr 0007.532.2018 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 czerwca 2018 r.

Obszar rewitalizacji wyznaczony w Gminie Sulechów nie jest jednorodny. Tworzą go z jednej strony najstarsza część miasta, a z drugiej tereny wiejskie. W obu wypadkach celem głównym przyporządkowano cele szczegółowe, które stanowią jednocześnie kierunki najistotniejszych działań rewitalizacyjnych. Wydzielono **dwa cele główne**:

- A Poprawa jakości życia na wiejskich obszarach zdegradowanych
- B Ożywienie społeczno-gospodarcze obszarów zdegradowanych miasta Sulechów

Dla celów A wyeksponować należy przede wszystkim zadanie zmierzające do poprawy wizerunku i dostępności zabytkowego budynku szkoły podstawowej w **Bukowie** wraz z rewitalizacją przyległego parku oraz rewitalizacja budynków PGR (ujętych w ewidencji) na cele społeczne w **Karczynie**. W celu B znajduje się kierunek B7 odnoszący się do zagrożeń zabytków: Poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych (m. in. przy ul. Niepodległości 29, Handlowej 5, Sikorskiego 21, 22-23, 25 Armii Krajowej 7, 22, 62 Brama Piastowska 1, Jana Pawła 25) oraz B12: Rozwój ruchu turystycznego jako uzupełniającego kierunku rozwoju gospodarczego Sulechowa, który mógłby być realizowany poprzez oznakowanie zabytków, obiektów kulturalnych i rekreacyjnych.

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. nr 212, poz. 2153), wydane na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie

sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia.

Gmina Sulechów obecnie posiada gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych czekający na zaopiniowanie przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program ten składa się z trzech części – opisowej, graficznej oraz załącznika z listą rejestrowych zabytków znajdujących się na terenie Gminy Sulechów. W części opisowej określono zakres opracowania, podstawy prawne. Scharakteryzowano zasób i rozmieszczenie zabytków oraz stopień ich spodziewanego zagrożenia. W dalszej części tekstu pojawiają się wnioski z analizy rozmieszczenia oraz zagrożenia zabytków i sposoby ich ochrony. Podany został także wykaz zabytków nieruchomych, zawierający ważniejsze elementy podlegające zabezpieczeniu oraz dane dotyczące realizacji, sposób współdziałania, powiadamiania i łączności. W kolejnych punktach pokazano formularz zgłoszenia strat w zabytkach, zestawienie prac dokumentacyjnych i konserwatorsko-zabezpieczających w razie wystąpienia strat i szkód w zabytkach oraz wykaz jednostek, instytucji, organizacji przewidzianych do udzielenia pomocy zabytkom w razie zagrożenia.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece

nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym MPZP gminy Sulechów jako akt prawa miejscowego stanowi podstawę planowania przestrzennego. Ma on wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie gminy obowiązuje obecnie 79 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

- 1.** Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **XXIV/223/1996** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 listopada 1996 r.
- 2.** Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Sulechów zatwierdzona Uchwałą Nr **XXXVI/341/1998** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 5 maja 1998 r.
- 3.** Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego osiedla przy ul. Warszawskiej w Sulechowie zatwierdzony Uchwałą Nr **XXXVI/342/1998** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 5 maja 1998 r.

4. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Cigacice, Górki Małe, Górzycowo Leśna Góra zatwierdzony Uchwałą Nr XXXVI/344/1998 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 5 maja 1998 r.
5. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sulechów zatwierdzona Uchwałą Nr V/49/1999 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 11 marca 1999r.
6. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zatwierdzona Uchwałą Nr XV/138/2000 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 30 marca 2000 r.
7. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Sulechów – Brzezie zatwierdzony Uchwałą Nr XVIII/163/2000 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 11 lipca 2000r.
8. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego osiedla „Piastów” w Sulechowie zatwierdzony Uchwałą Nr XXI/198/2000 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 5 grudnia 2000 r.
9. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Sulechów dla terenu przy ul. Gdańskiej zatwierdzony Uchwałą Nr XXVIII/258/2001 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 10 lipca 2000 r.
10. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Sulechów dla terenu przy ulicach Kolejowej i Prostej zatwierdzona Uchwałą Nr XXX/272/2001 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 13 listopada 2001 r.
11. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Sulechów w obrębie geodezyjnym Kłępsk dot. trasy przebiegu gazociągu wysokiego ciśnienia nr 14 zatwierdzona Uchwałą Nr XXXI/296/2001 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 grudnia 2001 r.
12. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu 1 miasta Sulechów i części gminy Sulechów obręb Brzezie k. Sulechowa zatwierdzony Uchwałą Nr XXXIV/323/2002 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 23 kwietnia 2002 r.
13. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części obrębu 1 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr III/16/2002 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 10 grudnia 2002 r.
14. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Śródmieścia miasta Sulechów zatwierdzona Uchwałą Nr VII/52/2003 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 28 kwietnia 2003 r.
15. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu 2 miasta Sulechów zatwierdzona Uchwałą Nr VII/53/2003 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 28 kwietnia 2003 r.
16. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Sulechów- Brzezie zatwierdzona Uchwałą Nr VII/54/2003 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 28 kwietnia 2003 r.
17. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Krężoły zatwierdzona Uchwałą Nr VII/55/2003 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 28 kwietnia 2003 r.
18. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sulechów w obrębie Okunin zatwierdzona Uchwałą Nr VII/57/2003 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 28 kwietnia 2003 r.
19. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części obrębów wsi: Krężoły, Obłotne, Kruszyna, Nowy Świat i dla części obrębu 2 miasta Sulechów w zakresie obejścia miasta Sulechów w ciągu drogi krajowej nr 32 zatwierdzony Uchwałą Nr XII/98/2003 Rady Miejskiej w

Sulechowie z dnia 28 października 2003 r.

- 20.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu 1 miasta Sulechów nr 25 zatwierdzony Uchwałą Nr XVIII/143/2004 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 1 czerwca 2004 r.
- 21.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu Pomorsko części obrębu Mozów i części obrębu Górki Małe w gminie Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr XIX/163/2004 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 2 lipca 2004 r.
- 22.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu Pomorsko, części obrębu geodezyjnego Brzezie k. Pomorska, części obrębu Pomorsko i części obrębu Kije zatwierdzony Uchwałą Nr XXXIV/306/2005 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 listopada 2005 r.
- 23.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Brody zatwierdzony Uchwałą Nr XXXIV/307/2005 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 listopada 2005 r.
- 24.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Brzezie k. Sulechowa i części obrębu 1 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr XXXVI/344/2006 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 17 stycznia 2006 r.
- 25.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębów geodezyjnych 1 i 2 miasta Sulechów oraz części obrębu Kruszyna i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Sulechów - Brzezie zatwierdzony Uchwałą Nr XLII/396/2006 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 22 sierpnia 2006 r.
- 26.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębów geodezyjnych Mozów, Brzezie k. Sulechowa, części obrębu 3 miasta Sulechów i części obrębu Nowy Świat zatwierdzony Uchwałą Nr XLV/432/2006 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 27 października 2006 r.
- 27.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu Górki Małe, Mozów, Kije, Kalsk oraz części obrębu 3 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr XLV/431/2006 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 27 października 2006 r.
- 28.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Górki Małe i części obrębu Cigacice zatwierdzony Uchwałą Nr IV/27/2007 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 lutego 2007 r.
- 29.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Mozów z przeznaczeniem terenu jako strefy ochronnej strzelnicy garnizonowej nr 36 zatwierdzony Uchwałą Nr IX/100/2007 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 sierpnia 2007 r.
- 30.** Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Brzezie koło Sulechowa zatwierdzona Uchwałą Nr IX/101/2007 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 sierpnia 2007 r.
- 31.** Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obrębu 1 miasta Sulechów zatwierdzona Uchwałą Nr IX/104/2007 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 sierpnia 2007 r.
- 32.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Krężoły zatwierdzony Uchwałą Nr IX/99/2007 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 sierpnia 2007 r.
- 33.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu 2 miasta Sulechów

oraz części obrębu Kruszyna zatwierdzony Uchwałą Nr **XXIII/282/2008** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 października 2008 r.

34. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Obłotne zatwierdzony Uchwałą Nr **XXIII/283/2008** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 października 2008 r.

35. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu 2 miasta Sulechów, części obrębu Cigacice i części obrębu Górzykowo oraz zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego części obrębu 1 miasta Sulechów, części obrębu Brzezcie k. Sulechowa i Sulechów - Brzezcie zatwierdzony Uchwałą Nr **XXIII/284/2008** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 października 2008 r.

36. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu 2 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **XXXII/368/2009** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 16 czerwca 2009r.

37. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu 1 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **XXXV/397/2009** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 września 2009r.

38. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego osiedla „Piastów” w Sulechowie zatwierdzony Uchwałą Nr **XXXV/401/2009** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 września 2009r.

39. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu części obrębu Kalsk zatwierdzony Uchwałą Nr **XXXV/403/2009** Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 września 2009r.

40. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu części obrębu Kalsk zatwierdzony Uchwałą Nr **XLVII/508/2010** Miejskiej w Sulechowie z dnia 17 sierpnia 2010r.

41. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu Krężoły, części obrębu Kruszyna i części obrębu 2 miasta zatwierdzony Uchwałą Nr **LI/529/2010** Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 października 2010 r.

42. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu Kruszyna zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.37.2011** Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 lutego 2011 r.

43. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Sulechów - Brzezcie zatwierdzona Uchwałą Nr **0007.122.2011** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 18 października 2011r.

44. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu Krężoły i części obrębu 1 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.158.2011** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 grudnia 2011 r.

45. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu Brzezcie k. Sulechowa nr 64 zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.313.2013** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 16 kwietnia 2013 r.

46. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Brzezcie k. Sulechowa i części obrębu 1 miasta Sulechów zatwierdzona Uchwałą Nr **0007.323.2013** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 maja 2013 r.

47. Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu Głogusz zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.354.2013** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 października 2013 r.

48. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębów

geodezyjnych Mozów, Brzezie k. Sulechowa, części obrębu 3 miasta Sulechów i części obrębu Nowy Świat zatwierdzona Uchwałą Nr **0007.360.2013** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 listopada 2013 r.

49. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego osiedla „Piastów” w Sulechowie zatwierdzona Uchwałą Nr **0007/27/2015** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 stycznia 2015 r.

50. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu 2 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007/46/2015** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 17 marca 2015 r.

51. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Kalsk zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.61.2015** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 24 marca 2015 r.

52. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Nowy Świat i w obrębie geodezyjnym 2 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.65.2015** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 kwietnia 2015 r.

53. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębach geodezyjnych Pomorsko i Brody nr 78 zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.234.2016** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 czerwca 2016 r.

54. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębach geodezyjnych Pomorsko i Brody zatwierdzony Uchwałą Nr **0007/366/2017** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 czerwca 2017 r.

55. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części obrębu Obłotne zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.367.2017** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 czerwca 2017 r.

56. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Cigacice zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.368.2017** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 czerwca 2017 r.

57. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Obłotne i części terenów w obrębie geodezyjnym Krężoły zatwierdzony Uchwałą Nr **0007/380/2017** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 lipca 2017 r.

58. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Brzezie k. Sulechowa zatwierdzony Uchwałą Nr **0007/414/2017** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 25 września 2017 r.

59. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębach geodezyjnych: Górki Małe, Cigacice i Górzynkowo zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.416.2017** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 25 września 2017 r.

60. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Krężoły i części terenów w obrębie geodezyjnym 1 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.439.2017** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 listopada 2017 r.

61. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym 2 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.443.2017** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 listopada 2017 r.

62. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Krężoły zatwierdzony Uchwałą Nr **0007/441/2017** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 listopada 2017 r.

- 63.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Nowy Świat w gminie Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.468.2017** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 12 grudnia 2017 r.
- 64.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Brzezcie k. Sulechowa zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.535.2018** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 czerwca 2018 r.
- 65.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Brzezcie k. Sulechowa i części terenów w obrębie 1 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.537.2018** Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 czerwca 2018 r.
- 66.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym 2 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.539.2018** Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 czerwca 2018 r.
- 67.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w obrębie Nowy Świat zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.203.2020** Miejskiej w Sulechowie z dnia 18 lutego 2020 r.
- 68.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębach geodezyjnych: 3 miasta Sulechów, Brzezcie k. Sulechowa, Mozów i Kije zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.218.2020** Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 kwietnia 2020 r.
- 69.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Krężoły zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.239.2020** Miejskiej w Sulechowie z dnia 18 sierpnia 2020 r.
- 70.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Kruszyna zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.318.2021** Miejskiej w Sulechowie z dnia 16 lutego 2021 r.
- 71.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Nowy Świat i w obrębie 2 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.320.2021** Miejskiej w Sulechowie z dnia 16 lutego 2021 r.
- 72.** Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego o części obrębu Krężoły, części obrębu Kruszyna i części obrębu 2 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.322.2021** Miejskiej w Sulechowie z dnia 16 lutego 2021 r.
- 73.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Kalsk zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.369.2021** Miejskiej w Sulechowie z dnia 18 maja 2021 r.
- 74.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów o części terenów w obrębie geodezyjnym Górki Małe zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.391.2021** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 5 lipca 2021 r.
- 75.** Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębach geodezyjnych: 3 miasta Sulechów, Brzezcie k. Sulechowa, Mozów i Kije zatwierdzona Uchwałą Nr **0007/393/2021** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 5 lipca 2021 r.
- 76.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części terenów w obrębie geodezyjnym 1 miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.717.2024** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 27 lutego 2024 r.
- 77.** Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębach geodezyjnych: Cigacice, Górzynkowo, Górki Małe zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.727.2024** Rady

Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 marca 2024 r.

78. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części terenów w obrębie geodezyjnym Nowy Świat zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.64.2024** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 29 lipca 2024 r.

79. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części terenów w obrębie geodezyjnym z miasta Sulechów zatwierdzony Uchwałą Nr **0007.128.2024** Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 listopada 2024 r.

Na terenie gminy Sulechów funkcjonuje obecnie 79 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz 22 zmiany MPZP. Określają one obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego wraz ze zmianami pokrywają 28% obszaru Gminy (66,820 km² z 236,66 km²). Liczba planów miejscowych oraz zmian uchwalonych: w 1996 r. – 1 plan; w 1998 r. – 3 zmiany; w 1999 r. – 1 zmiana; w 2000 r. – 1 zmiana i 3 plany; w 2001 r. – 1 zmiana i 3 plany; w 2002 r. – 2 plany; w 2003 r. – 5 zmian i 1 plan; w 2004 r. – 2 plany; w 2005 r. – 2 plany; w 2006 r. – 4 plany; w 2007 r. – 3 plany i 2 zmiany; w 2008 r. – 3 plany; w 2009 r. – 4 plany; w 2010 r. – 2 plany; w 2011 r. – 2 plany i 1 zmiana; w 2013 r. – 2 plany i 1 zmiana; w 2015 r. – 3 plany i 1 zmiana; w 2016 r. – 1 plan; w 2017 r. – 10 planów; w 2018 r. – 3 plany; w 2020 r. – 3 plany; w 2021 r. – 4 plany i 2 zmiany; w 2024 r. – 3 plany.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXIV/223/1996 z dnia 19.11.1996 r.**, **MPZP o nr Uchwały 0007.313.2013 z dnia 16.04.2013 r.** nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne, strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury. W tekście nie podjęto ochrony ewentualnych stanowisk archeologicznych.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXVI/341/1998 z dnia 05.05.1998 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP miasta Sulechowa nr 4. Obecnie nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne, choć na mapie wskazującej zasięg tego Planu, jest częściowo prawdopodobnie oznaczone (brak w legendzie opisu). Nie określono jednak ani na mapie, ani w tekście o jakie stanowisko chodzi. Jednakże w samym tekście jest mowa o sposobie postępowania w celu zapobieżenia dewastacji stanowisk archeologicznych. Jest to słuszna uwaga, którą można wprowadzić do innych MPZP lub zmian z przyszłości z zastrzeżeniem, że obecnie odpowiednikiem PSOZ jest WUOZ.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXVI/342/1998 z dnia 05.05.1998 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP osiedla przy ul. Warszawskiej w Sulechowie

nr 5. Obecnie nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne, bądź strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury. Jednakże w samym tekście jest mowa o sposobie postępowania w przypadku odkrycia stanowisk archeologicznych. Jest to słuszna uwaga, którą można wprowadzić do innych MPZP lub zmian z przyszłości z zastrzeżeniem, że obecnie odpowiednikiem PSOZ jest WUOZ.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXVI/344/1998 z dnia 05.05.1998 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP Cigacice, Górki Małe, Górzycowo Leśna Góra nr 7. Obecnie nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne, bądź strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury. W tekście nie podjęto także w żaden sposób ochrony ww zabytków w razie ich wystąpienia na obszarze objętym tą uchwałą.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały V/49/1999 z dnia 11.03.1999 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP gminy Sulechów nr 8. Na terenie objętym uchwałą nie znajdują się stanowiska archeologiczne, strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury. W tekście natomiast podjęto zapis odnoszący się do postępowania podczas prac ziemnych w momencie odkrycia stanowiska archeologicznego.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XV/138/2000 z dnia 30.03.2000 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP gminy Sulechów nr 9. Obecnie znajduje się jedno stanowisko archeologiczne w części tego MPZP na terenie wsi Kruszyna. Jest to stanowisko nr 10 w miejscowości (nr AZP 59-15/8). Nie zostało ono oznaczone na mapie planu. W tekście planu pojawia się jednakże informacja o pracach ziemnych pod nadzorem archeologa. Nie ma konkretnej informacji o stanowisku i czy te prace ziemne odnoszą się tylko do jego granic, czy do całości planu. W tekście podano informację, że prace rozbiórkowe przy obiektach ujętych w ewidencji zabytków muszą być poprzedzone wykonaniem dokumentacji historycznej i fotograficznej w uzgodnieniu z WKZ. Należy w tekście i na mapie planu dokonać szczegółowych określeń odnoszących się do zabytków archeologicznych i wpisanych do ewidencji zabytków.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XVIII/163/2000 z dnia 11.07.2000 r.**, **MPZP o nr Uchwały XXI/198/2000 z dnia 05.12.2000 r.** oraz **MPZP o nr Uchwały III/16/2002 z dnia 10.12.2002 r.** na terenach objętych uchwałami nie znajdują się stanowiska archeologiczne, ale w tekście podjęto zapisy odnoszące się do postępowania podczas prac ziemnych w momencie odkrycia stanowiska

archeologicznego. Na terenach objętych planami znajduje się kilkanaście zabytków wpisanych do ewidencji zabytków. W tekstach nie podjęto ich tematu. Należy to niezwłocznie skorygować. W przypadku **Uchwały XXI/198/2000** należy także zaznaczyć na planie oraz w tekście opisać dokładnie, że część objęta planem znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXVIII/258/2001 z dnia 10.07.2001 r.** oraz **XXXIV/323/2002 z dnia 23.04.2002 r.** nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne, strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury. W tekstach natomiast podjęto zapisy odnoszące się do postępowania podczas prac ziemnych w momencie odkrycia stanowiska archeologicznego. Dodatkowo w portalu gminnym należy poprawić numerację **MPZP o nr Uchwały XXVIII/258/2001**, gdyż w miejscu jego lokalizacji znajduje się zapis i zarys innego MPZP.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXX/272/2001 z dnia 13.11.2001 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP dla terenu przy ulicach Kolejowej i Prostej. Na terenie objętym uchwałą nie znajdują się stanowiska archeologiczne, strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury. W tekście natomiast podjęto zapis odnoszący się do postępowania podczas prac ziemnych w momencie odkrycia stanowiska archeologicznego.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXI/296/2001 z dnia 21.12.2001 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP w obrębie geodezyjnym Klepsk dot. trasy przebiegu gazociągu wysokiego ciśnienia nr 14. Obecnie nie znajduje się tam żadne stanowisko archeologiczne, strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury. W tekście planu pojawia się jednakże informacja o pracach ziemnych pod nadzorem archeologa. Nie ma konkretnej informacji, czy te prace ziemne odnoszą się do całości planu.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały VII/52/2003 z dnia 28.04.2003 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP Śródmieścia miasta Sulechów nr 19. Teren objęty zmianą w całości znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej oraz jednocześnie stanowiska archeologicznego nr 24 w miejscowości (AZP 59-15/40). Na mapach dołączonych do planu należy dokładnie to zaznaczyć. W tekście planu prawidłowo opisano sposób działań dotyczących ochrony dziedzictwa archeologicznego i kulturowego. Wydaje się jednak słuszne dokładne zasygnalizowanie numeru

stanowiska w tekście.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały VII/53/2003 z dnia 28.04.2003 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP części obrębu z miasta Sulechów nr 20. Teren objęty zmianą w całości znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej, co nie zostało podjęte ani na mapie ani w tekście. Należy niezwłocznie dokonać korekty mapy i zawrzeć stosowne zapisy w planie. W odniesieniu do zabytków archeologicznych, nie ma tam obecnie stanowisk archeologicznych, jednakże w tekście zawarto informację, jak postępować w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Wydaje się stosowne podjęcie korekty i/lub uzupełnienia tekstowego ochrony dziedzictwa archeologicznego.

W przypadku: **MPZP o nr Uchwały VII/54/2003 z dnia 28.04.2003 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP Sulechów – Brzeziny nr 21., **MPZP o nr Uchwały VII/55/2003 z dnia 28.04.2003 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP wsi Krężoły nr 22, **MPZP o nr Uchwały VII/57/2003 z dnia 28.04.2003 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP w obrębie Okunin nr 24. Obecnie nie znajdują się tam żadne stanowisko archeologiczne, strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury. W tekstach zawarto informację, jak postępować w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Wydaje się stosowne podjęcie korekty i/lub uzupełnienia tekstowego ochrony dziedzictwa archeologicznego. W MPZP nr VII/57/2003 zawarto dodatkowo informację, aby nową zabudowę wzdłuż ciągów komunikacyjnych ujednolicać do zabudowy historycznej. Taki zapis powinien znajdować się w każdym kolejnym/nowym MPZP lub zmianie, o ile nie znajdują się one w strefie ochrony konserwatorskiej.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XII/98/2003 z dnia 28.10.2003 r.** nie znajdują tam strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury. Obecnie zewidencjonowanych jest pięć stanowisk archeologicznych: Sulechów nr 25, 26, 27, 28 oraz Kruszyna 10. W chwili projektowania MPZP tylko to ostatnie było znane. Na mapie planu nie oznaczono go, a w tekście także nie wspomniano o nim. Podano jedynie, że podczas prac ziemnych należy zapewnić nadzór, a w momencie odkrycia warstwy kulturowej lub przedmiotu o cechach zabytków poinformować odpowiednie służby. Nie podano, czy chodzi o nadzór archeologiczny np. dotyczący tylko zasięgu stanowiska, czy też innego zakresu. Należy to bezzwłocznie poprawić. Należy również na mapie zaznaczyć aktualne zasięgi stanowisk, odpowiednio je podpisać, a w tekście

odpowiednio je opisać i poinformować dokładnie o aktualnych sposobach ochrony dziedzictwa archeologicznego.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XVIII/143/2004 z dnia 01.06.2004 r.** obecnie nie znajdują się tam żadne stanowisko archeologiczne, jednakże w tekście podano informacje, jak postępować w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Plan znajduje się w całości w strefie ochrony konserwatorskiej oraz częściowo stanowiska archeologicznego nr 40 w Sulechowie. Nie podano tych informacji. Należy to jasno zakomunikować. Informacje, że określone budynki mają wytyczne odnośnie ich formy architektonicznej itd. powinny być skumulowane, tym bardziej, że wszystkie budynki są jak wyżej wspomniano, w strefie ochrony konserwatorskiej. Należy raczej określić sposób postępowania co do obiektów wpisanych do ewidencji (należy je oznaczyć na mapie – aktualizacja) oraz wymienić te, które się w niej obecnie znajdują z zastrzeżeniem, że lista może ulec zmianie.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XIX/163/04 z dnia 02.07.2004 r.**, **MPZP o nr Uchwały IV/27/2007 z dnia 20.02.2007 r.**, **MPZP o nr Uchwały IX/100/2007 z dnia 21.08.2007 r.**, **MPZP o nr Uchwały IX/101/2007 z dnia 21.08.2007 r.**, **MPZP o nr Uchwały IX/104/2007 z dnia 21.08.2007 r.**, **MPZP o nr Uchwały IX/99/2007 z dnia 21.08.2007 r.** nie znajdują się w ich granicach stanowiska archeologiczne, strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury. W tekstach natomiast podjęto zapisy odnoszące się do postępowania podczas prac ziemnych w momencie odkrycia przedmiotu o cechach zabytku lub zapewnienia nadzoru archeologicznego podczas prac ziemnych. W ostatnich czterech podjęto w tekstach uwagi o braku występowania stanowisk archeologicznych oraz obiektów wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków. Jest to słuszny zapis, który powinien być wprowadzany w każdym kolejnym nowym MPZP lub zmianie, jeśli takie informacje są zgodne z aktualnym stanem.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXIV/306/05 z dnia 15.11.2005 r.** na jego terenie znajdują się stanowiska archeologiczne (nr 1 i 2 w Brzeziu k. Pomorska) oraz obiekty wpisane do ewidencji zabytków. Stanowiska zostały zakreślone na mapie, ale obecnie mają zaktualizowane granice. Należy je poprawić na mapie i opisać numer stanowiska. W tekście poprawnie opisano sposób działania w przypadku działań na terenie stanowisk oraz w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Nie nazwano jednak stanowisk, a należy to uzupełnić. W przypadku obiektów

wpisanych do ewidencji oznaczyć je na mapie, a w tekście podać ich numerację oraz podkreślić, że lista jest zmienna. Prawidłowo poinformowano o sposobie ewentualnych prac w ich obrębie.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXIV/307/05 z dnia 15.11.2005 r.** na jej terenie nie znajdują się stanowiska archeologiczne, ale w tekście opisano sposób postępowania w przypadku działań na terenie stanowisk oraz w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Na terenie planu znajduje się kilkanaście obiektów wpisanych do ewidencji zabytków. Został podany dokładny sposób działań przy nich. Obecnie lista tych obiektów została zaktualizowana, więc w tekście planu należy wykonać korektę (tabela) z zastrzeżeniem, że lista może ulec zmianie. Na mapie plany proponuje się jasno oznaczyć te obiekty. Należy także dodać w tekście i oznaczyć na mapie, że cały obszar planu znajduje się w obrębie układu ruralistycznego.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXVI/344/06 z dnia 17.01.2006 r.** na jej terenie nie znajdują się stanowiska archeologiczne, ale w tekście opisano sposób postępowania w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. W odniesieniu do obiektów wpisanych do ewidencji zabytków, należy zaktualizować mapę oraz tekst: sporządzić lub wypisać te obiekty, dokładnie poinformować o sposobie działania przy nich oraz podkreślić, że lista jest zmienna.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XLII/396/2006 z dnia 22.08.2006 r.** dotyczy części obrębów geodezyjnych 1 i 2 miasta Sulechów oraz części obrębu Kruszyna i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Sulechów - Brzezie nr 32. Część obszaru objęta planem: przy ul. Konopnickiej, Okrężnej i Kamiennej znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej, zaś część obszaru w zasięgu ul. Okrężnej i Kamiennej wchodzi w granice zasięgu stanowiska archeologicznego nr 40 w Sulechowie. Informacje te nie zostały jasno zakomunikowane na mapach, należy do skorygować. Przy ul. Armii Krajowej (nr 56 i 57) tylko jeden z budynków jest oznaczony jako wpisany do rejestru zabytków, a powinny być oba. Teren tej części planu także powinien być oznaczony jako znajdujący się w strefie ochrony konserwatorskiej. Podobnie należy postąpić przy mapie w okolicy ul. Armii Krajowej 18 i zaznaczyć, że obszar wchodzi w granice zasięgu stanowiska archeologicznego nr 24 w Sulechowie. Prawidłowo oznaczono i opisano na tej mapie obiekt wpisany do ewidencji zabytków. Na pozostałych mapach planu nie ma obecnie stanowisk

archeologicznych, strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytków architektury. W tekście planu prawidłowo określono sposób działań na stanowisku archeologicznym, ale należy go dokładniej opisać (nr w miejscowości, nr AZP). Prawidłowo także opisano sposób działania w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Należy jasno wypunktować obiekty ewidencji zabytków oraz klarownie poinformować o zasięgu stanowiska archeologicznego, a w przypadku obiektów w rejestrze zabytków jakie są procedury postępowania przy nich (a także tych z ewidencji) i zaznaczyć, że ich lista jest zmienna. W odniesieniu do parku przy ul. Armii Krajowej opis jest właściwy.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XLV/432/06 z dnia 27.10.2006 r.** na jego terenie znajdują się stanowiska archeologiczne (nr 2 w Nowym Świecie, nr 6, 30, 31 w Sulechowie i 23 w Mozowie). Stanowiska zostały zakreślone na mapie, ale obecnie mają zaktualizowane granice. Należy je poprawić na mapie i opisać numer stanowiska oraz zaktualizować ich liczbę w tekście dokładnie podając ich adresy AZP. W tekście poprawnie opisano sposób działania w przypadku działań na terenie stanowisk oraz w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Nie nazwano jednak stanowisk, a należy to uzupełnić. Należy z tekstu wykreślić wpis o Strefie Ochrony Konserwatorskiej „E”, ponieważ nie leży ona w granicach tego MPZP. Na terenie objętym MPZP aktualnie nie znajdują się obiekty wpisane do ewidencji zabytków. Podkreślić jednak, że może ulec to zmianie. Opisać, że znajduje się tam zabytkowa aleja i jasno ją zakreślić na mapie i w tekście podać zasady jej ochrony.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XLV/431/06 z dnia 27.10.2006 r.**, **MPZP o nr Uchwały XLVII/508/2010 z dnia 17.08.2010 r.**, **MPZP o nr Uchwały 0007.366.2017 z dnia 20.06.2017 r.** oraz **MPZP o nr Uchwały 0007.367.2017 z dnia 20.06.2017 r.** na ich terenach znajdują się stanowiska archeologiczne: nr 13, 22 i 23 w Mozowie dla pierwszego MPZP, nr 12 i 19 w Sulechowie dla drugiego MPZP, nr 2, 4, 11, 12, 13 w Brodach i nr 3, 10 w Pomorsku dla trzeciego MPZP oraz nr 5, 6, 7, 14, 15 w Pomorsku dla czwartego MPZP. W przypadku drugiego oznaczono na planie i w tekście zapisano jeszcze jedno stanowisko, ale po aktualizacji granic stanowisk jest ono poza tym MPZP. Należy to skorygować niezwłocznie. Stanowiska zostały zakreślone na mapie, ale obecnie mają zaktualizowane granice. Należy je poprawić na mapie i opisać numer stanowiska oraz w tekście dokładnie podać ich adresy AZP. W tekście poprawnie opisano sposób działania w przypadku działań

na terenie stanowisk oraz w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Nie nazwano jednak stanowisk, a należy to uzupełnić. Na terenach objętych MPZP aktualnie nie znajdują się obiekty wpisane do ewidencji zabytków. Podkreślić jednak, że może ulec to zmianie.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXIII/282/08 z dnia 21.10.2008 r.** na jego terenie znajduje się stanowisko archeologiczne nr 25 w Sulechowie. W tekście i na mapie nie zostało oznaczone ani w żaden sposób opisane. Konieczne jest natychmiastowe skorygowanie tego. Na mapie zaznaczyć jego zasięg, opisać wg adresu AZP i w tekście podać informacje, jak postępować przed przystąpieniem do prac ziemnych w jego obrębie. Należy także podać informację, jak postąpić w przypadku znalezienia przedmiotu o cechach zabytku. Część MPZP znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej. Należy to oznaczyć na mapie i w tekście określić sposób ochrony tego terenu. W zasięgu MPZP znajduje się obecnie jeden obiekt w ewidencji zabytków. Należy na mapie go prawidłowo oznaczyć, w tekście podać jego adres i określić sposób postępowania przy nim. Podkreślić jednak, że może ulec to zmianie.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXIII/283/08 z dnia 21.10.2008 r.** na jego terenie znajdują się dwa stanowiska archeologiczne archiwalne, które jednak nie mają swoich lokalizacji (nr 21 i 22 określone jako w miejscowości Sulechów-Obłotne). Stanowiska nie zostały więc zakreślone na mapie, co jest zrozumiałe. Należy w tekście opisać zaistniałą sytuację, aby opisany w nim sposób postępowania w przypadku działań na terenie stanowisk lub w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku nabrał zrozumiałego kontekstu. Nie nazwano tych stanowisk, a należy to uzupełnić. W ewidencji zabytków obecnie znajduje się kilka obiektów. Należy je zaznaczyć na mapie planu, a w tekście wypunktować i określić sposób postępowania przy nim. Podkreślić jednak, że może ulec to zmianie.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXIII/284/2008 z dnia 21.10.2008 r.** dotyczy on części obrębu 2 miasta Sulechów, części obrębu Cigacice i części obrębu Górzykowo oraz zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego części obrębu 1 miasta Sulechów, części obrębu Brzezie k. Sulechowa i Sulechów - Brzezie nr 46. Część obszaru objęta planem: skrzyżowanie ulic Okrężnej, Jana Pawła II, Kopernika, Łukasiewicza i alei Wielkopolskiej oraz działki między ul. Okrężną i Handlową znajdują się w strefie ochrony konserwatorskiej i na terenie stanowiska archeologicznego

nr 24 w Sulechowie. Należy to jasno zakreślić na mapie i w tekście podać informację o stanowisku. Pozostałe części planu pozbawione są stanowisk archeologicznych, stref ochrony konserwatorskiej i obiektów w ewidencji zabytków. Podkreślić to i jasno zakomunikować, że może ulec to zmianie.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXII/368/09 z dnia 16.06.2009 r.** nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne lub zabytki architektury. Obowiązuje jednak strefa ochrony konserwatorskiej, która nie została oznaczona na mapie, ani w tekście się o niej nie wspomina. Należy bezzwłocznie podjąć kroki do zmiany tej sytuacji, a w samym tekście opisać sposób działań na jej terenie. Podano informację, jak postąpić podczas prac ziemnych w momencie odkrycia przedmiotu o cechach zabytku.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXV/397/09 z dnia 15.09.2009 r.** nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne lub zabytki architektury i jasno to określono w tekście. Należy jednak opisać, jak postąpić podczas prac ziemnych w momencie odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Prawidłowo zapisano, że obszar tego MPZP znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXV/401/09 z dnia 15.09.2009 r.** jest to zmiana odnosząca się do MPZP osiedla „Piastów” w Sulechowie nr 54. Nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne lub zabytki architektury i jasno to określono w tekście. Jasno zakomunikować, że może ulec to zmianie. Opisano, jak postąpić podczas prac ziemnych w momencie odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Jest to obszar objęty strefą ochrony konserwatorskiej i należy to oznaczyć na mapie, a w tekście opisać sposób jej ochrony, gdyż nie zakomunikowano tego.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały XXXV/403/09 z dnia 15.09.2009 r.** na jego terenie znajduje się archiwalne stanowisko archeologiczne, które jednak nie ma swojej lokalizacji (Kalsk, stanowisko nr 15 na obszarze). Stanowisko nie zostało więc zakreślone na mapie, co jest zrozumiałe. Należy w tekście opisać zaistniałą sytuację, aby opisany w nim sposób postępowania w przypadku działań na terenie stanowisk lub w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku nabrał zrozumiałego kontekstu. Nie nazwano tych stanowisk, a należy to uzupełnić. Na terenie planu są zewidencjonowane dwa inne stanowiska: nr 4 i 5 w Kalsku. Należy je oznaczyć na mapie i podpisać zgodnie z adresem AZP. W tekście zapisać informację, jak postępować przy pracach ziemnych

w ich granicach. Pozostałe zapisy dotyczące ochrony dóbr archeologicznych są prawidłowe. W ewidencji zabytków obecnie znajduje się kilka obiektów. Należy je zaznaczyć na mapie planu, a w tekście wypunktować i określić sposób postępowania przy nim – konieczna je aktualizacja. Opis działań przy nich prawidłowy.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały LI/529/10 z dnia 19.10.2010 r.** na jego terenie znajdują się cztery stanowiska archeologiczne. Trzy są archiwalne i nie mają swojej lokalizacji (nr 1, 2, 3 i 23 w Sulechowie). Stanowiska nie zostały więc zakreślone na mapie, co jest zrozumiałe. Należy w tekście zaznaczyć zaistniałą sytuację, aby opisany w nim sposób postępowania w przypadku działań na terenie stanowisk lub w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku nabrał zrozumiałego kontekstu. Nie nazwano tych stanowisk, a należy to uzupełnić. Ostatnie stanowisko zostało w tekście prawidłowo opisane i nazwane, jednak na mapie zaznaczono jedynie jego granice (wydaje się, że należy je zaktualizować i koniecznie podać tam adres AZP). Poinformować, jak należy postąpić w przypadku dalszych prac inwestycyjnych w jego obrębie. W rejestrze lub ewidencji zabytków obecnie nie znajduje się żaden obiekt. Należy jednak podkreślić, że może to ulec zmianie.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.37.2011 z dnia 15.02.2011 r., MPZP o nr Uchwały 0007.122.2011 z dnia 18.10.2011 r.,** który jest zmianą MPZP Sulechów - Brzezie nr 58, **MPZP o nr Uchwały 0007.61.2015 z dnia 24.03.2015 r.** oraz **MPZP o nr Uchwały 0007.65.2015 z dnia 21.04.2015 r.,** nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne lub zabytki architektury. Nie określono to jasno, a jedynie opisano, jak postąpić podczas prac ziemnych w momencie odkrycia przedmiotu o cechach zabytku.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.158.2011 z dnia 20.12.2011 r.** nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne lub zabytki architektury. Nie określono to jasno, a jedynie opisano, jak postąpić podczas prac ziemnych w momencie odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Prawidłowo zapisano w tekście, że część planu znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej. Należy jednak na mapie to miejsce zaznaczyć.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.313.2013 z dnia 16.04.2013 r.** oraz **MPZP o nr Uchwały 0007.27.2015 z dnia 20.01.2015 r.,** który jest zmianą MPZP osiedla „Piastów” w Sulechowie nr 74, nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne lub zabytki architektury. Nie podjęto w dokumencie tematyki ewentualnych znalezisk

archeologicznych i należy to bezzwłocznie poprawić.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.323.2013 z dnia 21.05.2013 r.**, który jest zmianą MPZP części obrębu geodezyjnego Brzezina k. Sulechowa i części obrębu 1 miasta Sulechów nr 67 nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne lub zabytki architektury. Zostało to prawidłowo zakomunikowane oraz opisano, jak postąpić podczas prac ziemnych w momencie odkrycia przedmiotu o cechach zabytku.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.354.2013 z dnia 15.10.2013 r.** na jego terenie znajduje się obecnie jedno stanowisko archeologiczne – nr 5 w miejscowości Głogusz. Stanowisko zostało zakreślone na mapie, jednak przy obecnym stanie wiedzy jego granice są inne. Należy na mapie prawidłowo to oznaczyć i podać adres AZP stanowiska. Drugie stanowisko, które zostało oznaczone, należy usunąć, gdyż leży poza obrębem planu. Należy w tekście podać adres AZP stanowiska. Poinformować, że nie ma w obrębie planu zabytków w ewidencji lub rejestrze zabytków.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.360.2013 z dnia 19.11.2013 r.**, który jest zmianą MPZP części obrębów geodezyjnych Mozów, Brzezina k. Sulechowa, części obrębu 3 miasta Sulechów i części obrębu Nowy Świat nr 65, obecnie w jego obrębie znajduje się jedno stanowisko archeologiczne – AZP 59-15/47. Nie zostało oznaczone na mapie, ani opisane w tekście. Należy bezzwłocznie to poprawić w obu miejscach. Nie występują na terenie objętym planem zabytki wpisane do ewidencji lub rejestru i należy to jasno zaznaczyć.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.46.2015 z dnia 17.03.2015 r.** nie znajduje się tam żadne stanowisko archeologiczne, choć na mapie i w tekście zostało ogólnie opisane i określone, jak postępować w obrębie jego granic. Należy koniecznie poprawić te zapisy i mapę. Plan znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej i na jego terenie występuje kilka zabytków wpisanych do ewidencji. Sposób działania w strefie i przy tych budynkach został prawidłowo określony w tekście i na mapie. Należy jednak wyszczególnić w tabeli lub punktowo obiekty w ewidencji zabytków. Jasno zakomunikować, że może ulec to zmianie.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.234.2016 z dnia 21.06.2016 r.** na jej terenie znajdują się stanowiska archeologiczne, ale w tekście opisano jedynie sposób postępowania w przypadku działań na ich terenie, a nie w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku poza ich obrębem. Należy na mapie zaktualizować liczbę

i granice wszystkich stanowisk i podpisać adresem AZP. W tekście podać nazwę całkowitą każdego stanowiska i określić postępowanie w przypadku odkrycia przedmiotów o cechach zabytków. Na terenie planu znajduje się kilkanaście obiektów wpisanych do ewidencji zabytków. Został podany dokładny sposób działań przy nich. Obecnie lista tych obiektów została zaktualizowana, więc w tekście planu należy wykonać korektę (tabela) z zastrzeżeniem, że lista może ulec zmianie. Na mapie planu konieczna jest także korekta w tym temacie. W tekście i na mapie jasno oznaczono, że część obszaru planu znajduje się w obrębie układu ruralistycznego.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.368.2017 z dnia 20.06.2017 r.** na jej terenie znajdują się stanowiska archeologiczne, ale w tekście opisano jedynie sposób postępowania w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku poza ich obrębem, a nie w ich granicach – konieczna zmiana opisu. Należy na mapie zaktualizować liczbę i granice wszystkich stanowisk i podpisać adresem AZP i tak samo w tekście podać całkowity adres stanowiska. Na terenie planu znajduje się kilkanaście schronów bojowych. Została podana informacja o ich ochronie. W tekście należy wyszczególnić te, które są wpisane do ewidencji zabytków i jaki rodzaj ochrony im z tego powodu przysługuje. Na mapie oznaczyć je w sposób czytelny.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.380.2017 z dnia 20.07.2017 r.** na jego terenie znajdują się stanowiska archeologiczne, ale w tekście opisano jedynie sposób postępowania w przypadku działań na ich terenie oraz w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku poza ich obrębem. Należy na mapie zaktualizować liczbę i granice wszystkich stanowisk i podpisać adresem AZP. W tekście podać nazwę całkowitą każdego stanowiska. Na terenie planu znajduje się jeden obiekt wpisany do ewidencji zabytków. Został podany dokładny sposób działań przy nim. W tekście planu należy podać adres tego zabytku i zaznaczyć, że lista może ulec zmianie. Na mapie planu konieczna jest także korekta w tym temacie. Wydaje się, że zapis o częściowym znajdowaniu się w otoczeniu zabytkowego układu urbanistyczno – krajobrazowego miasta Sulechów nie jest zasadny. Należy to skonsultować z WKZ.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.414.2017 z dnia 25.09.2017 r.** oraz **MPZP o nr Uchwały 0007.203.2020 z dnia 18.02.2020 r.** nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne lub obiekty wpisane do ewidencji, bądź rejestru. Jasno określono w tekście, że nie ma zabytków i jak postąpić w przypadku odkrycia

przedmiotu o cechach zabytku.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.416.2017 z dnia 25.09.2017 r.** na jej terenie znajdują się stanowiska archeologiczne, ale w tekście opisano jedynie sposób postępowania w przypadku działań na ich terenie oraz w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku poza ich obrębem. Należy na mapie zaktualizować liczbę i granice wszystkich stanowisk i podpisać adresem AZP. W tekście podać nazwę całkowitą każdego stanowiska. Na terenie planu znajduje się kilkanaście obiektów wpisanych do ewidencji zabytków. Został podany dokładny sposób działań przy nich. Obecnie lista tych obiektów została zaktualizowana, więc w tekście planu należy wykonać korektę (tabela) z zastrzeżeniem, że lista może ulec zmianie. Na mapie planu konieczna jest także korekta w tym temacie. W tekście i na mapie jasno oznaczono, że część obszaru planu znajduje się w obrębie układu ruralistycznego.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.439.2017 z dnia 21.11.2017 r.** na jego terenie nie znajdują się stanowiska archeologiczne, ale w tekście opisano sposób postępowania w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Na terenie planu znajduje się jeden obiekt wpisany do ewidencji zabytków. Został podany dokładny sposób działań przy nim. W tekście planu należy podać adres tego zabytku i zaznaczyć, że lista może ulec zmianie. Wydaje się, że zapis o częściowym znajdowaniu się w granicach zabytkowego układu urbanistyczno – krajobrazowego miasta Sulechów nie jest zasadny. Należy to skonsultować z WKZ.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały VII/52/2003 z dnia 28.04.2003 r.** teren objęty zmianą w całości znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej oraz jednocześnie stanowiska archeologicznego nr 24 w miejscowości (AZP 59-15/40). Na mapach dołączonych do planu należy dokładnie to zaznaczyć. W tekście planu prawidłowo opisano sposób działań dotyczących ochrony dziedzictwa archeologicznego i kulturowego. Wydaje się jednak słuszne dokładne zasygnalizowanie numeru stanowiska w tekście. Prawidłowo określono zasady działań przy zabytku wpisanym do rejestru. Należy jednak podać jego dokładny adres oraz oznaczyć w sposób czytelny na mapie.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.441.2017 z dnia 21.11.2017 r.** na jego terenie nie znajdują się stanowiska archeologiczne, ale w tekście opisano sposób postępowania w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Nie ma tam także

zabytków w ewidencji lub rejestrze. Należy to jasno zakomunikować. Wydaje się, że zapis o całkowitym znajdowaniu się w granicach zabytkowego układu urbanistyczno – krajobrazowego miasta Sulechów nie jest zasadny. Należy to skonsultować z WKZ.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.468.2017 z dnia 12.12.2017 r.** na jego terenie znajdują się stanowiska archeologiczne, ale w tekście opisano jedynie ogólny sposób postępowania w przypadku działań na ich terenie oraz w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku poza ich obrębem. Należy na mapie zaktualizować liczbę i granice wszystkich stanowisk i podpisać adresem AZP i tak samo w tekście podać całkowity adres stanowiska. Na terenie planu nie znajdują się zabytki w ewidencji, bądź rejestrze. Należy o tym podać informację.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.535.2018 z dnia 19.06.2018 r.** nie znajduje się tam żadne stanowisko archeologiczne. Określono jedynie sposób działań w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Na jego terenie występują dwa zabytki wpisane do ewidencji. Sposób działania przy tych budynkach został prawidłowo określony w tekście i na mapie. Zostały one właściwie wyszczególnione w tekście. Należy jednak jasno zakomunikować, że może ulec to zmianie. Prawidłowo zakreślono na mapie i opisano w tekście zabytkową aleję oraz sposób działań przy niej.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.537.2018 z dnia 18.06.2018 r.** na jego terenie nie znajdują się stanowiska archeologiczne, a w tekście nie opisano sposobu postępowania w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Nie ma tam także zabytków w ewidencji lub rejestrze o czym wyraźnie poinformowano.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.539.2018 z dnia 19.06.2018 r.** na jego terenie nie znajdują się stanowiska archeologiczne. Trzy są archiwalne i nie mają swojej lokalizacji (nr 1, 2, 3 i 23 w Sulechowie). Należy poinformować, jak postąpić w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. W rejestrze lub ewidencji zabytków obecnie nie znajduje się żaden obiekt, który znajdowałby się w obrębie planu. Należy jednak podkreślić, że może to ulec zmianie. Koniecznie zaznaczyć na mapie i w tekście, że część jego terenu wchodzi w skład strefy ochrony konserwatorskiej. opisać sposoby ochrony tego terenu.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.218.2020 z dnia 21.04.2020 r.** na jej terenie znajdują się stanowiska archeologiczne, a w tekście opisano sposób

postępowania w przypadku działań na ich terenie oraz w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku poza ich obrębem. Należy na mapie zaktualizować liczbę i granice wszystkich stanowisk. Na terenie planu znajduje się aleja drzew wpisana do ewidencji zabytków. Należy ją oznaczyć na mapie i w tekście podać dokładny sposób działań przy niej.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.239.2020 z dnia 18.08.2020 r.** na jego terenie znajdują się dwa stanowiska archeologiczne, które oznaczono na mapie, ale nie podpisano – należy poprawić. W tekście nazwano te stanowiska oraz podano informację, jak postępować przy pracach ziemnych w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Pozostałe zapisy dotyczące ochrony dóbr archeologicznych są prawidłowe. W ewidencji zabytków obecnie znajduje się kilka obiektów. Należy je zaznaczyć na mapie planu, a w tekście wypunktować i określić sposób postępowania przy nim – konieczna aktualizacja.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.318.2021 z dnia 16.02.2021 r.** na jej terenie znajdują się stanowiska archeologiczne, a w tekście opisano sposób postępowania w przypadku działań na ich terenie oraz w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku poza ich obrębem. Należy na mapie opisać ich adresy AZP. Na terenie planu znajduje się kilka obiektów wpisanych do ewidencji zabytków oraz jeden do rejestru. Należy je oznaczyć na mapie i w tekście podać aktualną ilość.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.320.2021 z dnia 16.02.2021 r.** na jego terenie nie znajdują się stanowiska archeologiczne. Należy poinformować, jak postąpić w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. W rejestrze lub ewidencji zabytków obecnie nie znajduje się żaden obiekt, który znajdowałby się w obrębie planu. Należy jednak podkreślić, że może to ulec zmianie. Konieczne zaznaczyć na mapie, gdzie znajdują się dęby objęte ochroną konserwatorską.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.322.2021 z dnia 16.02.2021 r.** na jego terenie nie znajdują się stanowiska archeologiczne. Należy poinformować, jak postąpić w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. W rejestrze lub ewidencji zabytków obecnie nie znajduje się żaden obiekt, który znajdowałby się w obrębie planu. Należy jednak podkreślić, że może to ulec zmianie.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.369.2021 z dnia 18.05.2021 r.** nie znajduje się tam żadne stanowisko archeologiczne. Określono jedynie sposób

działań w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.391.2021 z dnia 05.07.2021 r.** na jego terenie nie znajdują się stanowiska archeologiczne. Określono jedynie sposób działań w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. W ewidencji zabytków obecnie znajduje się linia kolejowa Konotop-Sulechów. Należy ją zaznaczyć na mapie planu, a w tekście opisać i określić sposób postępowania przy niej.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.393.2021 z dnia 05.07.2021 r.** na jego terenie znajdują się dwa stanowiska archeologiczne, które oznaczono na mapie i podpisano. W tekście nazwano te stanowiska, ale nie podano informacji, jak postępować przy pracach ziemnych w ich obrębie oraz w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku. Pozostałe zapisy dotyczące ochrony dóbr archeologicznych są prawidłowe. W ewidencji zabytków obecnie znajduje się aleja drzew. Należy ją zaznaczyć na mapie planu, a w tekście określić sposób postępowania przy niej.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.717.2024 z dnia 27.02.2024 r.** dotyczy on części obrębu i miasta Sulechów. Część obszaru objęta planem: park przydworcowy znajduje się w gminnej ewidencji zabytków. Większa część obszaru objętego planem wchodzi w skład granicy zespołu urbanistyczno-krajobrazowego ze strefą ochrony krajobrazowej (500 metrów), zaś cała powierzchnia objęta MPZP znajduje się w zespole urbanistyczno-krajobrazowym ze strefą ochrony krajobrazowej (1000 metrów). Jest to jasno zakreślone na mapie i w tekście podano o tym wyczerpującą informację. Tereny planu pozbawione są stanowisk archeologicznych. Należy to podkreślić i jasno zakomunikować, że może ulec to zmianie. Należy poinformować, jak postąpić w przypadku odkrycia przedmiotu o cechach zabytku.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.727.2024 z dnia 19.03.2024 r.** na terenach objętych uchwałą nie znajdują się stanowiska archeologiczne, a w tekście nie podjęto zapisów odnoszących się do postępowania podczas odkrycia stanowiska archeologicznego/zabytku. Na terenach objętych planami znajduje się kilkanaście zabytków wpisanych do ewidencji zabytków. W tekście podjęto ich temat, a na planach zostały one oznaczone i opisane w legendzie. W przypadku tego MPZP, na terenie Cigacic został oznaczony teren objęty zasięgiem układu ruralistycznego – granica strefy B ochrony konserwatorskiej. Wymieniono także zabytki wpisane do rejestru oraz

gminnej ewidencji zabytków.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.64.2024 z dnia 29.07.2024 r.** na terenach objętych uchwałą nie znajdują się stanowiska archeologiczne, a w tekście nie podjęto zapisów odnoszących się do postępowania podczas odkrycia stanowiska archeologicznego/zabytku. Nie występują tu także zabytki wpisane do rejestru, gminnej ewidencji zabytków i nie ma stref ochrony konserwatorskiej lub układów ruralistycznych.

W przypadku **MPZP o nr Uchwały 0007.128.2024 z dnia 19.11.2024 r.** na terenach objętych uchwałą nie znajdują się stanowiska archeologiczne, a w tekście nie podjęto zapisów odnoszących się do postępowania podczas odkrycia stanowiska archeologicznego/zabytku. Nie występują tu także zabytki wpisane do rejestru, gminnej ewidencji zabytków i nie ma stref ochrony konserwatorskiej lub układów ruralistycznych.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Sulechów

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, który jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Ochrona dziedzictwa kulturowego, które należy przekazać przyszłym pokoleniom, jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoją gminą i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Sulechów jest położona w zachodniej Polsce, w centralno-wschodniej części województwa lubuskiego. W regionie lubuskim jest jednym z mniejszych miast co do ilości mieszkańców. Sam Sulechów jest dobrze skomunikowany zarówno

ze stolicą województwa, jak i z miejscowościami ościennych województw. Przez miasto przebiega trasa dróg ekspresowych nr S3 (Świnoujście-Jakuszyce), nr 32 (od drogi nr 3 relacji Sulechów-Poznań), dróg wojewódzkich nr 278, 277, 276, 304, w odległości 15 km znajduje się lotnisko cywilne w Babimostach.

Gmina od północy graniczy z gminami: Skąpe, Świebodzin, Szczaniec, od zachodu z gminą Czerwieńsk, od południa z gminą Zielona Góra i od strony wschodniej z gminami: Babimost, Trzebiechów i Kargowa. Od południa naturalną granicą gminy jest rzeka Odra. Tutejszy krajobraz został ukształtowany przez zlodowacenie bałtyckie, które zakończyło się około 15-20 tys. lat temu. Szczególnie efektowną pozostałością działalności lodowca są wzgórza moreny czołowej, ciągnące się kilka kilometrów od Podlegórze i Radowic, w sąsiedniej gminie Trzebiechów, poprzez Górzynkowo, Cigacice do Górek Małych. Gleby na omawianym obszarze są zróżnicowane: w północnej części utworzone z piasków gliniastych, zaliczane do III i IV klasy bonitacji, natomiast w południowej części utworzone z piasków, należące do V i VI klasy bonitacji. Użytki rolne zajmują powierzchnię 11532 ha, co stanowi prawie 49% powierzchni gminy. Obszary leśne zajmują powierzchnię 9166 ha i stanowią blisko 39% powierzchni gminy. W większości są to siedliska borowe, a dominującym gatunkiem jest sosna zwyczajna. Lasy liściaste występują głównie w dolinie Odry, gdzie tworzą tzw. lasy łęgowe, a kilkaset hektarów litych drzewostanów robiniowych (akacjowych), położonych w rejonie Górzynkowa i Nowego Świata, to jeden z największych kompleksów tego gatunku w naszym kraju.

Gmina leży w dorzeczu Odry, na jej prawym i częściowo lewym brzegu. Rozlokowane jest w kilku mezoregionach: zachodnia część w Dolinie Środkowej Odry, większa część na Pojezierzu Łagowskim, zaś południowa część w Kotlinie Kargowskiej. Na południe od Cigacice płynie Odra, zaś w samej miejscowości port rzeczny.

Pod względem hydrograficznym cały obszar gminy należy do dorzecza Odry. Przez całą gminę przepływają mniejsze strumyki, a cały krajobraz ukraszony jest przeważnie już wyschniętymi jeziorkami.

5.2.2. Zarys historii obszaru gminy

Historia ziemi sulechowskiej sięga IV wieku n.e., natomiast początki samego Sulechowa czasów panowania pierwszych Piastów. W X wieku ziemia sulechowska weszła w skład państwa Mieszka I, a około 1138 roku została włączona do Dzielnicy

Śląskiej, przeżywając w granicach Księstwa Głogowskiego znaczny rozkwit. U schyłku XIII w. ziemia sulechowska była częścią lenna korony czeskiej. W 1482 r. Sulechów przeszedł pod panowanie brandenburskie. Doskonała lokalizacja miasta na przecięciu ważnych szlaków handlowych sprawiła, że z przygodowej osady rolniczo-targowej miasto zaczęło się przeobrażać w ośrodek o znaczeniu regionalnym. Podstawę rozwoju gospodarczego Sulechowa w średniowieczu i później stanowiły rzemiosło i handel. Trwałe podstawy ekonomiczne dało miastu tkactwo, przeniesione w jego mury przez osadników flamandzkich i frańkońskich, które stało z czasem wiodącą dziedziną produkcji. Stosunkowo duży wzrost liczby tkaczy nastąpił w XV i XVI w. Wkrótce pojawili się także farbiarze. Pomyślny dla rozwoju Sulechowa wiek XVI stanowił okres względnego dobrobytu. Ważnym czynnikiem sprawczym rozwoju miasta w tym okresie był napływ ludności z terenu Prus powodujący podwojenie liczby mieszkańców z 2.000 w XV wieku do 4.000 w XVI wieku. Głównymi źródłami bogacenia się sulechowskich mieszczan były wówczas warsztaty rzemieślnicze, browary, młyny, wiatraki i winnice. Surowca dla coraz lepiej rozwijającego się browarnictwa (jęczmień i chmiel) dostarczało rolnicze zaplecze. Od końca XVII w. Sulechów stał się jednym z ośrodków koncentracji wojsk. Obecność 600-osobowego garnizonu wywarła znaczący wpływ na charakter miasta. Sulechów zyskał na sławie w czasach oświecenia, kiedy w 1766 r. stał się siedzibą Królewskiego Pedagogium. Gospodarczy postęp, jaki miał miejsce w Europie w XVIII i XIX wieku spowodował dynamiczny rozwój nowych form organizacji produkcji w postaci licznych manufaktur sukienniczych i wełnianych. W 1872 roku otwarto pierwsze połączenie kolejowe relacji Gubin-Sulechów-Poznań, a w roku 1898 port rzeczny na Odrze w Cigacicach. Gospodarczą pozycję miasta ugruntowało powołanie w 1817 roku w Sulechowie siedziby władz rozległego powiatu sulechowsko-świebodzińskiego. Na początku XX w. miasto przeżywało w swych wielowiekowych dziejach najbardziej szczęśliwy okres nazywany przez lokalnych kronikarzy mianem "złotego wieku". W latach 1900-1915 wykonano szeroki zakres prac wodociągowo-kanalizacyjnych, co podniosło funkcjonalność miasta i standard życia jego mieszkańców. Poszerzone ulice dostały brukową nawierzchnię. W tym czasie powstały ciekawe budowle architektoniczne, a wśród nich: hala sportowa, strzelnica bractwa kurkowego, hala targowa, gmach starostwa, ulice willowe. W Cigacicach zbudowano na Odrze miejską elektrownię. W mieście pojawiły się pierwsze fabryki

przemysłu metalowego i elektronicznego. Uprzemysłowienie podniosło rolę miasta do niewielkiego, ale żywotnego ośrodka produkcyjnego. Stanowiąc siedzibę władz powiatowych, garnizonu i wielu znakomitych szkół Sulechów nazywany był wówczas miastem urzędników, uczniów i żołnierzy. Kres międzywojenny nie był już taki pomyślny dla miasta i okolicy. Do stagnacji przyczyniła się zmiana granic po I wojnie światowej, w wyniku czego Sulechów znalazł się na rubieżach niemieckiego wschodu. Okres po 1945 roku to czas odbudowy miasta, tworzenia administracji, przemysłu i szkolnictwa. Wielowiekowe tradycje sukiennicze podtrzymywane były w dużych zakładach dziewiarskich, powstałych po 1945 roku. Do roku 1975 Sulechów był siedzibą powiatu sulechowskiego, natomiast po jego likwidacji do chwili obecnej stanowi administracyjne centrum i siedzibę Gminy Sulechów.²

Brody – (niem. Gross Blumberg). Przepuszczalnie wieś Blumberg została założona w XIII wieku. Pochodzenie nazwy miejscowości jest nieznane. W 1565 r. wioska była własnością rodziny Kalckreuth. Kolejnymi właścicielami od 1725 r. byli: v. Burgsdorf i v. Schmettow. W 1767 r. majątek z zamkiem Blumberg przejął gen. Tauentzien. Ponieważ majątek ten nie przynosił zysków, został sprzedany 3 czerwca 1839 roku gminie *Blumberg*, która podzieliła go między mieszkańców. Od tego czasu gmina nazywała się *Groß-Blumberg*. Po 1839 r. zamek z niewiadomych przyczyn został zburzony. Z odzyskanych kamieni wybudowano w bezpośrednim sąsiedztwie neogotycki kościół i plebanię, przy czym schody w plebani pochodziły z zamku. Kościół został wymurowany na planie prostokąta, z wieżą od zachodu i apsydą od wschodu. Został poświęcony 6 grudnia 1854 r. Dwa km na zachód położony folwark majątku nazywał się *Klein-Blumberg* i tworzył razem z *Groß-Blumberg* parafię. Po pożarze wsi w 1854 r. zaczęła się ona rozbudowywać dalej na północ od Odry.³

Buków - (niem. Buckow). Na terenie wsi występują nieliczne i mało znaczące stanowiska archeologiczne. Wieś wymieniana w dokumentach kapituły generalnej cystersów – wzmianka o opatach z Bukowa - w latach 1279 i 1280. W XV w. należała do rodziny von Kalckreuth. W 2 poł. XVI w. wieś została podzielona na pięć części między rodziny: von Kalckreuth, von Unrunh, von Sack, von Schenkendorf i von Müstischen. Na początku XIX w. wieś nadal miała pięciu właścicieli: von Diebitsch, kpt. von Unrunh,

---

² Za: www.sulechow.pl/historia-sulechowa.html

³ Za: www.prawybrzegodry.com/historia-brodow-cz/

von Unrunh, von Hanstein i von Knobelsdorf. Około 1801 r. było we wsi 399 mieszkańców i 70 domów. W 1885 roku we wsi znajdowały się trzy folwarki, których właścicielami byli: Otto F. H. Schulz, Hans W. zu Unruhe-Bomst i kościół parafialny w Sulechowie. Najważniejszy, główny folwark „A” należał do rodziny Schulz aż do roku 1945. Następnie zostało gospodarstwo upaństwowione.

Cigacice - tuż po wojnie Cygaczyce, niem. Tschicherzig. Początkowo stanowiły część Sulechowa. Przed 1945 r. wieś posiadała charakter wypoczynkowo-uzdrowiskowy (tzw. „Luftkurort”). Zakładano tu także liczne winnice i produkowano wina. Choć nowoczesny port rzeczny powstał pod koniec dziewiętnastego wieku, to barki pływały stąd już dużo wcześniej. Przewożono głównie zboże, cukier i materiały budowlane, ale z Cigacic wypływały czasem, również barki z ludźmi. Miał on także bocznice kolejową, znaną dziś jako stacja Cigacice Port. Powstała elektrownia wodna, a kilkanaście lat później, w 1913 roku Cigacice uzyskały połączenie kolejowe z Sulechowem. Mieszkańcy żyli w dużej mierze z transportu, istniała również fabryka słodczy, posiadająca nowoczesny, jak na tamte czasy sprzęt. Kolejnym cywilizacyjnym krokiem naprzód była budowa nowego, stalowego mostu, który zastąpił starą, drewnianą konstrukcję. Wykonała go w 1925 roku firma Georga Beuchelta, z pobliskiej Zielonej Góry. W 1937 r., w ramach polityki niemieczania nazw pochodzenia słowiańskiego, władze nazistowskie zmieniły nazwę wsi na *Odereck*. W pobliżu Cigacic, pierwsze schrony powstały w roku 1932. Ich liczba rosła aż do czterdziestu, różnego rodzaju schronów w dniu wybuchu II Wojny Światowej. W styczniu roku 1945 ofensywa wojska sowieckie stoczyły tu dziewięciodniową bitwę, zanim udało im się przełamać niemiecką obronę. Wiele z ówczesnych umocnień możemy oglądać do dziś, stanowią one sporą atrakcję turystyczną maleńkich Cigacic.⁴ W latach 1945-54 wieś należała i była siedzibą gminy Cigacice, następnie do 1973 r. gromady Cigacice. W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa zielonogórskiego.

Głogusz - (niem. Glogsen). Jeśli chodzi o zabytki archeologiczne, to jest ich niewiele o dużym znaczeniu. Są to głównie ślady osadnictwa wczesno- i późnośredniowiecznego. Znaczniejsza jest bitwa w czasie trwania wojny siedmioletniej. Bitwa pod Kijami, zwana również bitwą pod Pałkiem lub bitwą

---

⁴ Za: http://www.speed.zgora.pl/cigacice/historia_cigacic.php

pod Sulechowem miała miejsce 23 lipca 1759 roku. Dziś miejsce bitwy to pola i lasy między Pałckiem, Głoguszem i Głoguszynem. W starciu, według różnych szacunków, uczestniczyło od 67 do blisko 80 tysięcy żołnierzy, a straty ludzkie po obu stronach wyniosły od 11 do nawet ponad 13 tysięcy walczących, z czego śmierć poniosło od 2 do ponad 5 tysięcy osób. Mimo tego dzisiaj o bitwie między wojskami pruskimi a rosyjskimi pamięta niewielu - wśród lokalnych mieszkańców wiedza na ten temat jest właściwie zerowa (co nie dziwi, bo nawet w okolicznych szkołach nikt o niej nie wspomina), a jedyną widoczną "gołym okiem" pozostałością jest pomnik poległych w tejże bitwie. Co ciekawe do dzisiaj układ pól, lasów czy dróg jest bardzo zbliżony do tego z okresu prowadzenia działań wojennych - korzystając z planów przedstawiających przebieg bitwy można więc spróbować wyobrazić sobie jak starcie to wyglądało. Wymieniona w 1521 roku (jako Glogissen), a także w 1533 roku (jako Glogessen). Początkowo należała do rodziny von Kalckreuth – wymieniony Balthasar, Christoph i Conrad von Kalckreuth (1521 r.), później Wolf, Ladislaus i Nicolaus von Kalckreuth (1533 r.). Przez ślub Anny von Kalckreuth z Abrahamem von Löben wieś przechodzi na własność rodu von Löben. Ich córka Helen von Löben (ur. 1608 r.) wychodzi za mąż za Friedricha von Nostitz (ur. 1603 r.). W XVIII wieku dobra są w posiadaniu rodziny von Thümen – w 1799 r. wymieniony Friedrich Levin Gottlob von Thümen. W XIX wieku majątek posiada rodzina von Gersdorff-wymieniony Ernst von Gersdorff. Od 1843 roku majątek posiada wdowa Zippel z domu Wittwer. W XX wieku dobra należą do rodziny Kubisch.⁵ Po wojnie losy tego miejsca były podobne, jak wielu innych o takim charakterze. Znacjonalizowany majątek popadał w ruinę zarządzany przez PGR. Z dawnego folwarku niewiele zostało, z dworu jedynie cegły, ruina, ale gorzelnia z XIX wieku stoi i wciąż pracuje pełną parą, destylując zboże m.in. dla zakładu w Lesznie.

Górzykowo - do roku 1945, jako *Oberweinberge*, dzielnica Sulechowa. We wsi znajduje się grodzisko wczesnośredniowieczne. W 1967 roku na grodzisku założono niewielki sondaż. E. Dąbrowski, nieliczny i drobny materiał ceramiczny wydatował na VII-VIII wiek. Historycznie miejscowość jest związana z uprawą winorośli na południowym stoku pradoliny Odry. Atrakcyjne, malownicze położenie zachęcało

---

⁵ Za: www.zamkilubuskie.pl/gloguszglogsen/

bogatszych mieszkańców do wybudowania (jeszcze w przedwojennych czasach) np. letnich rezydencji. Obecnie odradza się tam winiarstwo. Od 1997 roku funkcjonuje tam winnica "Stara Winna Góra", zajmująca się uprawą szlachetnych odmian winnych i produkcją wina gronowego.

Kalsk - (niem. Kalzig), wieś o trzynastowiecznej metryce. Na terenach wsi w dawnych tysiącleciach życie toczyło się dość prężnie zanim powstała średniowieczna wioska. Stanowiska archeologiczne to m.in. osada z okresu wpływów rzymskich lub cmentarzysko halsztackie. Nie jest natomiast pewne obozowisko z epoki kamienia. Pierwszy raz wzmiankowana w 1385 r. Około 1500 r. należała do rodu von Löben. W 2 ćw. XVI w. została podzielona między rodziny von Bornstädt i von Löben. Jednak od początku XVII w. już cała wieś należała do rodu von Bornstädt, którzy władali nią do końca XVIII w. Na przełomie XVII i XVIII w. wzniesiona została w Kalsku pierwsza siedziba szlachecka. W 1792 roku majątek odkupił Ludwig von Sydow. W rękach jego spadkobierców majątek pozostawał do czasu zakończenia II wojny światowej. W 3 ćw. XIX w. z inicjatywy Otta von Sydow przebudowano pałac i założono park krajobrazowy, który otoczył rezydencję od północy i zachodu. Od wschodu dawny dziedziniec reprezentacyjny zagospodarowany został ozdobnie zakomponowaną zielenią, za nim znajduje się częściowo zachowana zabudowa folwarczna. Od strony południowej przylega teren kościoła. Po 1945 roku w posiadaniu Skarbu Państwa. Od 1969 roku pałac użytkowany przez Rolniczy Zakład Doświadczalny, później przez Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego. W latach 70-tych mieścił się w nim Ośrodek Szkoleniowy Mechanizatorów, przedszkole, biblioteka, magazyn BHP. Od 1995 roku w rękach Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, od 1998 roku przekazany przez Agencję Rolną Skarbu Państwa Wyższej Szkole Zawodowej Administracji Publicznej w Sulechowie.

Karczyn – (niem. Harthe). Na terenie wioski nie ma odnotowanych stanowisk archeologicznych. Folwark powstały w 1775 roku i należący do majątku w Klępsku. W tym czasie należał do rodziny von Troschke. Na początku XIX wieku należał do książąt Reuss von Plauen – wymieniony Heinrich LX książę Reuss von Plauen. Od 1852 roku własność kupca Beyme. W 1879 roku majątek należący do Roberta Heinricha Heyder liczył 511,60 ha gruntów. Rodzina Heyder posiadała majątek jeszcze na początku

XX wieku. Ostatnim właścicielem dóbr była rodzina von Philippsborn – wymieniony Friedrich Wilhelm von Philippsborn.⁶

Kije - (niem. Kay). Na terenie wsi znajdują się trzy grodziska, z czego największe w północno-zachodniej części. Jest przykładem obiektu pierścieniowego z podgrodzem. Jego założenie wiąże się okresem plemiennym. Całe stanowisko porastają drzewa. Wymiary całego zespołu: grodziska, podgrodzia i wału wynoszą ok. 100 x 300 m, samo grodzisko jest dużo mniejsze. 23 lipca 1759 roku, między dzisiejszymi wsiami Kije i Pałck, rozegrał się krwawy epizod wojny siedmioletniej. Starły się wówczas wojska rosyjskie i pruskie. Na przełomie XVII i XVIII wieku wieś należała do rodu von Unruh. W XIX wieku majątek w rękach rodziny von Gersdorff – wymieniany Friedrich von Gersdorff. Od 1844 roku własność Karla Gustava barona von Gersdorf. Od początku XX wieku do lat 30-tych XX wieku dobra posiada rodzina von Wentzel – wymieniana Maria Angela von Wentzel, z domu hrabianka von Schmettow.

Kłępsk - (dawn. Klemsko, niem. Klemzig). Pierwsza wzmianki o Kłępsku pochodzą z 1314 roku. Właścicielami wsi byli komes Jaktor razem z żoną Jadwigą. W latach 1385–1388 właścicielami wsi są Hannus de Calkrute i Fricz Treppelen. W XIV wieku we wsi był drewniany kościół. W XVI wieku zostaje on przekształcony i zaadaptowany na potrzeby ewangelików. Pierwszym ewangelickim pastorem był Baltazar Nievus. Po II wojnie światowej kościół 19 sierpnia 1945 roku jest poświęcony i należy jako kościół filialny do parafii Łęgowo Sulechowskie.

Kreżoły - (niem. Krummendorf). Nie jest to bogata pod względem okazałych badań archeologicznych miejscowość. Stanowiska archeologiczne to głównie punkty osadnicze i ślady osadnictwa z okresu pradziejowego, bądź późnego średniowiecza/nowożytności. W wiekach średnich wieś należała do rodu von Bork. Od 1814 r. część miejska należała do generała hrabiego von Tauentzien von Wittenberg, którą otrzymał w darze od króla Friedricha Wilhelma III. W 1830 roku zakupiona przez ministra Rother. później własność spółki handlowej. Część szlachecka, starsza, w 1857 roku należała do porucznika Bernhardi. Drugi majątek na początku XX wieku w rękach rodziny Steinbach. W latach 20-tych XX wieku majątki należały do rodziny Birck i Riegel. We wsi istniały dwa założenia dworskie. Pozostałością są budynki gospodarcze.⁷

⁶ Za: www.zamkilubuskie.pl/karczyn-harthe/

⁷ Za: www.zamkilubuskie.pl/krezolykrummendorf/

Kruszyna – (niem. Krauschow). Jest to miejscowość w której nie ma wielu nader bogatych stanowisk archeologicznych. Związane są one raczej z ostatnimi stuleciami – późnym średniowieczem i nowożytnością. Stara wieś wymieniana w 1501 r. jako Krawsze, zaś w 1587 r. jako Kruszyna. W XVI wieku podzielona na 3 założenia rycerskie należące do rodzin: von Troschke, von Bohne i von Steinbart. W 1583 wymieniony Bastian von Unruh. W 1644 roku dobra w rękach Bastiana i Nickela von Unruh. Majątek należący do rodziny von Tschirnewitz przejęty przez miasto Szprotawa i przekazany rodzinie von Bohne. W 1828 roku majątek „A” w rękach dwóch rodzin: Lange (1800 r.) i Lobach. Od 1839 roku własność Pani porucznikowej Kubale, z domu Lange. W 1903 roku właścicielem dóbr jest rodzina Teichmanna. Od 1828 do 1903 roku należał do rodziny von Bone. W 1857 roku własność Fr. Wilh. Bone. Później należał do rodziny Rahm. W majątku „B” dwór klasycystyczny wzniesiony w 1816 roku. Po 1945 roku w posiadaniu PGR. Później w dworze znajdowało się przedszkole zamienione na mieszkania. Obecnie w posiadaniu prywatnej spółki, po gruntownym remoncie. Majątek „C” od około 1700 roku własność rodziny von Steinbart. Na początku XIX wieku majątek w posiadaniu rodzin Lange i Lobach. Od 1851 roku własność Augusta von Steinbart. Później przejęte przez rodzinę Hanow. W 1903 roku dobra z pałacem należały do Banku Ziemskiego z Berlina. W 1929 roku majątek przejęty przez rodzinę Rahm. W zachodniej części wsi, na północnym obrzeżu założenia parkowego znajduje się pałac zbudowany na przełomie XVIII i XIX wieku.⁸

Leśna Góra – (niem. Waldhäuser). Ze względu na swoje położenie w bezpośrednim sąsiedztwie z rzeką Odrą, ślady archeologiczne są znikome lub do tej pory nie odkryte. We wsi znajduje się część umocnień Linii Środkowej Odry (niem. Oderstellung). 29 stycznia 1945 miało tu miejsce strategiczne przełamanie linii frontu (jedyne wówczas drogowe mosty na Odrze w promieniu 30 km) dokonane przez 3. Batalion Czołgów I Frontu Białoruskiego, pod dowództwem majora Filimonienkowa.

Łęgowo – (niem. Langheinersdorf). Jeśli chodzi o stanowiska archeologiczne, to nie jest to wieś bogata w tego typu zabytki. Najczęściej pojawiają się tam ślady datowane dopiero na późne średniowiecze, bądź małe, pradziejowe. Pierwsza wzmianka

---

⁸ Za: www.zamkilubuskie.pl/kruszynakrauschow/

na temat Łęgowa pochodzi z 1346 r., wymieniany był wówczas Hans von Unruh, właściciel wsi. W 1448 r. Łęgowo należało do Wolfa von Nassow, od 1538 r. przez kilkadziesiąt lat do potomnych Adolpha von Sack. Na przełomie XVII i XVIII wieś należała do rodu von Knebelsdorf, a ok. 1761 r. była we władaniu rodziny von Schenkendorff. Od 1838 r. ponownie znalazła się w rękach rodziny von Unruh, która w południowo-wschodniej części wsi, w obrębie rozległego założenia folwarcznego, wybudowała dwupiętrową siedzibę i założyła park. W latach 1903 -1929 właścicielami majątku była rodzina von Sydow. Pałac wzniesiono w 4 ćw. XIX w., większość zabudowań folwarcznych pochodzi również z tego samego okresu. Najstarszym obiektem, z 1 ćw. XIX w., jest budynek oficyny pałacowej. Po II wojnie światowej w pałacu mieścił się Państwowy Ośrodek Szkolno-Wychowawczy. W 1988 roku przeprowadzono ostatni duży remont, adaptując strych na pomieszczenia mieszkalne. Wkrótce jednak wybuchł pożar, który strawił cały pałac. Zachowały się tylko gołe mury.

Mozów – (niem. Mosau). W przypadku tej wsi ślady archeologiczne to głównie małe punkty o proveniencji późnośredniowieczno-nowożytnej, bądź pradziejowej. Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w roku 1308. W 1385 roku jako właściciele wsi wymienia się rodzinę von Lange. W 1404 roku majątek z siedzibą dworską należał do Mikołaja z rodu Wadwiczów. Od 1514 lub 1517 roku do 1744 roku dobra w rękach rodu von Knobelsdorff. Prawdopodobnie pod koniec XVIII wieku dochodzi do podziału wsi na dwa majątki: „A” i „B”. Prawdopodobnie majątek „A” jest najstarszą częścią wsi. Na początku XIX wieku należała do rodziny von Angern oraz rodziny Schwarz. Od 1850 roku własność Fr. Wilh. Aug. Stubenrauch. Od początku XX wieku majątek w posiadaniu rodziny Fälligen. Pałac nie istnieje. Pozostałością po założeniu jest park krajobrazowy o powierzchni 3 ha oraz oficyna z końca XVIII wieku. Na początku XIX wieku majątek „B” jako własność rodziny Schwarz. Posiadali majątek jeszcze w 1857 roku. Po 1880 roku dobra „B” należały do rodziny von Wentzel– wymieniony Ernst von Wentzel oraz Maria Angela z domu hrabianka von Schmettow.⁹

Obłotne - (niem. Oblath). W przypadku stanowisk archeologicznych miejscowość nie może poszczycić się znacznymi bogactwami. Przeważają ślady

---

⁹ Za: www.zamkilubuskie.pl/mozowmosau/

osadnicze z późnego średniowiecza i nowożytności, bądź pradziejów. Pierwsze wzmianki o majątku w tej wsi pochodzą z początku XIX w. Ok 1809 r. właścicielem był major von Knobelsdorf z Berlina. Ok 1830 r. majątek został przejęty przez rodzinę Bothe. Najpewniej w 3 ćw. XIX w. powstała rezydencja oraz park. Ok 1927 r. właścicielką majątku jest żona radcy rządowego – pani Gamp. Prawdopodobnie już po przejęciu majątku przez Armię Czerwoną w roku 1945 rezydencja ulega spaleni. W 1993 r. majątek zostaje przejęty przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa, a następnie wydzierżawiona przez Gospodarstwo Rolne w Kruszynie.

Okunin – (niem. Langmeil) ma metrykę najpewniej średniowieczną. Badania archeologiczne określają tereny wsi jako niezbyt bogate ślady osadnicze głównie z okresu średniowiecza, bądź nowożytności, ale jedno stanowisko to także cmentarzysko halsztackie. Początki wsi sięgają XIII wieku. W 1498 roku jako właściciel wsi wymieniony został Asmus von Troschke. Ożenił się z Katarzyną von Warmsdorff. W 1565 roku część wsi należała do rodziny von Warmsdorff– wymieniony George von Warmsdorff. Prawdopodobnie w wyniku ślubu dobra przejęte przez rodzinę von Troschke. Tutejsze dobra rycerskie udokumentowane są jednak dopiero w XVII wieku, kiedy należały do rodziny von Knobelsdorff. Od 1753 roku do zakończenia II wojny światowej pozostawały natomiast w rękach rodziny von Zimmermann. Na przełomie XVIII i XIX wieku, kiedy wznoszono dwór, we wsi funkcjonowały dwa gospodarstwa chłopskie, dwudziestu zagrodników, dziesięciu chałupników, sześciu komorników; była też kuźnia i dwa młyny wodne. W sumie Okunin zamieszkiwało wówczas 219 mieszkańców. Źródła wymieniają również folwark, który musiał istnieć dużo wcześniej. W XIX wieku wzniesiono w Okuninie również pałac, spalony wiosną 1945 roku i wkrótce rozebrany. Ciekawym wydarzeniem w historii wsi Okunin w gminie Sulechów, był fakt pozostawania wsi w latach 1807-1815 w granicach Księstwa Warszawskiego. Osada była wtedy jedną z pogranicznych miejscowości na zachodzie księstwa. Prawdopodobna granica Księstwa Warszawskiego przebiegała w okolicy tej wsi wzdłuż ciek wodnego zwanego enigmatycznie Kanałem D. Po wojnie majątek okuniński upaństwowiono, a dwór wraz z zabudowaniami gospodarczymi użytkowało PGR. Później przez wiele lat obiekt był opuszczony. Już w roku 1959 odnotowano poważne pęknięcia w murach. W roku 1978 okresowo dwór był zamieszkały przez społecznego opiekuna, który przeprowadzał bieżące remonty i zabezpieczył go.

W 1980 roku przeszedł w prywatne ręce, jednak nie był użytkowany. Spowodowało to zaniedbanie obiektu i w konsekwencji niezabezpieczony dwór został zrujnowany.¹⁰

Pomorsko (niem. *Pommerzig*). Przed 1939 r. w miejscowości odkryto skarb. Droga zakupu został pozyskany przez Gabinet Numizmatyczny do Museum Fur Hamburgische Geschichte w Berlinie. Trafiła tam niestety tylko część skarbu. W przeważającej mierze składał się z silnie pokawałkowanego srebra, głównie monet i ozdób. Określono 187 i 374 egzemplarze monet europejskich, poza tym znajdowało się tam ok. 220 g monet nieczytelnych. Udało się określić, że mniej więcej połowa tych monet to fragmenty monet orientalnych. W skład monet wchodziły w większości denary niemieckie, zwłaszcza denary Ottona i Adelajdy. W skarbie występują również monety czeskie, włoskie, bizantyjskie, angielskie i skandynawskie, lecz w bardzo niewielkiej liczbie. Najpóźniejszą z monet wchodzącej w skład skarbu datuje się po 1006 r. Znaleziono również ok. 100 g fragmentów ozdób. Pozostałe ślady archeologiczne łączą się z osadnictwem późnośredniowiecznym, bądź łużyckim. Pierwsza wzmianka źródłowa o miejscowości pochodzi z 1308 r., w 1409 roku występuje jako Pomorzczke, a w 1469 r. jako Pomorzicze. Po przyłączeniu w końcu XV w. do Brandenburgii, jej niemiecka nazwa brzmiała Pommerzig. Jako pierwszy właściciel majątku jest wymieniany w 1565 r. ród von Leslav, po nim rodzina von Kalckrenth władająca majątkiem do 1726 r. Kolejnymi włodarzami była rodzina von Schmettow, która wybudowała w południowo-wschodniej części wsi pierwszą siedzibę. Ostatni przedwojenni właściciele z rodu von Dammnitz utracili majątek na rzecz Rzeszy niemieckiej, który w czasie II wojny światowej zajmowała jednostka pomocnicza Wehrmachtu. Po wojnie pałac zajmowała polska jednostka wojskowa, w 1961 r. został wyremontowany i adaptowany na szkołę. Wówczas skrócono od zachodu jego południowe skrzydło. Po południowej stronie pałacu, po północnej stronie głównej bramy wjazdowej, znajduje się parterowa oficyna z końca XVIII w. Naprzeciw oficyny, po stronie północnej znajduje się budynek mieszkalny, z 2 poł. XIX w., ceglany, piętrowy, z płaskim dachem oraz budynek gospodarczy. Po wschodniej stronie pałacu znajduje się park.

---

¹⁰¹⁰ Za: www.smolnowielkie.blogspot.com/p/blog-page_37.html

Pozostałe miejscowości w gminie to: Brzezie k. Sulechowa, Brzezie k. Pomorska, Górki Małe, Nowy Świat, Przygubiel. Są to mniejsze miejscowości, które powstały albo jako przysiółki lub też sztuczne twory na mocy podziałów administracyjnych.

5.2.3. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to historycznie ukształtowany w wyniku działalności człowieka krajobraz naturalny, na obszarze którego występują nakładające się na siebie elementy kulturowe powstałe na przestrzeni wieków.

Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Jednym z najistotniejszych elementów krajobrazu kulturowego są będące wytworem działalności człowieka oraz świadectwem minionych epok zabytki. W zasobie dziedzictwa kulturowego będącego składową krajobrazu kulturowego wchodzi m. in.:

- Układy ruralistyczne Brodów, Pomorska, Mozowa oraz Cigacic, a także układ urbanistyczny Sulechowa wraz ze strefami: strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej i strefą ochrony krajobrazu i powiązań widokowych, znajdujący się w rejestrze zabytków A-2164 z dnia 31.01.1975 r.
- Zespół pałacowo-folwarczny w Głoguszu
- Zespół pałacowo-folwarczny w Kalsku
- Zespół dworsko-folwarczny Gut „A” i „B” w Kruszynie
- Zespół pałacowo-folwarczny w Obłotnem
- Zespół folwarczny w Łęgowie
- Zespół pałacowo-folwarczny „A” w Bukowie
- Zespół folwarczny „B” w Bukowie
- Zespół folwarczny „C” w Bukowie
- Zespół folwarczny w Kijach

- Zespół folwarczny w Okuninie
- Zespół zamkowy w Sulechowie
- Zespół pałacowy z parkiem w Pomorsku
- Zespół folwarczny w Klępsku
- Folwark pomocniczy w Klępsku
- Zespół folwarczny w Karczynie
- Zespół folwarczny Dębinki
- Zamek w Sulechowie
- Pałac i Dworek Kruszynie
- Pałac w Pomorsku
- Pałac w Kalsku
- Pałac w Bukowie
- Pałac w Łęgowie
- Dwór w Okuninie
- Inne zabudowania podworskie: czworaki, lamusy, stodoły, oficyny, obory, spichlerze, domy, stajnie, owczarnie
- Obiekty sakralne: w tym wyróżniający się Kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Klępsku, jako Pomnik Historii (rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 marca 2017 r.)
  - Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki w Mozowie
  - Kościół parafialny pw. św. Stanisława Kostki w Sulechowie
  - Kościół protestancki, ob. rzymskokatolicki pw. Najświętszego Imienia Maryi w Sulechowie
  - Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie
- Obiekty użyteczności publicznej: ratusz, szkoła, sala gimnastyczna, kaplica kalwińska, ob. jako dom kultury i budynek dworca PKS w Sulechowie
- Cmentarze
- Miejsca pamięci i wydarzeń historycznych
- Dziedzictwo niematerialne poszczególnych miejscowości oraz regionu, np. tradycja winiarska

5.2.3.1. Zabytki nieruchome

Zabytek nieruchomy to nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będącą dziełem człowieka lub związana z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 2 ustawy z dn. 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wśród zabytków na terenie gminy można wymienić najważniejsze:

UKŁADY RURALISYTCZNE

Układ ruralistyczny Brodów

Przypuszczalnie wieś Brody została założona w XIII w. W 1565 r. wioska była własnością rodziny Kalckreuth. W 1767 r. majątek z zamkiem Blumberg przejął generał von Tauentzien. Na początku XIX wieku we wsi było 16 gospodarstw chłopskich, 33 zagrodników, 48 chałupników. Wieś o układzie wielodrożnicowym, pierwotnie prawdopodobnie ulicówka. W 1854 r., po pożarze, wieś rozbudowała się w kierunku północnym. W środku wsi zlokalizowany jest kościół, na wolnym placu obok szkoły. Działki siedliskowe o zróżnicowanych wielkościach i kształtach, gospodarstwa dwu-, trzybudynkowe lub czterobudynkowe z budynkiem mieszkalnym usytuowanym najczęściej od frontu działki i stodołą w głębi. Budynki mieszkalne we wsi ustawione są kalenicowo, rzadko szczytowo, w stosunku do drogi, w większości parterowe murowane z czerwonej cegły na kamiennym cokole lub tynkowane, z zachowanym detalem architektonicznym i stolarką w części budynków, o dachach dwuspadowych, sporadycznie z wydatnymi wystawkami, krytych głównie dachówką ceramiczną i cementową. Zabudowa współczesna nieliczna. Strefa ochrony konserwatorskiej obejmuje najstarszą część historycznego układu przestrzennego wsi o dobrze zachowanej strukturze przestrzennej zlokalizowanej przy ul. III Dywizji i ul. Czerwieńskiej.

Układ ruralistyczny Pomorska

Pomorsko zostało po raz pierwszy wzmiankowane w dokumentach w 1409 roku jako Pomoroczek i 1469 roku jako Pomornicze. Po ostatnim właścicielu, którego ród pochodzi z Danii, został pałac z XVIII w. Wieś o układzie wielodrożnicowym, pierwotnie prawdopodobnie ulicówka. W południowej części wsi zlokalizowany jest kościół, zaś nieco za nim, ku promowi na Odrze pałac z całym zespołem pałacowym. Cmentarz w zachodniej części wsi. Działki siedliskowe o zróżnicowanych wielkościach i kształtach,

gospodarstwa dwu,- trzybudynkowe lub czterobudynkowe z budynkiem mieszkalnym usytuowanym najczęściej od frontu działki i stodołą w głębi. Budynki mieszkalne we wsi ustawione są kalenicowo, rzadko szczytowo, w stosunku do drogi, w większości parterowe murowane z czerwonej cegły na kamiennym cokole, rzadko tynkowane, z zachowanym detalem architektonicznym i stolarką w części budynków, o dachach dwuspadowych, sporadycznie z wydatnymi wystawkami, krytych głównie dachówką ceramiczną i cementową. Zabudowa współczesna nieliczna. Strefa ochrony konserwatorskiej obejmuje najstarszą część historycznego układu przestrzennego wsi o dobrze zachowanej strukturze przestrzennej zlokalizowanej przy głównych ul. Chrobrego, Sulechowskiej, Wiejskiej i pomniejszych.

Układ ruralistyczny Mozowa

Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w roku 1308. W 1385 roku jako właściciele wsi wymienia się rodzinę von Lange. W 1404 roku majątek z siedzibą dworską należał do Mikołaja z rodu Wadwiczów. Od 1514 lub 1517 roku do 1744 roku dobra w rękach rodu von Knobelsdorff. Reprezentuje typ wsi-owalnicy. Wieś placowa, w której plac główny przyjmuje kształt wrzeciona. Dostęp do wsi mógł być zamknięty dwiema bramami: na początku oraz u wylotu drogi. Tworzone były one wokół jakiejś przeszkody (np. stawu). Ten typ wsi wykształcił się na pograniczu słowiańsko-germańskim. Występują one na Wyżynie Śląskiej, Pojezierzu Pomorskim i Nizinie Wielkopolskiej. Tak wyglądający układ jest też przykładem wsi niwowej, skupionej wokół placu lub ulicy. Układ ruralistyczny skupia się wokół głównej zabudowy biegnącej przy drodze do Kijów oraz wokół wrzeciona. Układ budynków w większości kalenicy, ale w przypadku nowszej zabudowy widoczne odchylenia od tego. Większość zabudowań oprócz domostw stanowią stodoły i/lub stajnie – wszystkie murowane. W tym starym układzie ruralistyczny nie odnajduje się obiektów archeologicznych o własnej formie terenowej, bądź małej architektury. Jedynym budynkiem użyteczności społecznej jest w tym układzie obecnie remiza strażacka z wieżą. Punktem charakterystycznym jest natomiast staw znajdujący się tuż przy początku wrzeciona od strony E.

Układ urbanistyczny Cigacic

Wieś ma pochodzenie sięgające XIII w. Początkowo stanowiły one część Sulechowa (niem. Zullichau). Jego mieszkańcy zakładali na nasłonecznionym, stromym brzegu rzeki plantacje winnej latorośli. Od samego początku, ogromne znaczenie

dla lokalnej społeczności miało położenie wsi nad Odrą. Choć nowoczesny port rzeczny powstał pod koniec dziewiętnastego wieku, to barki pływały stąd już dużo wcześniej. Przewożono głównie zboże, cukier i materiały budowlane, ale z Cigacic wypływały czasem, również barki z ludźmi. Ogromne znaczenie dla rozwoju wsi miała budowa nowoczesnego portu, z dźwigiem parowym w latach 1896-1898. Miał on także bocznice kolejową, znaną dziś jako stacja Cigacice Port. Powstała elektrownia wodna, a kilkanaście lat później, w 1913 roku Cigacice uzyskały połączenie kolejowe z Sulechowem. Mieszkańcy żyli w dużej mierze z transportu, istniała również fabryka słodczy, posiadająca nowoczesny, jak na tamte czasy sprzęt. Wieś do dziś zachowuje swój stary układ wielodrożnicowy o zwartej lub luźnej zabudowie, powstająca wzdłuż kilku ciągów komunikacyjnych (ulic), ale o nieregularnym kształcie (niem. Haufendorf), jedna z wczesnych form słowiańskiej zabudowy wsi. Zabudowa rozmieszczona jest po obu stronach dróg, zaś na środku możemy doszukać się lokalnego „placyka” – pełniącego rolę społeczno-kulturalną we wsi – tutaj kościoła.

Układ urbanistyczny Sulechowa

Strefą ochronną, w najwyższym stopniu objęto obszar wyznaczony granicą strefy "A" tj., pełnej ochrony historycznej. Swoją granicą obejmuje teren starego miasta, zamkniętego obwarowaniami miejskimi oraz tereny zamku i podzamcza. W Sulechowie utrzymują się cztery obszary objęte strefą "B": dawne przedmieście Świebodzińskie, na północ od starego miasta, wzdłuż ulicy Jana Pawła II do wieży ciśnień; dawne przedmieście Zielonogórskie, na południe od starego miasta, wzdłuż ulicy Armii Krajowej do ul. Piaskowej; tereny od dworca PKP do ul. Kościuszki, wzdłuż Al. Niepodległości; tereny od parku zamkowego do ul. Doktora Judyma, wzdłuż ul. Żeromskiego. Strefa „E” to strefy ekspozycji starego miasta z ul. Chopina, 1 Maja, Armii Krajowej i punkt widokowy w miejscu zbiegu ul. Jana Pawła II i Al. Wielkopolskiej w kierunku wzgórza zamkowego i starego miasta. Ochronę środowiska kulturowego zapewniono również poprzez określenie granic strefy "K" tj. ochrony krajobrazu obejmującego tereny integralnie związane z zespołem zabytkowym znajdującym się w jego ścisłym sąsiedztwie. Strefa „W” to obszary stanowisk archeologicznych. W mieście są to: tereny wzgórza zamkowego, podzamcza i zbieg ulic Jana Pawła II, Chopina i Al. Wielkopolskiej; tereny Placu Kościelnego z przyległościami wraz z Bramą Piastowską; rejon dawnej Bramy Zielonogórskiej, u zbiegu ulic Okrężnej, Sikorskiego,

Nowy Rynek, PCK; działka kościoła filialnego przy ul. Okrężnej. Ponadto, strefą tą objęto, obszary strefy A i B w mieście.

ZESPOŁY PAŁACOWO-FOLWARCZNE, FOLWARCZNE

Zespół pałacowo-folwarczny w Głoguszu

Zespół pałacowo-folwarczny składa się z trzech zasadniczych części: 1 - pałacowo-parkowej, 2 - podwórza gospodarczego z gorzelnią i 3 - kolonii mieszkalnej. Układ przestrzenny dwóch ostatnich części został zakłócony przez ułożenie w ich granicach w 1936 r. gospodarstw poparcelacyjnych. Część pałacowo-parkowa zajmuje południowo-zachodnią część zespołu, pomiędzy brukowanymi drogami od wschodu i południa oraz gruntową od zachodu; pierwotnie ogrodzona ceglany murem od południa. Do lat 60. XX w. składała się z pałacu we wschodniej części parku i flankujących go budynków: od północy stajni koni wyjazdowych, od południa prawdopodobnie wozowni; przed frontem pałacu był podjazd z fontanną; park o nieczytelnej kompozycji. Od północy park graniczy z terenami dawnego sadu i ogrodu warzywnego, na terenie którego jeszcze w latach 60. XX w. istniały inspekty do uprawy warzyw; obecnie w północnej części parku współczesny budynek gospodarczy. Podwórze gospodarcze zlokalizowane po wschodniej części brukowanej drogi dzielącej zespół wzdłuż osi północ-południe. Wjazdy na podwórze: główny - w pierzei wschodniej, pomiędzy budynkami dawnej stodoły ob. budynku mieszkalno-inwentarskiego, a dawną stajnią ob. domem mieszkalnym; południowy - pomiędzy nieistniejącą wozownią, a stodołą ob. garażem; północny - pomiędzy gorzelnią, a domem mieszkalnym. Zabudowę północnej pierzei podwórza stanowią od zachodu: dom mieszkalny, gołębnik oraz ruina stajni koni roboczych, obory; wschodniej - od północy dawna stodoła, skrócona o 1/3 i przebudowana na budynek mieszkalno-gosp. oraz dawna stajnia, której część po 1936 r. została zaadoptowana na cele mieszkalne; południowa - składająca się z budynku dawnej stodoły, pomieszczeń robotników sezonowych, obecnie garażu na kombajny oraz obory obecnie magazyn i garaż. W centralnej części podwórza współczesny budynek gospodarczy.

Fot. 1. Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole pałacowo-folwarcznym w Głoguszu; fot. E. A. Marek

Zespół pałacowo-folwarczny w Kalsku

Wieś Kalsk posiada średniowieczną metrykę. Wieś leży przy szosie Sulechów — Świebodzin; lokalne drogi łączą Kalsk z Bukowem, Łęgowem, Niekarzynem. Zespół folwarczny sytuowany jest w pn.-wsch. części wsi, na wschód od szosy Sulechów — Świebodzin, bezpośrednio na północ od drogi do Bukowa; w terenie lekko podnoszącym się ku wschodowi. Od XVIII wieku do 1945 roku należała do rodziny von Sydow. Istniejący już wcześniej folwark w 1885 roku należał do Carla Ludwika Otta Ferdynanda von Sydow; administratorem był inspektor Schneider. Gospodarstwo obejmowało areał 905 ha. Możliwa jest próba odtworzenia kompozycji założenia na początku XX w., kiedy to składało się ono z obszernego zachodniego podwórza (przy nim m.in. istniejące do dziś: pałac, obora), parku na zach. od pałacu, kolonii mieszkalnej na wsch. oraz wschodniego podwórza za kolonią (z zabudową zachowaną do dziś). Pierwotna kompozycja zespołu była rozproszona, swobodna, jednak podwórza posiadały zabudowę zwartą, geometryczną, zamkniętą. Około 100 m na wsch. od pałacu znajduje się zachodnie podwórze folwarczne. Całkowicie przekształcone po 1945 r. Znajdują się przy nim cztery stare budynki (obora, pozostałości gorzelni oraz dwa domy

mieszkalne) i nowe magazyny. Zabudowa podwórza jest obecnie rozproszona, swobodna.

Zespół dworsko-folwarczny Gut „A” i „B” w Kruszynie

Już w XVI w. wieś była podzielona na trzy części i tak było do pocz. XX w. Najwięcej wiadomo o zespołach Gut „A” i Gut „B”. Obydwa zespoły zajmują teren położony pomiędzy drogami do Trzebiechowa i do Obłotnego, na północ i zachód od w/w dróg. Obecnie tworzą w miarę zwarty kompleks zabudowy, a granicę obu członów stanowi przestrzeń na zachód od nowego budynku mieszkalnego (nr 15). Zespół dworsko-folwarczny "Gut A" składał się pierwotnie z części rezydencjonalnej i podwórza gospodarczego położonych po północnej stronie drogi i pojedynczego budynku spichlerza po południowej stronie drogi. Całość miała kształt zbliżony do trapezu, którego północ zajmował niewielki park z dworem, a część południową podwórze gospodarcze. Część rezydencjalna - w jej skład wchodziły dwór oraz niewielki krajobrazowy park. Dwór rozebrany ok. 1967 r. Park całkowicie zdewastowany. Podwórze gospodarcze - na planie zbliżonym do trapezu o dłuższej osi wschód-zachód; stara zabudowa zlokalizowana jest w pierzei południowej - dom mieszk. ob. nieistniejący, budynek inwentarski ob. nieużywany, oraz we wschodniej - obora ob. nieużywana, warsztaty, garaż. Do końca lat 60. w pierzei zachodniej stała szachulcowa stodoła z magazynem, stare budynki o niemożliwej do ustalenia dokładnej funkcji i lokalizacji były także w pierzei północnej. Główna brama wjazdowa na podwórze od strony drogi Sulechów-Trzebiechów, przy dawnym domu mieszk. - ceglane filary, obecnie całość zamurowana. Na wschód od bramy - kilkunastometrowy odcinek starego ceglanego muru, także zamurowanego; pozostałe ogrodzenia współczesne - betonowe z prefabrykatów i siatki metalowej. Zespół-dworsko folwarczny "Gut B" składa się z dwóch zasadniczych części: podwórza gospodarczego i kolonii mieszkalnej; pozbawiony jest w zasadzie typowej części rezydencjonalnej. Podwórze gospodarcze - pierwotnie założone na planie prostokąta o dłuższej osi północ-południe, z zabudową zlokalizowaną w czterech pierzejach. Obecnie stare budynki zachowane tylko w pierzei północnej - obora i szopa na maszyny i wschodniej - stajnia, wozownia ob. magazyn oraz stodoła. Od południa podwórze zamknięte budynkiem dworku-rządówki. Na zachód od niego współczesne garaże, bud. gosp. i dom mieszk. - pierwotnie zlokalizowane były tutaj budynki gospodarcze o nieustalonej funkcji; nie

istnieją także zabudowania zachodniej pierzei podwórza. Wjazd na podwórze prowadzi od wschodu z drogi do miejscowości Obłotne, pozbawiony bramy wjazdowej; po jego północnej stronie dwie współczesne chlewnie. Do samej rządcówki wjazd od drogi głównej. Kolonia mieszkalna - usytuowana po wschodniej stronie drogi do miejscowości Obłotne, składa się z dwóch starych domów mieszkalnych - czworaków nr 17 i nr 19 oraz budynku gospodarczego, a także licznych współczesnych budynków mieszkalnych. Na północ od kolonii współczesna ferma trzody chlewnej. Ogrodzenia współczesne - metalowe.

Fot. 2. Dawna oficyna w zespole dworsko-folwarcznym w Kruszyńcu; fot. E. A. Marek

Zespół pałacowo-folwarczny w Obłotnem

Zespół folwarczny położony jest w centralnej części wsi, od pn-wschodu i południa otoczony zabudową wiejską; przed główną bramą wjazdową do zespołu trójkątny skwer. Zespół złożony jest z trzech funkcjonalnych części: rezydencji z parkiem, podwórza gospodarczego i kolonii mieszkalnej robotników folwarcznych. Część pałacowo-parkowa zajmuje pn-zach. fragment zespołu, do 1945 r. składała się z parku i położonego na jego pd-wsch. skraju pałacu na planie prostokąta. Obecnie na miejscu zniszczonego w 1945 r. pałacu współcześnie wybudowane blok mieszkalny i chlewnia. Podwórze gospodarcze zlokalizowane jest na pd-wsch. od części rezydencjalnej. W pierzei pd-zach. tylko dwa budynki: spichlerz i stodoła oraz szczyt dobudowanego do niej od pd-wsch. budynku gospodarczego gospodarstwa

indywidualnego. Na pd-zach. od spichlerza znajduje się wolnostojący budynek inwentarsko-mieszkalny ob. dom mieszkalny, który być może pełnił w przeszłości funkcję stajni koni wyjazdowych i wozowni; w jego pobliżu mały staw. Kolonia mieszkalna robotników folwarcznych zlokalizowana przy drodze dojazdowej, na zachód od podwórza; o kompozycji grzebieniowej; składa się z pięciu domów mieszkalnych, z których cztery są dwojakami i jednego – zbudowanego w 1931 r. i okazalszego od pozostałych - być może nie związanego z folwarkiem, a będącego domem chłopskim.

Zespół folwarczny w Łęgowie

Rozległy zespół folwarczny sytuowany jest w pn.-wsch. części wsi, około 500 m na pd., od linii kolejowej, bezpośrednio na pn.-wsch., od rozwidlenia szos do Sulechowa, Klępska i Bukowa. Majątek składa się z kilku elementów: A — rozległego, "wielkiego" dziedzińca, z racji swej wielkości i funkcji stanowiącego centralne miejsce założenia; B - "małego" podwórza folwarcznego sytuowanego na zach. od dziedzińca; C - parku położonego na pd. od zabudowy folwarcznej i pałacu oraz D - nieistniejącego dziś sadu i ogrodu znajdującego się na pd.-wsch. od dziedzińca, na wsch. od parku. Budynki sytuowane przy dziedzińcu: okazałe: pałac w pierzei pd. i obora w pierzei pn. oraz budynki mieszkalne i gospodarcze w pierzejach wsch. i zach. Główny wjazd na dziedziniec znajduje się w pierzei zach. ujęty dwoma ceglanymi słupami znajduje się pomiędzy oficyną a stodołą. Dwa tylne wjazdy sytuowane są po bokach obory wjazd pn.-zach. obecnie nieużywany; wjazd między oborą a stajnią ujęty ceglaną bramą. Na zach. od "wielkiego" dziedzińca, na pn. od drogi do niego prowadzącej, na zach. od stodoły znajduje się "małe" podwórze folwarczne. Budynki przy nim zbudowane: stodoła od wsch. owczarnia od pn., domy mieszkalne od pd. i lamus od zach.

Fot. 3. Obora z gołębnikiem w Łęgowie; fot. E. A. Marek

Zespół pałacowo-folwarczny „A” w Bukowie

Buków położony jest w falistym terenie, w sąsiedztwie kompleksów lasów sosnowych. Zespół folwarczny "A" sytuowany jest w zach. części Bukowa, bezpośrednio na pn. od szosy do Kalska; na pn.-zach., od kościoła filialnego. Centralne miejsce w założeniu zajmuje rozległe, prostokątne (około 110 x 140 m) podwórze folwarczne, przy którym sytuowane są wszystkie "stare" budynki inwentarskie i gospodarcze oraz — w pd.-zach. części podwórza — pałac. Za pałacem, oraz bezpośrednio przed jego frontem (od wsch.) rosną drzewa rozległego parku. Na pn. od podwórza znajdują się „nowe” budynki gospodarcze, a około 300 m na pn. — "nowe" obory. Na wsch. od podwórza, przy drodze biegnącej przez Buków, wznoszą się dwa stare budynki mieszkalne pracowników oraz nowe bloki mieszkalne (zbudowane na miejscu dawnych czworaków, tworzących wraz z zachowanymi domami kolonię mieszkalną). Zabudowa podwórza uporządkowana jest przez oś geometryczną przebiegającą przez pałac i owczarnię, sytuowane w pd.-zach. i pn.-wsch. pierzejach zabudowy. Główny wjazd na teren podwórza sytuowany jest pomiędzy oborą II, a stajnią ze spichlerzem, a tylny — w pobliżu warsztatów.

Zespół folwarczny „B” w Bukowie

Zespół folwarczny "B" położony jest w zachodniej części Bukowa, bezpośrednio na pd. od szosy do Kalska; na zach. od kościoła filialnego; na pd. od zespołu folwarcznego "A". Zespół folwarczny "B" istniał już przed połową XIX w., jednak ostatecznie ukształtowany został na przełomie XIX i XX w. i w postaci wtedy mu nadanej przetrwał do końca lat 50—tych XX w., kiedy to rozebrano znaczną część budynków tworzących zabudowę zespołu. Wszystkie budynki inwentarskie i gospodarcze folwarku zbudowano wokół wydłużonego, prostokątnego podwórza. Dawna i obecna zabudowa podwórza różnią się znacznie. Główny wjazd na podwórze znajdował się w pn. pierzei przy drodze biegnącej przez wieś. Przy drodze tej, po jej pd. stronie, na wsch. i na zach. od podwórza sytuowane były domy mieszkalne pracowników wraz z budynkami gospodarczymi. Obecnie, po rozebraniu szeregu budynków inwentarskich, gospodarczych i mieszkalnych forma zespołu folwarcznego "B" uległa zmianie.

Fot. 4. Dawna stajnia w zespole folwarcznym „B” w Bukowie; fot. E. A. Marek

Zespół folwarczny „C” w Bukowie

Zespół folwarczny "C" sytuowany jest w pn.-wsch. części Bukowa, bezpośrednio na pd. od lokalnej szosy do Smardzewa. Po rozebraniu dwóch stodół forma zespołu uległa zmianie: obecnie wewnątrz podwórza folwarcznego posiada charakter krajobrazowy; przy wydłużonym, prostokątnym majdanie sytuowane są: dwie obory od pn. i pn.-wsch. oraz dom mieszkalny od zach.; w miejscu rozebranych stodół rosną

krzewy i niewielkie drzewa. Główny wjazd do gospodarstwa sytuowany jest — tak jak i poprzednio — od pn.—zach., od strony szosy biegnącej przez wieś; pomiędzy oborą I a domem mieszkalnym.

Zespół folwarczny w Kijach

Zespół folwarczny Kije (niem. Kay) usytuowany jest w środkowej części wsi, po wsch. stronie głównej drogi wiejskiej, na pld. od nasypu kolejowego. Zespół składa się z dwóch zasadniczych elementów: domu właściciela i pozostałości parku i podwórza folwarcznego z zabudowaniami gospodarczymi, inwentarskimi, gorzelnią i domem mieszkalnym ob. mieszczącym biuro zakładu. Oba te elementy bezpośrednio ze sobą sąsiadują i nie ma między nimi wyraźnej granicy. Odrębnym obiektem, położonym poza zespołem lecz związanym z nim funkcjonalnie, jest dom mieszkalny robotników folwarcznych, usytuowany w odległości ok 0,5 km na pld.-zach. od podwórza, w pobliżu kościoła. W pld. części zespołu dwa stawy połączone ciekim wodnym, który został zabetonowany.

Fot. 5. Gorzelnia w Kijach; fot. E. A. Marek

Zespół folwarczny w Okuninie

Zespół folwarczny sytuowany jest we wsch. części wsi, bezpośrednio na pd. od szosy Sulechów-Wolsztyn; na zach. od folwarku. Ośrodkiem założenia jest rozległa, pięcioboczna, nieregularna podwórza o folwarczne, Sytuowane przy

nim są: dwór od zach., obory od pn. i wsch. oraz. magazyn i dom mieszkalny od pd. Bezpośrednio za dworem, a przed strumieniem, na jego lewym brzegu znajdują się: dom mieszkalny i budynek gospodarczy pracowników. Około 40 m na pn. zach. od podwórza zbudowany jest kolejny dom mieszkalny, do którego niegdyś przylegał spichlerz. Na wsch. od podwórza, za oborą (i nieistniejącą już stodołą) rozplanowano niewielki ogród i sad, w którym zbudowano dom ogrodnika. Na pn. wsch. od podwórza, a na pn. od domu ogrodnika wznoszą się dwie nowe chlewnie. Na pld.-wsch. od podwórza - za nieistniejącym dziś pałacem (sytuowanym około 60 m na pd. od obory) rozciąga się niewielki park krajobrazowy.

Zespół zamkowy w Sulechowie

Kompleks zamkowo-parkowy znajduje się w centrum miejscowości, w północno-wschodnim narożniku historycznego starego miasta, przy biegnącej w kierunku północno-zachodnim Alei Wielkopolskiej, gdzie zlokalizowana została główna brama wjazdowa na tereny zamkowe, obecnie poprzedzona parkingiem. Zachodnią granicę założenia zamkowego tworzą pozostałości gotyckiej kurtyny murów obronnych, przylegające do północno-zachodniego narożnika wieży zamkowej oraz częściowo wtopione w zabudowania XIX-wieczne, natomiast od wschodu granica zespołu przebiega równolegle do obecnej ul. Gdańskiej. Zamek, obecnie siedziba Sulechowskiego Domu Kultury, usytuowany jest na niewielkim, sztucznie usypanym wzniesieniu. Od zachodu przylega doń poprzez skrzydło łącznikowe dawny kościół zamkowy (sala widowiskowa domu kultury), zlokalizowany przy dawnym Placu Zwycięstwa (Wiktoriaplatz), zamienionym obecnie na zieleniec i parkingi. W obszarze wzgórza zamkowego, na północny-wschód od zamku (połączony z nim kurtyną średniowiecznych murów) znajduje eklektyczny budynek dawnego kasyna oficerskiego z 2 poł. XIX w., aktualnie mieszczący biura Sulechowskiego Domu Kultury, zaś poniżej wzgórza rozciąga się na wschód park zamkowy.

Fot. 6. Dom w zespole zamkowym w Sulechowie; fot. E. A. Marek

Zespół pałacowy z parkiem w Pomorsku

Założenie pałacowo-parkowe, jak i sąsiedni kościół położone są w południowym sektorze wsi. po wschodniej stronie drogi. Przed pałacem, usytuowanym na skraju parku, znajduje się dziedziniec, zamknięty (współcześnie) od drogi metalowym, kutym parkanem z bramą. W pobliżu bramy po stronie południowej znajduje się dawna oficyna, obecnie wydzielona z posesji pałacowej, po stronie północnej niewielki budynek mieszkalno-gospodarczy. Mapa z k. XIX wieku, ukazuje, że po południowej stronie oficyny znajdowały się również 3 budynki założone na rzucie prostokąta — obecnie nie istnieją. Naprzeciw oficyny, po stronie północnej znajduje się ceglany budynek prawdopodobnie zarządcówka i budynek gospodarczy. Po wschodniej stronie pałacu znajduje się park o pow. ok.6,5 ha.

Zespół folwarczny w Klępsku

Zespół folwarczny sytuowany jest we wsch. części wsi, na wsch. od kościoła filialnego, na pd. od szosy do Kolesina i Nowego Kramaska. Starszym elementem zespołu folwarcznego jest tzw. "stary dziedziniec", sytuowany w jego wsch. części, około 200 m na pd. od szosy. Rozplanowany został na rzucie zbliżonym do prostokąta. Pierwotnie bryły budynków sytuowanych wokół dziedzińca (pałac

od wsch., dwie stodoły od pd.,;. stodoła k. stajnia od pn.) ograniczały wnętrze o charakterze krajobrazowym. Obecnie, po rozebraniu pałacu, stodoł, stajni forma dziedzica uległa zmianie: jego kształt czytelny jest w zarysie drzew rosnących przy nieistniejących już budynkach. Na pd. od starego dziedzica, za nieistniejącą stodołą sytuowany jest czworak (współczesny z nieistniejącą zabudową gospodarczą). Bezpośrednio na wsch. i na pn. od dziedzica rozplanowano rozległy park krajobrazowy, sięgający aż do szosy do Nowego Kramka. Nowe podwórze folwarczne, położone jest około 350 m na zach. od starego dziedzica; pomiędzy szosą do Nowego Kramka, a drogą łączącą nieistniejący pałac z kościołem. Rozplanowane zostało w 2 połowie XIX wieku na rzucie zbliżonym do litery L. Przy nowym podwórzu znajdują się: dwa budynki mieszkalne i kuźnia (od pd.); stodoła, spichlerz i warsztaty (od zach. i pn. — zach.), obora (od pn.) oraz dom mieszkalny, magazyn i dawna stajnia koni roboczych (od wsch.), wjazdy sytuowane są: główny od pn. z szosy, przy oborze oraz pd. — pomiędzy stajnią a domem mieszkalnym. Około 100 m na pd. – wsch. od nowego podwórza, za drogą do starego dziedzica w okresie międzywojennym wzniesiono stodołę i cielętnik; do dziś zachowana stodoła, a przy niej nowszy magazyn. Ostatnim elementem zespołu folwarcznego jest kolonia mieszkalna, sytuowana po pn. stronie szosy do Kolesina i Nowego Kramka, około 100 m na pn. od nowego podwórza. Kolonia gruntownie przekształcona w latach 50-tych XX w.

Fot. 7. Rządcówka w zespole folwarcznym w Klepsku; fot. E. A. Marek

Folwark pomocniczy w Klępsku

Folwark pomocniczy sytuowany jest w zach. części wsi (do poł. XIX w. zwanej Klępskiem Górnym), przy szosie wybiegającej z Klępska ku pn. — do Łęgowa i Karczyna; na skraju zabudowy Klępska. Zabudowania folwarku zgrupowane są wokół czworobocznego podwórza, wzdłuż którego od pd. i zach. biegnie szosa do Łęgowa i Karczyna; w przeszłości droga ta przecinała podwórze. Wsch. i zach. ściany podwórza tworzą bryły stodoł, płn. obora i dwa domy mieszkalne. Główny wjazd do folwarku znajduje się w pne.- zach. części dziedzińca, między domami mieszkalnymi a budynkiem gospodarczym.

Zespół folwarczny w Karczynie

Zespół folwarczny sytuowany jest w pn. części wsi; na pn. od. zabudowań rolników indywidualnych, przy szosie do Smardzewa. Zabudowa zespołu folwarcznego zgrupowana jest wokół prostokątnego podwórza folwarcznego. Przy podwórzu wzniesiono wszystkie budynki gospodarcze i inwentarskie: obory w pierzejach pd. i pn.; stodoły w pierzei wsch. oraz dwór i dom mieszkalny w pierzei zach.

Fot. 8. Obora w zespole folwarcznym w Karczynie; fot. E. A. Marek

Zespół folwarczny Dębinki

Folwark Dębinki powstał zapewne w XIX wieku i od momentu związany jest z majątkiem w Kalsku. Folwark — w formie zachowanej do dziś został ukształtowany na przełomie XIX i XX w. Rozbudowany na początku lat 70-tych XX w. Folwark Dębinki sytuowany jest 2,5 km na pn.-zach. od Sulechowa; 1,3 km na pd. od Kalska; 800 m na zach. od szosy Sulechów – Świebodzin. Cztery "stare" budynki sytuowane są przy prostokątnym podwórzu. Wnętrze podwórza ograniczone bryłami budynków (okazała stodoła od pd.-zach., oborą od pd.-zach., budynkiem gospodarczym od pd.-wsch. i domem mieszkalnym od pn.-wsch. W latach 70-tych folwark został rozbudowany: wzniesiono dwie obory, sytuowana bezpośrednio na pd. wsch. i pd.-zach. od podwórza oraz dom mieszkalny, położony około 100 m na pn.-wsch. od podwórza.

PAŁACE, ZAMKI, DWORY

Zamek w Sulechowie

Obiekt zbudowany na miejscu wczesnośredniowiecznego grodu słowiańskiego około 1304 r. W czasach Piastów śląskich był lokalnym ośrodkiem administracji książęcej (dystryktu), a później, w czasach przynależności do Niemiec, stanowił skromną siedzibę urzędników brandenburskiego elektora. Do pierwszej rozbudowy doszło w XV stuleciu. W 1633 r. Sulechów wraz zamkiem został zniszczony pożarem. Budowlę z jednej strony otoczono wałem z fosami, a z drugiej murem. W XIX w. rozebrano nieprzydatną część wschodnią i północną zamku, stawiając na ich miejscu budynki bardziej funkcjonalne, przeznaczone głównie na mieszkania. Z założenia zamkowego przetrwał tylko jeden gmach, który w przeszłości był największy. Jest to prostokątne, dwukondygnacyjne skrzydło zachodnie, przebudowane w XVIII w. oraz czterokondygnacyjna gotycka wieża. Obiekt po II wojnie światowej był nieużytkowany. W latach 2007-2010 przeprowadzono rewitalizację, która miała za zadanie pełną renowację, adaptację i przebudowę kompleksu zamkowego.

Fot. 9. Zamek w Sulechowie; fot. E. A. Marek

Pałac w Kruszynie

Budynek postawiony XVIII/XIX wieku. Pałac usytuowany jest w zachodniej części wsi, na północnym obrzeżu założenia parkowego, po stronie południowej wspomnianej drogi. Budynek założony został na planie litery U o krótkich ramionach otwierających się w stronę południową, gdzie rozplanowano założenie zieleni. Po przeciwnej stronie, do północnego boku, na jego osi centralnej, przylega ryzalit. Obiekt jest parterowy z suteroną, nakryty w bryle główną dachem czterospadowym, w członach bocznych – dwuspadowym. Ryzalit ma dach dwuspadowy. Budynek zachował w czystej formie pierwotny wygląd klasycystyczny. Pod względem architektoniczno-plastycznym wszystkie elewacje opracowane zostały podobnie, podzielone poziomo płaskim

gzymsem kordonowym nad sutereną i podobnym, wzmocnionym pasmem listwy, gzymsem wieńczącym. Przerywane pasmo poziome tworzą również profilowane gzymсы parapetowe. Ryzalit zwieńczony jest faliście uformowanym szczytem. Elewacja frontowa pięcioosiowa w trzonie głównym, z pojedynczymi oknami w bocznych aneksach. Ośmioosiową elewację północną zdo bi dwuosiowy ryzalit, zwieńczony szczytem o wklęsło-wypukłych bokach. Układ wnętrz jest trzytraktowy z sienią od frontu i salą, niegdyś reprezentacyjną, na jej przedłużeniu. Zachowana częściowo oryginalna stolarka okienna, posiada charakterystycznie opracowane ślemię umieszczone w połowie wysokości okna.

Dworek w Kruszynie

Dworek znajduje się w majątności „Gut B”, w jego SE części. Dworek pełnił rolę rządzówki i domu mieszkalnego dzierżawcy – rezydencją właścicieli majątku został prawdopodobnie dopiero za czasów ostatniego właściciela, dr Rahm, w początkach XX w. Wtedy to od E została dobudowana parterowa część. Zbudowany z cegły, na osi W-E, z dachem wielospadowym, pokrytym blachodachówką. Otynkowany. Od frontu (od N) schody ujęte postumentami z piramidkami. Tam wejście przez dwuskrzydłe drzwi, po bokach których wąskie okna oraz troje większych okien. W przyziemiu dwa symetrycznie rozlokowane okna i wejście do piwnicy pod schodami. W poszyciu dachu trzy bawole oka. Od S weranda z płaskim zadaszaniem na 6 kanelowanych kolumnach. Tam wejście przez dwuskrzydłe drzwi. Po bokach po dwa okna, a w przyziemiu symetrycznie rozlokowane dwa okienka. Od W na parterze cztery okna, na poddaszu dwa oraz po bokach dwie lukarny, zaś w przyziemiu trzy okienka. Od E, na dobudówce, od strony S i N po dwa okna na parterze i w przyziemiu, od strony E wejście po schodkach na parterze.

Fot. 10. Dworek w Kruszynie; fot. E. A. Marek

Pałac w Kalsku

Pałac znajduje się w centralnej części wioski. Na planie podkowy z ośmioboczną wieżą w narożniku NE. Został zbudowany na przełomie XVII/XVIII w., w poł. XIX w. korpus główny został powiększony o skrzydło północne. W latach 1910-20 dobudowano skrzydło południowe, a następnie powiększono je. Po remoncie w latach '80 XX w. zachowano XIX-wieczny eklektyczny wystrój architektoniczny elewacji. W latach 2000-01 wykonano kolejne remonty przysposabiające budynek do potrzeb oświatowych. Murowany z czerwonej cegły, obecnie cała elewacja otynkowana. W piwnicy ściany ceglano-kamienne. Więźba dachowa drewniana. Schody zew. prowadzące na taras od strony N kamienne, ograniczone kutą, metalową balustradą. Dach korpusu i skrzydeł bocznych dwuspadowy z naczółkami, obecnie pokryty blachodachówką. Wielkość otworów okiennych zróżnicowana, obecnie stolarka okienna wymieniona. Otwory drzwiowe zewn. prostokątne. Drzwi od strony dziedzińca wew. drewniane, dwuskrzydłowe z półokrągłym, dwupółowym naświetlem, ramowo-płycinowe. Część Selewacji 4-osiowa w I i II kondygnacji i 3-osiowa w II kondygnacji w jej partii z balkonem wspartym na kolumnach. Tam trzy otwory wejściowe, w tym dwa umieszczone poniżej poziomu przyziemia.

Pałac w Pomorsku

Można przypuszczać, że pierwsza siedziba została wzniesiona za czasów von Schmettow. Na taki czas wskazuje nieistniejący portal znany z fotografii, stanowiący oprawę drzwi zew. do skrzydła od S. Ok 1870 r. pałac został poddany przebudowie, w której nadano mu obecny kształt. Przy rozbudowie obiektu XIX/XX w. utrzymany został jego charakter architektoniczny. Ostatni właściciele utracili dobra na rzecz II Rzeszy, a w czasie II WŚ w rezydencji mieściła się formacja Wehrmacht. Po wojnie pałac należał do jednostki WP, a w 1961 r. zaadoptowany został na szkołę. Zanim to nastąpiło pożar zniszczył S skrzydło. Przy odbudowie skrzydło do W zostało skrócone, pozostała część nadbudowana 3 kondygnacją nakrytą płaskim dachem. Usunięto portal. Ściany z cegły na fundamencie z kamienia na zaprawie wapiennej, otynkowane. Bryła rozczłonkowana, zróżnicowana gabarytowo. Część główna częściowo podpiwniczona, piętrowa z wysokim poddaszem nakryta dachem dwuspadowym z frontonem w W ścianie. Skrzydło N parterowe z płaskim dachem i tarasem w E partii. Skrzydło S w W części dwupiętrowe o płaskim dachu z 3-kondygnacyjną, cylindryczną wieżą, w części E parterowe z tarasem. Od frontu dwie kondygnacje, na wysokim cokole, z wydzieloną partią poddasza.

Fot. 11. Pałac w Pomorsku; fot. E. A. Marek

Pałac w Łęgowie

Pochodzący z ostatniej ćwierci XIX wieku pałac w Łęgowie założony został w obrębie rozległego terenu dawnego folwarku, w północno-wschodniej części wsi. Po wojnie pałac przeszedł na własność PGR-u, a następnie rozparcelowano go ludności napływającej ze Wschodu. Przed pożarem, jaki zniszczył obiekt w latach 80. i 90. XX wieku, użytkowano go jako Państwowy Ośrodek Szkolno-Wychowawczy. Obecnie niezabezpieczone oraz zaniedbane ruiny.

Pałac w Bukowie

Pałac wzniesiono po 1836 r.. Prezentuje cechy neorenesansu. Od 1992 r. mieści się tu szkoła podstawowa. Budynek na skomplikowanym rzucie wydłużonym na osi NW-SE z poprzecznymi skrzydłami zamkniętymi trójbocznymi aneksami, z prostokątnymi ryzalitami i półkolistymi i prostokątnymi aneksami. Korpus i skrzydła dwukondygnacyjne. Korpus nakryty dachem czterospadowym, wysunięte partie skrzydeł dachami trójspadowymi. Między skrzydłami podpiwniczony taras z piwnicami otwartymi trzema arkadami. Taras z pełną balustradą poprzedzony schodami. Część NE osiowo ryzalitowana. Ściany murowane z cegły czerwonej, obustronnie tynkowane, detal architektoniczny ceglany (lizeny, pilastry, kolumny, gzymsy) i wypracowany w tynku (boniowanie, dekoracje płycinowe, głowice kolumn i pilastrów, profilowania gzymsów, opaski otworów okiennych i drzwiowych). Otwory okienne zróżnicowane w kształtach i proporcjach. Okna wykrojone w łuk okrągły. Główne drzwi wejściowe umieszczone w arkadowym otworze, prostokątne, dwuskrzydłe, zdobione snycerką, profilowaniami i motywami roślinnymi, belka nadproża profilowana, nadświetle arkadowe.

Fot. 12. Pałac w Bukowie; fot. E. A. Marek

Dwór w Okuninie

Dwór postawiony w k. XVIII w., w k. XIX w. powiększony przez dodanie przybudówek od N i NE. Po wojnie majątek okuniński upaństwowiono a dwór wraz z zabudowaniami gospodarczymi użytkowało PGR. Już w roku 1959 odnotowano poważne pęknięcia w murach. W 1980 roku przeszedł w prywatne ręce, jednak nie był użytkowany. Spowodowało to zaniedbanie obiektu i w konsekwencji niezabezpieczony dwór został zrujnowany. Klasycystyczny, wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta z mocno występującym ryzalitem od strony wschodniej i dobudówkami od północnego wschodu. Dwór piętrowy, nakryty był wysokim dachem mansardowym z lukarnami doświetlającymi użytkowe poddasze. Obecnie praktycznie dach nie istnieje. Piętrowy ryzalit na osi fasady ma formę portyku opiętego półkolumnami i zwieńczonego trójkątnym tympanonem. Elewacje głównego członu artykułowane są dużymi, prostokątnymi oknami rozmieszczonymi w siedmiu osiach. Fasada opracowana została bardziej bogato dzięki portykowi, stanowiącemu element wielkiego porządku, kontrastujący ze skromną architekturą dworu. Duże, prostokątne okna neoklasycystycznej dobudówki mają proste obramienia, parapety i nadproża. Pierwotny układ wewnętrzny, dwutraktowy z sienią na osi centralnej, uległ częściowemu zatarciu w końcu XIX wieku, gdy dostawiono północny aneks.

INNE ZABUDOWANIA PODWORSKIE

Rządcówka z budynkiem gospodarczym w zespole pałacowym w Pomorsku

Rządcówka została wzniesiona w 2 poł. XIX w. Jest to budynek 3-kondygnacyjny (poddasze niskie), na planie prostokąta, dłuższym bokiem na linii N-S, gdzie od N dobudowany jest budynek gospodarczy parterowy z niskim poddaszem. Rządcówka od W posiada na parterze dwa okna i jedno zamurowane, zaś na piętrze dwa różnej wielkości okna. Od S na parterze dwa okna, między nimi wejście po trzech stopniach nisko omurowanych. Na piętrze dwie blendy, dwa okna między którymi imitacje okien (stworzone przez nadproża łukowe). Na poddaszu układ: okno, trzy blendy, oculus, blenda okno, dwie blendy. Od E dwa okna i wejście na parterze, na piętrze trzy imitacje okien i dwa okna między nimi, na poddaszu cztery blendy, między nimi zamurowane okno. Budynek gospodarczy od E na parterze ma układ: okno, drzwi dwuskrzydłe, okno, trzy wysokie okna, dwoje drzwi dwuskrzydłych. Od W na parterze trzy okna mniejsze i trzy większe. Od N na parterze jedno okno

i jedne drzwi jednoskrzydłe. Rządcówka z gzymsami międzypiętrowymi, lizenami od S i E oraz w narożach. Budynek gospodarczy od E także z gzymsami i lizenami. Oba budynki posiadają fundament ceglany.

Fot. 13. Rządcówka w Pomorsku; fot. E. A. Marek

Dom w zespole pałacowo-folwarcznym nr 143 w Kijach

Dom postawiony w k. XIX w. Murowany, z czerwonej cegły, dłuższym bokiem skierowany na linii W-E. Dom parterowy, z poddaszem, dach dwuspadowy z dachówką ceramiczną. Stolarka okienna wymieniona. Od N na parterze sześć okien, z czego jedno jako blenda, pomiędzy nimi wejście. Na poddaszu dziewięć okienek, niektóre jako blenda. Na krótszym boku od W na poddaszu w jednej linii cztery okna, z czego dwa środkowe większe, a boczne jako blendy. Nad większymi oknami jedno okrągłe okno w postaci blendy. Te okna posiadają naczółka i listy parapetowe. Od S siedem okien, z czego dwa jako wąskie blendy, tam także dwa wejścia po trzech wyremontowanych schodkach. Fundament kamienny, kondygnacje rozdzielone gzymsami.

Spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym w Kruszynie

Początkowo prawdopodobnie pełnił funkcję stodoły – świadczą o tym szczelinowe otwory wentylacyjne oraz zamurowane wrota w elewacji

południowej. Bryła na planie wydłużonego prostokąta w linii S-N. Budynek jednokondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, poddaszem nieużytkowanym obecnie. Dach dwuspadowy, nakryty dachówką ceramiczną. Obecnie częściowo otynkowany pełni funkcję sklepu. Ściany na podmurówce kamiennej z warstwą cegły na rolkę. Mury przyziemia z kamienia łamanego o ceglanych narożach i obramieniach okiennych. Otwory okienne pierwotnie w kształcie prostokąta, zbliżone do kwadratu. Otwory drzwiowe w kształcie stojącego prostokąta, sklepienie łukiem koszowym. Elewacje wzdłużne z gzymsem podokapowym. Elewacja frontowa, wschodnia – po bokach dwa sklepienie łukiem koszowym otwory drzwiowe obecnie przerobione na okna, szczelinowy otwór wywietrznikowy i okno. W partii środkowej prawdopodobnie zamurwane wrota, w ich miejsce wstawiono drzwi przeszkłone do których prowadzą schody z barierką na podmurówce. Elewacja zachodnia o obecnie nieregularnym rytmie okien w części północnej i szczelinowych wywietrznikach w części południowej. W partii środkowej zamurwane wrota i tak samo wykonane wejście jak na elewacji wschodniej, ale bez barierki. Obecnie znajduje się tam sklep.

Fot. 14. Dawny spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym Gut „A” w Kruszynie; fot. E. A. Marek Budynek inwentarsko-gospodarczy w Obłotnem

Budynek postawiony w k. XIX w. Murowany, z czerwonej cegły, dłuższym bokiem skierowany na osi SE-NW. Piętrowy z poddaszem, dach dwuspadowy kryty dachówką

ceramiczną. Stolarka okienna wymieniona. Od NE dwie osie na poddaszu i nad nimi oculus. Elewacja NW z sześcioma osiami na obu kondygnacjach, z czego jedna to brama wjazdowa do budynku, obecnie bez skrzydeł, a inna to wejście do budynku z łukowym zadaszeniem. Elewacja SW na parterze także z bramą wjazdową, a powyżej sześć osi. W parterze obecnie zadaszona część. Nieotynkowany. Otwory z nadprożami łukowymi i gzymsami parapetowymi. Na dłuższych elewacjach z gzymsem międzypiętrowym i podokapowym

Dom (nr 55) w zespole pałacowo-folwarcznym „A” w Bukowie

Dom postawiony w 4 ćw. XIX w. Murowany, z kamienia polnego ciosanego w partii cokołu i parteru i czerwonej cegły częściowo na parterze i całościowo na poddaszu, dłuższym bokiem skierowany na osi N-S. Dom 2-kondygnacyjny, z dachem dwuspadowym, z dachówką blaszaną. Stolarka okienna wymieniona. Od ulicy trzy osie na parterze, z czego środkowa zamurowana, a na poddaszu trzy osie, z czego zewnętrzne bardzo wąskie, niczym świetliki. Od W cztery osie na parterze, w przyziemiu jedno okienko i dobudowane zejście do piwniczki. W poszyciu dachu lukarna z daszkiem dwuspadowym z dekoracyjną snycerką oraz dwa świetliki. Elewacja wschodnia trójosiowa, z czego pośrodku wejście, obecnie omurowane i otynkowane, z okienkiem od południa i wejście od północy, dach jednospadowy. W poszyciu dachu dwa świetliki. Elewacja nieotynkowana, jedynie wejście dobudowane i lukarna z tynkiem. Okna z nadprożami łukowymi, obramione cegłą. Blenda od ulicy flankowana lizenami ceglany. Szczytowe okno od ulicy także z obramieniem ceglany oraz naczółkiem i dwoma rzędami płycin oddzielonych gzymsem parapetowym. Gzyms podokapowy.

Fot. 15. Dom w zespole pałacowo-folwarcznym „A” w Bukowie; fot. E. A. Marek Stajnia, ob. magazyn w zespole folwarcznym w Kłępsku

Stajnia została wzniesiona w 4 ćw. XIX w. kiedy majątek „Dolny Kłępsk” przeszedł w posiadanie J. Heidera. Budynek wzniesiony na planie prostokąta. Ściany i fundamenty murowane z cegły ceramicznej na zaprawie wapiennej. W środkowej partii podpiwniczony. Pokrycie dachu stanowi dachówka ceramiczna, dach dwuspadowy. Cokołowa część boku E murowana z kamienia polnego i cegły. Okna, wrota i wrota poddasza od W przesklepione ceglanymi, łukowymi nadprożami. Otwory wentylacyjne poddasza u obu szczytów i od E prostokątne, wąskie, wysokie. Pod dachem gzyms koronujący ceglany, profilowany. Od W układ na parterze: trzy okna, wejście, okno, wejście, okno, zaś na poddaszu: okno, wejście, dwa okna, wejście, okno. Od N na drugiej kondygnacji dwie blendy zamknięte półkoliście ujęta parą pilastrów dźwigających odcinek gzymsu. Od S na drugiej kondygnacji dwa wejścia zamknięte półkoliście. Na tym boku niska, parterowa dobudówka z dachem jednospadowym. Elewacja otynkowana z narożami ujętymi ceglanymi nieotynkowanymi pilastrami. Na krótszych bokach gzyms międzykondygnacyjny.

Dom (nr 7) w zagrodzie w Karczynie

Dom postawiony w pocz. XX w. Murowany, z czerwonej cegły, dłuższym bokiem skierowany ku ulicy. Dom parterowy, z poddaszem, dach dwuspadowy, z dachówką ceramiczną. Stolarka okienna bardzo stara, w części brak szyb. Od ulicy na parterze pięć okien, z czego środkowe przerobione z wejścia. Od frontu także faseta. Na krótszym boku od N na parterze wejście do budynku, do części piwnicznej. Wejście to jest omurowane z trzech stron cegłą i posiada odrębne zadaszenie dwupołaciowe. Wejście nie zabezpieczone drzwiami przez co widoczne schody w głąb budynku. Na parterze jedno okno, zamurowane. Na poddaszu dwa okna zakończone łukowo. Od strony W na parterze trzy okna oraz wejście zadaszone jednospadowym daszkiem metalowym. Na tym boku faseta. Od S po dwa okna na parterze i na poddaszu.

Fot. 16. Dom (nr 7) w zagrodzie w Karczynie; fot. E. A. Marek

Dom z gołębnikiem w zespole pałacowo-folwarcznym w Głoguszu

Pierwsze wzmianki o wsi i dobrach rycerskich pochodzą z poł. XVI w. kiedy były własnością rodu von Kalckreuth. W l. 30 właścicielka popadła w tarapaty finansowe i w skutek znacznego zadłużenia ok 1936 r. dobra zostały częściowo rozparcelowane. Pod k. l. 60 rozebrano zdewastowany i nieużytkowany pałac oraz stajnię koni wyjazdowych – na jej miejscu ulokowano zbiornik na wywar gorzelniany, która istnieje tam do dzisiaj. W budynkach należących do osób prywatnych prowadzono sporadycznie prace remontowo-zabezpieczające. Dom postawiony ok 1860 r. Murowany, z czerwonej

cegły na fundamencie kamiennym, dłuższym bokiem skierowany na osi W-E. Dom parterowy, z poddaszem, dach naczółkowy, dachówka ceramiczna. Stolarka okienna wymieniona dawniej lub nieistniejąca. Od W elewacja dwuosiowa. Jeden otwór parteru jako blenda, drugi założony nietrwale ceglami. Otwory na poddaszu bez ramy lub bez szyb. Od S elewacja 6-osiowa, w tym wejście od poziomu gruntu. W poszyciu dachu dwa świetliki. Od także 6 osi z czego otwór wejściowy zabity. Dom nieotynkowany. Okna z łukami nadprożami łukowymi i listwami parapetowymi (oprócz tych na elewacji południowej). Jedno okno na elewacji północnej z listwami. Dłuższe boki z gzymsem koronującym.

Obora, ob. laboratorium w zespole pałacowo-folwarcznym w Kalsku

Budynek powstał na przełomie XIX i XX wieku w założeniu pałacowo-folwarcznym. Znajduje się w centralnej części wsi, na wschód od pałacu, w części folwarcznej. Obecnie pełni funkcję laboratorium. Powstał z czerwonej cegły, na rzucie prostokąta na osi W-E jako budynek parterowy z poddaszem. Dach dwuspadowy z dachówką ceramiczną, z naczółkiem od strony wejścia do budynku (od N). Od N układ: dwa okna – drzwi – pięć okien – wejście – cztery okna. Wejścia w formie ryzalitowej z oknami po bokach. Od E pięć okien parteru i trzy okna na poddaszu, boczne zaślepione. Budynek posiada elewację otynkowaną.

Fot. 17. Obora, ob. laboratorium w zespole pałacowo-folwarcznym w Kalsku; fot. E. A. Marek

Dom w zespole pałacowo-folwarcznym w Łęgowie

Dom postawiony w 2 poł. XIX w. W latach 50 XX w. w niewielkim stopniu przebudowany i rozbudowany (dodanie małej przybudówki od N). Znajduje się ok. 80 m na NW od pałacu. Budynek wzniesiony na planie prostokąta, na osi NW-SE. Parterowy z poddaszem, częściowo podpiwniczony. Ściany murowane z cegły na\ zaprawie wapiennej. Dach dwuspadowy z dachówką ceramiczną, nad dobudówką jednospadowy z blachodachówką. Otwory okienne i drzwiowe prostokątne (pierwotnie wejście od W, obecnie zamurowane). Otwory przesklepione prostymi, ceglanyimi pseudołukowymi nadprożami, obecnie niewidoczne ze względu na ocieplenie i otynkowanie budynku. Od W jedno okno na parterze, pierwotnie na parterze było tam wejście i okno. Od S trzy okna na parterze. Od E na parterze dwa okna i drzwi drewniane, jednoskrzydłowe na poddaszu. Od N wejście oraz przybudówka z naroża NW z oknem od strony E.

OBIEKTY SAKRALNE

Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki w Kalsku

Kościół położony w centralnej części wsi u zbiegu głównych ulic biegnących przez wioskę. Kościół orientowany. Już w dokumentach z 1376 r. znajdowała się plebania i prawdopodobnie niewielka murowana kaplica, której śladów można doszukiwać się w zachowanych frag. murów obecnego kościoła w części N i E. Drewniana wieża nadbudowana została w 1826 roku (tam wejście główne do świątyni). W latach 1957-1959 przeprowadzono remont kapitalny. Murowany, z kamienia w fundamentowej partii, a powyżej czerwonej cegły. Budynek na rzucie prostokąta z kwadratową w planie wieżą od W i poligonalnie zamkniętym, węższym od korpusu nawowego prezbiterium od E. Od N przylega do prezbiterium prostokątna w planie zakrystia dostępna z wnętrza kościoła. Wieża zakończona ośmiobocznym okapem. Konstrukcja więźby dachowej drewniana płatwiowo-krokwiova. Po obu stronach wejścia głównego znajdują się dwie blendy okienne. W elewacji północnej znajdują się dwa okna o zróżnicowanych wymiarach doświetlające nawę oraz dwie małe blendy po obu stronach okna wschodniego. W ścianie południowej korpusu nawowego przy jego SW narożniku czytelny jest watek cegły gotyckiej „zendrówki” układanej z dekoracyjne romby char. dla późnego gotyku.

Fot. 18. Kościół w Kalsku; fot. E. A. Marek

Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki w Mozowie

Budynek postawiony w k. XIX w. Murowany z cegły czerwonej. Orientowany, jednonawowy o symetrycznym rzucie. Posadowiony na wysokim cokole. Prezbiterium i hełm wieży nakryte są blachą tytanowo-cynkową pomalowaną na czerwono. Elewacje opracowane jednolicie pod względem dekoracji architektonicznej, kształtu otworów okiennych i drzwiowych. Elewacja frontowa (zachodnia) dwuplanowa. Czterokondygnacyjna wieża posadowiona jest na wysokim cokole. W trzeciej kondygnacji przepruwają elewację dwa otwory okienne. Jej wyższe kondygnacje są cofnięte w stosunku do lica muru niższych. Otwory okienne rozmieszczone są regularnie i ujednolicone pod względem kształtu, wymiarów i oprawy na poszczególnych elewacjach, kondygnacjach i częściach kościoła. W trzech ścianach pięciobocznej absydy umieszczone są niewielkie okrągłe otwory okienne ujęte w opaski gładkie. W elewacji zachodniej wieży nad wejściem głównym znajduje się oculus. Wejście w wieży ujęte jest w uproszczony portal wejściowy zwieńczony trójkątnym szczytem. Na trzeciej i czwartej kondygnacji wieży znajdują się otwory okienne o kształcie prostokąta zamkniętego łukiem pełnym. Do kościoła prowadzą trzy wejścia:

główne w elewacji zachodniej, boczne w osi południowej oraz wejście do zakrystii od strony wschodniej.

Kościół parafialny pw. św. Stanisława Kostki w Sulechowie

W XVI wieku teren obecnego kościoła parafialnego należał do pietystów. Znajdował się tutaj cmentarz wraz z szopą cmentarną, która pełniła funkcję kaplicy i w niej to spotykali się początkowo wyznawcy. Po pewnym czasie została ona zburzona, a na jej miejsce wybudowano zbór. Zbór ten został zburzony w roku 1897 a na jego miejscu w roku 1905 wybudowano murowany kościół protestancki. Po II wojnie światowej świątynia przez ponad trzydzieści lat pełniła funkcję kościoła filialnego sulechowskiej fary. Dwukondygnacyjna nawa, niższe od niej prezbiterium oraz jednokondygnacyjne aneksy umieszczone po obu stronach nawy nakryte dachami dwuspadowymi. Jednokondygnacyjna klatka schodowa zakryta dachem wielospadowym w formie ostrosłupa zwieńczonego kulą. Po NW stronie znajduje się zamknięte prosto prezbiterium, a od SE wieża zbliżona do kwadratu. Po obu stronach przybudówki znajdują się niewielkie przybudówki założone na rzucie prostokąta. Po NE stronie wieży znajduje się klatka schodowa na planie zbliżonym do koła. Do kościoła prowadzi pięć wejść: główne od SE, boczne od NW, wejście do klatki schodowej od NE i dwa od N prowadzące do zakrystii i przybudówki. Otwory okienne zakrystii i przybudówki NE mają identyczny kształt jak okna w pierwszej kondygnacji korpusu nawowego, tj. prostokąta zamkniętego łukiem odcinkowym.

Fot. 19. Kościół pw. św. St. Kostki w Sulechowie; fot. E. A. Marek

Kościół protestancki, ob. rzymskokatolicki pw. Najświętszego Imienia Maryi w Sulechowie

Kościół postawiony w 1867 roku. Katolicka wspólnota z Sulechowa zakupiła 12 listopada 1863 roku przy ul. Graben (dziś ul. Żeromskiego) plac, przystępując do urządzania katolickiej świątyni. Nie była to budowa od podstaw, ale adaptacja do celów liturgicznych, wzniesionej w latach 1780-1790 opuszczonej farbiarni. Prace adaptacyjne trwały 3 lata nadając obiektowi znamiona stylu neoromańskiego. Długość świątyni wynosiła około 25 metrów, szerokość około 13 metrów. Kościół wysiłkiem organizacyjnym parafian stale się rozbudowywał, wpisując się na trwałe w pejzaż miejskiej architektury jako obiekt osobliwy, w protestanckim mieście jedyny. W 1872 roku wybudowano przylegającą do zachodniej ściany świątyni kwadratową wieżę, nakrytą strzelistym hełmem, zawieszając na niej dwa dzwony o wadze 800 i 400 kg. Odlano je ze zdobytych w wojnie francusko-pruskiej dział, ofiarowanych miastu przez Wilhelma I. Jednak w czasie I Wojny Światowej w 1917 roku, w ramach rekwizycji metali kolorowych, większy dzwon bezpowrotnie zdjęto, przeznaczając na cele zbrojeniowe. Już w 1872 roku utworzono muzyczny chór instalując stare organy, które w 1905 roku zastąpiono nowymi służącymi do dziś. Szczególnie wiele troski

poświęcono wystrojowi części ołtarzowej, urządzając skromny ołtarz główny i dwa boczne.

Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie

Istnieją dowody wskazujące pochodzenie kościoła przypadające na wiek XIII. Wskazywać na to mogą późnoromańskie resztki tkwiące w murach kościoła, będące pozostałościami pierwotnej, kamiennej świątyni. Przebudowany w 1488 r. – 1499 r. zgodnie z obowiązującą ówczesnie zasadą uzależniającą wielkość świątyń od ilości mieszkańców, która znacznie się zwiększała. Przebudowa wiązała się m.in. z wymianą sklepień. Założono wówczas sklepienie gwiaździste. Dokonana została przebudowa i rozbudowa świątyni w formach późnogotyckich, w układzie halowym. Wzniesiono wówczas trójnawowy korpus ceglany i podwyższono prezbiterium. Pod koniec prac w 1499 roku wewnątrz kościoła wyposażono w słynny, gotycki, dolnośląski poliptyk (malowany na drewnie ołtarz), reprezentujący, z punktu widzenia wartości artystycznych, klasę europejską. Ołtarz ten w roku 1866 przeniesiony został do Babimostu, gdzie do dziś, w barokowym kościele parafialnym, stanowi najcenniejszy zabytek sztuki gotyckiej. Kościół uległ poważnemu zniszczeniu w czasie katastrofalnego pożaru miasta w 1557 roku. Kościół został odbudowany przez Tadeusza Blitzli do 1562 r.. Z zawalonej wieży zachowano dolną część jako kruchtę. W tym samym czasie wykonano nowe sklepienie gwiaździste oraz zakończono budowę szczytu zachodniego, zdobionego wnękami. Dla utrzymania kościoła w należytym stanie użytkowym w każdym stuleciu sukcesywnie dokonywano prac remontowych i modernizacyjnych. W 1687 r. zakończono budowę nowej ambony, a w 1693 r. dokonano kolejnego remontu wieży. Kolejne, na większą skalę prowadzone prace renowacyjne, miały miejsce w latach 1884-93. Ostatnie prace modernizacyjne zostały przeprowadzone wewnątrz kościoła w 2009 roku.

Fot. 20. Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie; fot. E. A. Marek

CMENTARZE

Cmentarz ewangelicki, przykościelny, ob. nieczynny w Okuninie

Cmentarz założony w XIX w., jako ewangelicki, w centrum wsi, niedaleko od domu nr 5. Pierwotnie założony na planie litery L, później zyskał kształt prostokątny. Obecnie od północy droga wiejska, od zachodu plac zabaw, od południa pole uprawne, od wschodu zabudowania gospodarcze. Nieczynny od 1945 roku. Częściowo został zniwelowany w latach 70 XX wieku, nie ekshumowano szczątków ludzkich. Przynależał do kościoła ewangelickiego, który został rozebrany w latach 50 XX wieku. Nieczytelne miejsce cmentarza, całkowicie porośnięty krzewami i drzewami liściastymi, niekiedy owocowymi i wysoką trawą, nieogrodzony, bez informacji, że znajdował się tam

cmentarz. Cmentarz i kościół były częściowo otoczone murem kamiennym, którego pozostałości wyłaniają się wśród zarośli.

Cmentarz ewangelicki w Przygubielu

Cmentarz założony w 2 poł. XIX wieku jako ewangelicki. Nieużytkowany. Założony na planie kwadratu. Znajduje się na terenie obecnie nie ogrodzonym, który jest z trzech stron otoczony przez pole orne. Wejście kiedyś przez aleję od NW. Aleja obecnie nieczytelna, b. mocno zarośnięta. Sam teren cmentarza ewangelickiego zarośnięty krzakami, bluszczem, drzewami. Możliwość identyfikacji mogił, które nie posiadają nagrobków jest obecnie utrudniona. Kilkanaście zachowanych w różnym stanie nagrobków może świadczyć, że zmarłych chowano głową od W. Układ tych nagrobków rzędowy, na osi W-E.

Fot. 21. Cmentarz ewangelicki w Przygubielu; fot. E. A. Marek

Cmentarz ewangelicki, ob. skwer w Bukowie

Cmentarz założony w 2 poł. XIX wieku jako ewangelicki, obecnie skwer. Założony na planie owalnym. Znajduje się na terenie obecnie nieogrodzonym, na którym znajduje się dodatkowo krzyż drewniany (część wschodnia), tablica ogłoszeń (część południowa) oraz w różnym układzie drzewa liściaste różnych odmian, niekiedy porośnięte bluszczem. Sam teren cmentarza ewangelickiego jest niewidoczny. Mogiły, nawet jeśli

istnieją, nie są czytelne nad pokrywającą skwer trawą. Nieużytkowany jako cmentarz ewangelicki.

Cmentarz w zespole kościoła w Klepsku

Cmentarz założony jako ewangelicki przykościelny w XVI w., rozbudowany w 2 poł. XIX wieku. Obecnie rzymskokatolicki. Założony na planie prostokąta. Na terenie obecnie ogrodzonym, na którym znajdują się nieliczne stelle grobowe. W E części cmentarza kaplica grobowa. Większość cmentarza nie jest dziś czytelna w terenie, jedynie w centralnej części złożonych jest kilka tablic nagrobnych, które najpewniej zostały tam wtórnie złożone. Teren cmentarza porośnięty skoszoną niską trawą oraz wyrastającymi przypadkowo wysokimi drzewami.

Fot. 22. Płyty nagrobne na cmentarzu w zespole kościoła w Klepsku; fot. E. A. Marek

OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Ratusz w Sulechowie

Powstał pod k. XV lub na pocz. XVI w. na miejscu wcześniejszej budowli wzmiankowanej już w XIV w. Na początku był to budynek dwukondygnacyjny o wym. 26x22 m. Przyziemie stanowiła otwarta hala o przeznaczeniu targowym z wjazdem w miejscu obecnego korytarza. Po stronie N znajdowało się przypuszczalnie pomieszczenie, w którym odbywały się sądy. W następnej fazie rozbudowy ratusza dodano od E parterowy trakt, który mieścił otwartą halę z ławami mięsnymi

oraz pomieszczenie wagi. W 2 poł. XVI w. był on dwukondygnacyjną budowlą przekrytą wysokim, dwuspadowym dachem, z wieżą od W oraz wykuszem od S z nadbudowaną ośmioboczną wieżyczką krytą strzelistym dachem. Sala rady mieściła się na piętrze w SW narożniku budowli. Ratusz to budowla murowana z kamienia i cegły (miejscami zachowana cegła gotycka w wątku polskim) na zaprawie wapiennej. Jest w 75% podpiwniczony. Elewacje są tynkowane. Elewacje N i S są 8-osiowe, a elewacje w i E 5-osiowe. Wejście od strony S zamknięte jest łukiem odcinkowym. Wejście od strony N ma prostszą formę, akcentuje je górą balkon. Na ścianie w elewacji E umieszczono głowę lwa z którego pyska tryska woda zlatując do półkolistej misy. Po obu stronach studni rozciągnięte zostały na ścianach odcinkowo zamknięte, boniowane arkady wsparte na rytmicznie rozmieszczonych lizenach. Ponad głową lwa znajduje się data 1904.

Dom, ob. szkoła w Sulechowie przy ul. 1 Maja 7

Budynek postawiony został w 4 ćw. XIX w. jako dom, obecnie znajduje się tam szkoła podstawowa. Wykonany z czerwonej cegły. Dom dwukondygnacyjny, dach wielospadowy. Stolarka okienna wymieniona. Na przodzie znajdują się 20 okien z czego 10 na piętrze i 10 na parterze. Natomiast miejsce na drzwi zostało zamurowane. Po prawej stronie znajdują się dobudowana szkoła. Budynek ma elewację otynkowaną.

Fot. 23. Dom, ob. szkoła przy ul. 1 Maja 7 w Sulechowie; fot. E. A. Marek

Sala gimnastyczna w Sulechowie przy ul. Żeromskiego 38

Sala postawiona w XIX/XX w. Wcześniej znajdował się tam klub sportowy „Zawisza”. Określenie wcześniejsze to Kaiserhalle. Mieściło się tam pierwotnie muzeum. Murowana, z czerwonej cegły, fundament z kostki kamienia polnego, dłuższym bokiem skierowany na osi S-N. 2-kondygnacyjna, z dachem wielospadowym, dachówką z łupku. Stolarka okienna wymieniona. Od ulicy Żeromskiego wieloosiowa, z wejściem. Dolne okna prostokątne, górne zarówno mniejsze, jak i na samej hali w stylizowanej formie złamanego łuku. Wszystkie w listwach dookólnych ze zwornikiem. Kolejne osie dzielone na elewacji lizenami z boniowaniem. Także w narożach bonie. Na elewacji południowej dzielone symetrycznie także lizenami. Od wschodniej strony dobudowany niższa część jako zaplecze sportowe. Ono z sześcioma osiami okien z kratami. Poza tą częścią, na elewacji wschodniej wysokie okna hali, a następnie pięć osi z czego w dwóch wejścia na halę i do budynku oraz okno klatki schodowej. Układ dekoracyjny jak od zachodniej strony. W poszyciu dachu cztery lukarny. Elewacja północna 5-osiowa, także z wejściem i dekoracyjną trzydzielną lukarną. Elewacja otynkowana.

Kaplica kalwińska, ob. jako dom kultury w Sulechowie przy Alei Wielkopolskiej 4

W roku 1683 przybyła do Sulechowa grupa polskich protestantów, chroniąc się przed kontrreformacją, której przewodniczyli bracia Stanisław i Mikołaj Latalscy. Naterenie zamkowym, poza murami powstała kolonia kalwińska. Własną świątynię, usytuowaną na podzamczu, wybudowali w latach 1752-1765. Prace we wnętrzu trwały do 1779 roku. Po II wojnie światowej w budynku funkcjonował dom katolicki, później dom kultury. W latach 80. XX w. rozpoczęto remont obiektu, który skończono po przerwie w latach 2004-2007. Budynek reprezentuje późnobarokową architekturę sakralną. Jest to obiekt murowany z cegły, założony na rzucie prostokąta, z niewyodrębnionym w bryle prezbiterium i z wieżą wtopioną w partię zachodnią. Elewacje są ozdobione bogatym detałem architektonicznym w formie gzymsów, pilastrów jońskich zastosowanych w wielkim porządku, naczółków, podokienników. Fasadę kościoła zaakcentowano pseudoryzalitem centralnym oraz wieżą, ujętą po bokach przerywanym szczytem o wklęsło-wypukłym wykroju. Na poziomie II kondygnacji okna w kształcie stojących prostokątów są większe od tych w partii przyziemia. Obecnie mieści się w nim sala widowiskowo-koncertowa Sulechowskiego Domu Kultury.

Fot. 24. Dawna kaplica kalwińska w Sulechowie; fot. E. A. Marek

Budynek dworca PKS w Sulechowie

Projekt dworca wykonano w Wojewódzkim Biurze Projektów w Zielonej Górze, a jego autorem był mgr inż. arch. Eugeniusz Stochel. Dworzec składa się z trzech części: głównego budynku na planie centralnym, usytuowanego pośrodku oraz dwóch mniejszych obiektów po bokach, wzniesionych na planie koła, które połączono z budynkiem dworca płytami żelbetowymi stanowiącymi zadaszenie. W budynku dworca znajdowały się: poczekalnia, kasa biletowa, przechowalnia bagażu, lokal gastronomiczny oraz toaleta. Jeden z bocznych obiektów (od wschodu) przeznaczono na pokój dyżurnego ruchu, a w drugim obiekcie, od strony zachodniej, funkcjonował kiosk RUCH-u. Na uwagę zasługuje, iż zabytek nie uległ większym przekształceniom, zachował pierwotną modernistyczną bryłę i artykulację elewacji. Wnętrze dworca, pomimo przekształceń (m.in. likwidacja lokalu gastronomicznego), nie utraciło pierwotnego układu.

MIEJSCA PAMIĘCI I WYDARZEŃ HISTORYCZNYCH

Pomnik upamiętniający poległych w czasie I Wojny Światowej w Łęgowie

Pomnik został wzniesiony w 1918 r. na pamiątkę mieszkańców wsi, którzy zginęli w czasie I Wojny Światowej. Pomnik znajduje się w zagajniku w centralnej części wsi, tuż obok skrzyżowania dróg prowadzących do Bukowa i Sulechowa. Po przeciwnej stronie drogi znajduje się park pałacowy. Pomnik znajduje się na betonowym postumencie. Ustawiony jest frontem w stronę północną. Pomnik ustawiony pomiędzy betonowymi słupkami, które kiedyś były połączone łańcuchem, tworząc zagrodzenie przestrzeni pomnika. Przed nimi po bokach dwa niższe słupy i jeszcze wcześniej dwa kamienie polne. Do samego pomnika prowadzą płyty betonowe. Na granitowym kamieniu znajduje się ikona krzyża maltańskiego w otoku, zaś poniżej daty 1914 i 1918. Pod nimi informacja wykuwana czcionką gotycką, w języku niemieckim, informująca o piętnastu zmarłych (imiona i nazwiska). Pod tą listą apokryf.

Fot. 25. Pomnik upamiętniający poległych podczas I Wojny Światowej w Łęgowie; fot. E. A. Marek

Płyty pamiątkowe w Klępsku

Płyty pamiątkowe zostały wzniesione w 1918 r. na pamiątkę mieszkańców wsi, którzy zginęli w czasie I Wojny Światowej. Płyty znajdują się w zagajniku w centralnej części wsi, tuż obok dwóch małych stawów przy drodze przebiegającej przez wioskę. Znajdują się na betonowych postumentach. Ustawione są frontem w stronę zachodnią. Płyty kamienne w ilości trzech ustawione są jako stelle w jednej linii w niedużej odległości od siebie. Na środkowej płycie znajduje się ikona hełmu (w zagłębieniu). Pod nią informacja wykuwana czcionką gotycką informująca o zmarłych. Dziś mało widoczna. Pozostałe dwie stelle prawdopodobnie posiadają listę zmarłych, są jednak nieczytelne.

5.2.3.2. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome są wpisane zgodnie z Rejestrem Zabytków będących w dyspozycji LWKZ w Zielonej Górze i UGS nie posiada ich wykazu. Burmistrz nie prowadzi ewidencji zabytków ruchomych, informacje na temat obiektów ruchomych wpisanych do Rejestru Zabytków z terenu Gminy Sulechów znajdują się w zasobach Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2.3.3. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – art. 31. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Badania powierzchniowe w ramach programu AZP na terenie Gminy Sulechów przeprowadzono w latach:

- 1) 1984 - obszary AZP 60-14, 60-15
- 2) 1986 – obszary AZP: 57-15, 58-15, 58-16, 59-13, 59-14, 59-15, 59-16
- 3) 1987 – obszar AZP 58-14

Mimo stosunkowo intensywnego, szczególnie w ostatnich latach, rozwoju budownictwa mieszkaniowego (zabudowa głównie jednorodzinna), stosunkowo duży obszar gminy (ok. 40%) zajmują w dalszym ciągu obszary leśne. Wpływa to bezpośrednio na stan poznania źródeł archeologicznych (196 stanowisk i śladów osadniczych na całym terenie gminy). Jednocześnie należy się liczyć z możliwością przypadkowego odkrywania nowych stanowisk np. podczas prowadzenia inwestycji. Zgodnie z obowiązującym prawem tego typu znaleziska odkrywca zobowiązany jest zgłaszać do Urzędu Gminy lub Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Nowych odkryć można się spodziewać przede wszystkim na wyniesieniach terenu wokół starych cieków wodnych lub obszarach znajdujących się na terenie obecnych lasów.

Najcenniejszym i najbardziej znanym stanowiskiem archeologicznym w gminie jest grodzisko w Kijach (stan. nr 1). Pozostałości grodziska są datowane na VII-schyłek XI wieku. Takie datowanie zostało ustalone na podstawie ułamków naczyń glinianych pozyskanych podczas badań archeologicznych. Grodzisko położone na zachodnim skraju wsi, ok. 1,5 km od jej centrum, na lewym brzegu rzeczki Łupieży, koło młyna, po południowej stronie drogi przecinającej ciek i prowadzącej do lasu. Całe stanowisko porastają drzewa. Dobrze zachowane grodzisko wklęsłe pierścieniowate, z podgrodzem

od południa, otoczone wałem. Wymiary całego zespołu wynoszą ok. 100 x 300 m, samo grodzisko jest dużo mniejsze. Po przeciwnej, północnej stronie drogi znajdowało się także grodzisko (stan. 4), którego wał został zniszczony w latach 60 XX wieku przez budowę stawu rybnego. Być może oba stanowiska pierwotnie funkcjonowały razem i stanowiły całość. W miejscowości tej, w północnej części znajduje się także gródek stożkowy z okresu późnego średniowiecza (stan. 5). Wszystkie są wpisane do rejestru zabytków (L-15/C z 17.03.1967 r., 35/AR z 10.03.1966 r. i L-89/C z 06.03.2018 r.)

Pozostałe zabytki archeologiczne na terenie gminy Sulechów nie posiadają charakterystycznej formy terenowej, która pozwalałaby na ich wyeksponowanie w celu podwyższenia walorów turystyczno-krajoznawczych regionu.

Większość stanowisk wpisanych do gminnej ewidencji zabytków stanowią osady, ślady osadnicze, punkty osadnicze i grodziska zaliczane do okresu średniowiecza (wczesnośredniowiecznych znajduje się 45, zaś późnośredniowiecznych 125 [te ostatnie często współdzielone z okresem nowożytnym]), 53 stanowiska są datowane jako „pradzieje”. Następnie z okresu żelaza (w tym z okresu halsztackiego - 9, okresu wpływów rzymskich - 23). Mniej licznie występują stanowiska z epoki kamienia (11 z neolitu i jedno z mezolitu oraz siedem ogólnie określonych na epokę kamienia) i epoki brązu (łącznie 27 stanowisk). Warto także wspomnieć, że 2 stanowisk chronologicznie nie są określone. Wśród stanowisk rzadziej występujących warto wspomnieć pięć cmentarzysk kurhanowych i dwa kurhany (jeden to być może megalit). W Brodach (stan. Brzezie nr 4) znajdowała się 2 poł. XII-XIV wieku smolarnia, zaś częściowo na terenach Głoguszyna 23 lipca 1759 r. miała miejsce bitwa (tzw. Bitwa pod Kijami).

Gmina przeprowadziła w ostatnim czasie pełną wektoryzację danych LWKZ o dziedzictwie archeologicznym oraz zautomatyzowała ich wykorzystanie w czynnościach urzędowych, jako innowacyjne narzędzie stosowane przez samorząd w ochronie zabytków. Wykorzystując wolne oprogramowanie QGIS, zinwentaryzowano i umieszczono w Systemie Informacji Przestrzennej Sulechowa warstwę, która prezentuje lokalizację stanowisk archeologicznych na terenie gminy. Jest to przydatne narzędzie dla urzędników, zwłaszcza z Wydziału Zagospodarowania Przestrzennego i Obrotu Nieruchomościami. Używają go przy wykonywaniu wypisów i wyrysów z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

oraz do przygotowywania decyzji o warunkach zabudowy i decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Warstwa ta jest także znakomitym narzędziem poglądowym dla mieszkańców.

5.2.3.4. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Aktualnie Gmina Sulechów jest na etapie posiadania Izby Pamięci (Regionalna), która powstała w 2011 r. Mieści się na parterze południowego skrzydła oraz wieży zamku sulechowskiego. Być może z czasem zostaną wypracowane dalsze kroki zmierzające do powstania lokalnego muzeum.

W Sulechowie działa Biblioteka Publiczna Gminy Sulechów. Placówka biblioteczna zlokalizowana jest w Sulechowie przy ulicy Jana Pawła II 52. Do dyspozycji czytelników i użytkowników są: Oddział dla Dorosłych i Oddział dla Dzieci oraz 5 Filii bibliotecznych (w Brodach, Cigacicach, Kalsku, Kijach i w Pomorsku).

5.2.3.5. Dziedzictwo niematerialne

Choć we wczesnym średniowieczu teren ten należał do monarchii piastowskiej, na obszar gminy składa się zespół kilku krain geograficznych o niejednorodnej przeszłości. Specyfika regionu wynika m.in. z faktu, że były to obszary przygraniczne, które często zmieniały przynależność państwową, dzielnicową czy administracyjną. Część wschodnia, gdzie znajduje się gmina wykazuje pokrewieństwo z Wielkopolską. Od wieków winiarstwo nieprzerwanie stanowi ważny element historii okolicy. Początki uprawy winorośli w regionie sięgają średniowiecza. Wszystko miało zacząć się, gdy w 1150 r. do Zielonej Góry przybyli osadnicy z Frankonii, którzy przywieźli sadzonki oraz umiejętności uprawy winnej latorośli. Pierwsza wzmianka o zielonogórskim winiarstwie pochodzi z 1314 r. Zielona Góra stała się centrum winiarskiego okręgu, który był najbardziej wysunięty na północny-wschód Europy. Swoją najlepszą okrasę, zielonogórskie winiarstwo przeżywało pod koniec XV w. Na przestrzeni wieków lokalne winiarstwo zmagало się z różnorodnymi przeszkodami, od niesprzyjającego klimatu mroźnych zim (1513-1514 r.), przez okres wojny trzydziestoletniej (1618-1648 r.), konflikt interesów z piwowarami (1728 r.), niepożądane skutki industrializacji i urbanizacji (XIX w.), po ingerencję Armii Czerwonej. W wyniku trudności, winiarstwo stopniowo podupadało, jednak jego miłośnicy dokładali wszelkich starań, aby wskrzesić wieloletnie, cenne tradycje. W gminie Sulechów znajduje

się obecnie aż siedem winnic, które oferują swoje własne wina oraz szereg innych atrakcji. Największe ich skupisko znajduje się w sąsiedztwie Odry, na wzgórzach w Cigacicach oraz Górzycowie. Dwie kolejne znajdziemy we wsi Mozów (kierunek na Krosno Odrzańskie – droga wojewódzka nr 278). Wiele z nich prowadzi profesjonalną obsługę grup turystycznych.

Sulechowskie Towarzystwo Historyczne, które opiekuje się Izbą Pamięci uczestniczy stale i prężnie w życiu miasta i regionu. Członkowie biorą udział w konferencjach i wydają na łamach lokalnych wydawnictw informacje o konkretnych postaciach, wydarzeniach, ale i pracach archeologicznych z terenu gminy.

Sulechowski Dom Kultury im. F. Chopina w Sulechowie jest instytucją organizującą życie kulturalne w gminie. Misją domu kultury jest tworzenie, upowszechnianie i ochrona kultury (zgodnie z ustawą o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej). Przez instruktorów etatowych oraz współpracujące firmy i stowarzyszenia w SDK w Sulechowie prowadzone są sekcje, kluby i koła zainteresowań. Instruktorzy prowadzą m.in. Warsztaty Potworne, Dziecięcy Klub Piosenki BLUSIK, zajęcia plastyczne, kółko filmowe i fotograficzne, Sekcję Gier Wojennych. W ramach działalności SDK w Sulechowie prowadzone jest także kino w zborze.

W ośrodkach kultury na terenie gminy funkcjonuje 15 grup artystycznych z 244 członkami, 24 koła, grupy i sekcje, w których w skład wchodzi 201 członków. Najwięcej, bo aż 16 z 24 kół, grup i sekcji wchodzi w zakres działalności Sulechowskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku i przeznaczonych jest dla osób starszych. Wśród dzieci i młodzieży największym zainteresowaniem cieszą się sekcje plastyczno-techniczne oraz muzyczne. SDK w Sulechowie planuje wzbogacenie oferty m.in. o zajęcia: taneczne, fotograficzne, sportowo-rekreacyjne lub literackie.¹¹

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;

---

¹¹ Za: Strategia rozwoju gminy Sulechów 2030, s. 30-31.

- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Sulechów występuje jeden pomnik historii. Jest to kościółek w Kłępsku. Kościół zbudowano w latach 1367-1377 i przez niemal trzy stulecia był siedzibą parafii katolickiej. W 1576 roku kościół przejęli ewangelicy, rozpoczynając długotrwałe prace renowacyjne. Jest to świątynia, z prostokątnym prezbiterium, murowaną zakrystią z 1588 roku i kwadratową, drewnianą wieżą z 1657 roku. Ściany dłuższe są konstrukcji ryglowej, wypełnionej cegłą. Pierwotne są ściany krótsze, o konstrukcji wieńcowej. Kościół okrywa gontowy dach o dwóch kalenicach. We wnętrzu zachowały się charakterystyczne drewniane empory oraz dwupoziomowy układ okien. Bogactwem kościoła jest jego urzekająca polichromia. Na różnych płaszczyznach znajduje się aż 117 biblijnych malowideł, którym towarzyszą starannie wykonane inskrypcje. Obok nich na uwagę zasługuje chrzcielnica z 1581 roku, ołtarz z 1400 roku przedstawiający Matkę Boską z Dzieciątkiem czy ambona z 1614 roku, przy której zachowała się rzeźba przedstawiająca Marcina Lutera. Kościół jest skarbem renesansowej architektury drewnianej i jedynym tego typu obiektem ewangelickiego kultu nie tylko w Polsce, ale również w Europie. 15 marca 2017 roku świątynię wyróżniono nadanym przez Prezydenta RP tytułem „Pomnika Historii”.

Fot. 26. Kościół w Klępsku; fot. E. A. Marek

Na terenie gminy Sulechów znajduje się 103 zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków (są to także zespoły liczące po kilka kolejnych budynków, ale pod jednym nr rejestrowym) (Aneks 1). Są to tym samym najcenniejsze elementy krajobrazu kulturowego na terenie gminy podlegające ścisłej ochronie konserwatorskiej, wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22 ust 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków, prowadzonej przez organy samorządu terytorialnego, powinny być ujęte zabytki nieruchome: wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje, aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Zakres informacji o zabytkach nieruchomości, zawartych w karcie adresowej określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r., poz. 56). Podkreślić należy, że wpisu do rejestru zabytków dokonuje się na mocy decyzji administracyjnej, doręczanej właścicielowi i podlegającej kontroli sądowej, natomiast wpis do ewidencji nie wymaga wydania decyzji administracyjnej.

Aktualnie obowiązująca gminna ewidencja zabytków gminy Sulechów sporządzona została w 2023 r. i obowiązuje na podstawie Zarządzenia Nr 0050.161.2024 Burmistrza Sulechowa z dnia 4 lipca 2024 r. w sprawie Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Sulechów. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa lubuskiego (por. Aneks 1) oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków i inne wskazane przez Burmistrza w porozumieniu z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (por. Aneks 2), a także stanowiska archeologiczne (por. Aneks 3). Łącznie, gminna ewidencja zabytków gminy Sulechów obejmuje 1280 obiektów zabytkowych. Najmniej liczna grupa obejmuje stanowiska archeologiczne, co jest typową sytuacją w przypadku obszarów wysokozurbanizowanych. W Gminnej Ewidencji Zabytków znalazły się:

- Budynki,
- Cmentarze,
- Zespoły dworskie, folwarczne itp.,
- Układ urbanistyczny miasta Sulechów i układy ruralistyczne Mozowa, Pomorska, Brodów, Cigacic i Obłotnego.

W 2022 roku, gmina zleciła przygotowanie gminnej ewidencji zabytków w formie przestrzennej bazy danych. Przygotowanie, obejmujące ponad tysiąc obiektów, było wielkim wyzwaniem zarówno merytorycznym, jak też logistycznym. Prace wykonywała Autorka obecnego Opracowania. W przestrzennej bazie danych oprócz lokalizacji znalazły się także karty zabytków w formacie .pdf. System pozwala również tworzyć wszelkiego typu wykazy według zadanych parametrów. Stworzona aplikacja umożliwiła nanoszenie zmian do sporządzonych kart adresowych oraz umożliwiła tworzenie nowych kart gminnej ewidencji zabytków.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane). Podstawą do sporządzenia Gminnego programu opieki nad zabytkami jest opracowana gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Gmina Sulechów jest miejscem o wyjątkowym dziedzictwie kulturowym. Istotę zabytkowości samego Sulechowa oddaje układ urbanistyczny obejmujący również zabytkowy zespół budowlany miasta. Jest to obszar obejmujący setki obiektów zabytkowych, w tym zabudowy jednorodzinnej o charakterze willowym. Ten teren odnosi się bezpośrednio do wizerunku Sulechowa jako wyjątkowego w skali kraju miejsca zamieszkania. Tworzy wyjątkową całość, której siła wynika z synergii zachodzącej pomiędzy jej różnymi elementami.

Podsumowaniem analizy dziedzictwa kulturowego gminy są charakterystyczne obiekty dla tego obszaru. Gmina Sulechów prowadzi systematycznie

wielopłaszczyznowe działania poprawy stanu zachowania lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz wspiera poprawę stanu ich zachowania, m.in. następujących zabytków (analiza dla lat 2019-2022):

- Budynku świetlicy wiejskiej w Krężołach,
- Zabytkowego budynku B Szkoły Podstawowej nr 1 w Sulechowie,
- Parku przy ul. Kościuszki w Sulechowie.

5.6. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;

6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

W założeniach ustawodawcy miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powinny odgrywać główną rolę w procesie kształtowania ładu przestrzennego i być efektywną formą ochrony zabytków. Utrudnieniem dla realizacji tego celu jest między innymi żmudny i czasochłonny proces powstawania i uzgadniania planu, szczególnie w skomplikowanym obszarze urbanistycznym o wielowiekowej historii, nawarstwieniach i licznych problemach oraz sprzecznych potrzebach różnych grup interesariuszy.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza szans i zagrożeń (SWOT)

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 1 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy Sulechów.

Tabela nr 4. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY SULECHÓW	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Wysokie walory krajobrazowe i niepowtarzalny charakter Sulechowa jako miasta; • Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego zawierające kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego; • Działania Gminy w zakresie rewitalizacji obiektów zabytkowych (budynku świetlicy wiejskiej w Krężołach, budynku B Szkoły Podstawowej nr 1 w Sulechowie, parku przy ul. Kościuszki w Sulechowie) • Zachowany zabytkowy układ urbanistyczny Sulechowa; • Dogodne położenie komunikacyjne Gminy przy drogach ekspresowych oraz nad Odrą (port rzeczny w Cigacicach) • Obiekty architektoniczne wyróżniające miasto i przyciągające odwiedzających; • Kościółek w Kłępsku jako Pomnik Historii; • Wyznaczone atrakcyjne szlaki turystyczne, m.in. Historyczny Szlak Bitewny, Szlak Mistrza ołtarza z Gościszowic; • Uwzględnianie roli zabytków w promocji turystycznej miasta; • Aktualna GEZ; • Wolne tereny rekreacyjne 	<ul style="list-style-type: none"> • Zbyt słabe wykorzystanie krajobrazu oraz walorów przyrodniczych i kulturowych gminy; • Niepełna identyfikacja oraz oznakowanie obiektów dziedzictwa kulturowego; • Zanedbane budynki w centrum miasta obniżające ład estetyczny; • Bardzo wysokie koszty modernizacji i remontu obiektów zabytkowych; • Brak komórki w Urzędzie Gminy Sulechów zajmującej się tylko zabytkami; • Brak skutecznej egzekucji prawa, w odniesieniu do osób, dla których indywidualny interes inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • Brak estetyki niektórych budynków; • Duża powierzchnia zdegradowanych terenów przemysłowych wymagających kosztownej i czasochłonnej rekultywacji i rewitalizacji; • Niezbyt szerokie działania na rzecz promocji gminnych zabytków; • Niewielkie wykorzystanie położenia nad Odrą dla rozwoju turystyki

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • Wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • Możliwość rewaloryzacji zabytków z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych, szczególnie w nowym okresie programowania; • Potencjał dla rozwoju produktów regionalnych; • Systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie miasta; 	<ul style="list-style-type: none"> • Duże ryzyko utraty zabytków architektury ze względu na brak opieki właścicielskiej nad wieloma obiektami; • Pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy (np. dom nr 65 w Bukowie, dawny zajazd w Głoguszu, obory w zespole folwarcznym w Karczynie); • Pożary i dewastacje zabytkowych budynków (np. willa przy ul. Niepodległości 43, dom przy ul. Kamiennej 17 w Sulechowie, pałac w Łęgowie); • Degradacja obiektów na terenie dawnego folwarku Dębinki; • Trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami; • Zbyt niskie dofinansowanie ze strony Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w stosunku do wartości i potrzeb inwestycji dotyczących zabytków; • Brak skutecznych procedur administracyjnych zapobiegających niszczeniu zabytków; • Brak systemu zachęt finansowych do podejmowania remontów i prac konserwatorskich w obiektach wpisanych do gminnej ewidencji zabytków; • Bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • Starzejące się społeczeństwo; • Niechęć właścicieli budynków do uznawania ich obiektów za zabytkowe oraz poczucie ograniczenia ich praw własności; • Działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • Odływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu miasta, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem.

7. Założenia programowe

Opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami wymaga zaangażowania władz gmin oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami. W związku, z czym GPOnZ był współtworzony w szczególności przez wydział UM Sulechów odpowiedzialny za zagospodarowanie przestrzenne i obrót nieruchomościami.

7.1. Priorytety

W toku analizy, określono trzy priorytety realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sulechów. Są to:

- **Priorytet I**

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

- **Priorytet II**

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

- **Priorytet III**

Wzmacnianie tożsamości lokalnej i promocja gminy.

7.2. Kierunki działań i zadania

W ramach wymienionych priorytetów wytyczono kierunki działań i na tej podstawie wyodrębniono poszczególne zadania. Zgodnie z przytoczonymi wyżej przepisami ustawowymi ochrona zabytków należy do zadań własnych gminy. Wiążące dla gminy są ustalenia w zakresie ochrony środowiska kulturowego wynikające z prawa lokalnego – m.in. strategii rozwoju oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Ustalone poniżej priorytety, cele strategiczne i wynikające z nich cele operacyjne oraz kierunki działania wyznaczają politykę gminy w zakresie ochrony zabytków na lata 2025-2029.

Tabela 5. Priorytet I i główne kierunki działań Programu opieki nad zabytkami gminy Sulechów

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> • Utrzymywanie w dobrym stanie obiektów zabytkowych, prowadzenie remontów oraz prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych należących do Gminy, • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków, • Zabezpieczenie w budżecie gminy środków finansowych na realizowanie własnych zadań w zakresie ochrony i popularyzacji zabytków i dziedzictwa kulturowego, • Monitoring stanu zachowania zabytków, • Ścisła współpraca z LWKZ w zakresie ratowania zaniedbanych zabytków, • Podniesienie bezpieczeństwa zabytków poprzez współpracę z właściwymi służbami (Policja, Powiatowy Inspektor Nadzoru Budowlanego).
Podejmowanie współpracy z właścicielami zabytków, które są położone na terenie gminy	<ul style="list-style-type: none"> • Informowanie za pośrednictwem miejskiej strony internetowej informacji dotyczących możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom i zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, • Stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 70 ze zm.), • Promowanie i nagradzanie „dobrych praktyk” konserwatorskich przy obiektach zabytkowych (np. w postaci wyróżniania właścicieli dbających o zabytki - nagroda Burmistrza Gminy), • Informowanie właścicieli o korzyściach i możliwościach płynących z objęcia obiektów zabytkowych ochroną prawną.

Tabela 6. Priorytet II i główne kierunki działań Programu opieki nad zabytkami gminy Sulechów

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.	
Kierunki działań	Zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego oraz specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków gminy Sulechów, • Zawieranie w umowach sprzedaży i dzierżawy zabytków nieruchomości warunków nakładających obowiązek prowadzenia prac konserwatorskich, • Sukcesywna zmiana obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wymagających aktualizacji w zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, • Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem systemu informacji przestrzennej), • Współpraca instytucji, stowarzyszeń, sektora prywatnego na rzecz opieki nad zabytkami,
Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków	<ul style="list-style-type: none"> • Pomoc w przygotowaniu właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych do wykorzystania funduszy unijnych, ministerialnych i samorządowych

Tabela 7. Priorytet III i główne kierunki działań Programu opieki nad zabytkami gminy Sulechów

Priorytet III: Wzmacnianie tożsamości lokalnej i promocja gminy.	
Kierunki działań	Zadania
Wzmacnianie tożsamości lokalnej i włączenie społeczeństwa gminy w działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> • Zaopatrzenie szkół w materiały umożliwiające wprowadzenie do programów szkolnych elementów wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym, • Wprowadzenie pracowników Urzędu Gminy, policji, nauczycieli, właścicieli nieruchomości zabytkowych w kwestie związane z dziedzictwem kulturowym gminy i koniecznością jego ochrony
Działania na rzecz zwiększenia potencjału turystycznego gminy	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie przewodnika przedstawiającego walory kulturowe i przyrodnicze gminy, • Opublikowanie przewodnika na stronie internetowej gminy, • Wspieranie wydawnictw dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego gminy, • Wykorzystanie imprez masowych organizowanych w gminie oraz innych okazji budzących zainteresowanie mediów do promocji dziedzictwa kulturowego gminy, • Działania na rzecz rozwoju agroturystyki i turystyki wodnej

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sulechów będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

INSTRUMENTY PRAWNE:

1. przepisy ustawowe;
2. programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego;
3. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego;
4. wynikające z przepisów ustawowych dokumenty wydawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

INSTRUMENTY KOORDYNACJI:

1. strategia rozwoju gminy;
2. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego;
3. programy ochrony środowiska przyrodniczego;
4. programy prac konserwatorskich; 6. studia i analizy, koncepcje;
5. plany rewitalizacji;
6. umowy i porozumienia;
7. kontrakty;
8. prowadzenie instytucji, w tym tworzenie podmiotów prawnych;
9. współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
10. współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego;
11. współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;
12. współpraca z diecezją w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

INSTRUMENTY FINANSOWE:

- 1) dotacje;
- 2) subwencje;
- 3) dofinansowania;
- 4) nagrody;
- 5) zachęty finansowe;
- 6) zbiórki społeczne;

7) programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy Wspólnoty Europejskiej¹²

INSTRUMENTY SPOŁECZNE:

- 1) pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- 2) edukacja kulturowa;
- 3) informacja nt. znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- 4) współdziałanie z organizacjami społecznymi.

INSTRUMENTY KONTROLNE:

- 1) monitoring stanu środowiska kulturowego;
- 2) aktualizacja bazy danych geodezji i gospodarki gruntami, infrastruktury technicznej, stanu zagospodarowania przestrzennego gminy, stanów technicznych obiektów zabytkowych, poziomu bezrobocia.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Podkreślono obowiązek sporządzania co dwa lata przez burmistrza sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania ich radzie gminy. Wykonanie sprawozdania poprzedzi ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- 1) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 2) efektywność ich wykonania.

Ocena stopnia realizacji programu opieki nad zabytkami przeprowadzana jest przez radę gminy, która może posłużyć się poniższymi kryteriami:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach należących do gminy,
- liczba zrewitalizowanych zabytków,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków,
- liczba udzielonych dotacji na prace przy zabytkach,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych,

---

¹² Dofinansowanie kolejnych projektów mających na celu ochronę środowiska kulturowego jest możliwe w cyklu budżetowym 2021-27.

- liczba wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych dziedzictwu kulturowemu,
- liczba zorganizowanych festynów, obchodów i konkursów związanych z tematyką dziedzictwa kulturowego,
- liczba utworzonych atrakcji bazujących na historii bądź zabytkach miasta,
- zakres współpracy z innymi instytucjami i organizacjami pozarządowymi w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- liczba uchwalonych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które wymagały aktualizacji w zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

W zakresie ochrony zabytków konieczna jest ścisła współpraca odpowiednich służb państwowych, samorządowych, kościelnych oraz społecznych. Zachowanie dziedzictwa kulturowego ma bezpośredni związek z ochroną środowiska przyrodniczego. Połączone ze sobą turystyka historyczna i przyrodnicza stanowią atrakcję dla swojego regionu oraz dla gości z kraju i zagranicy. Potrzeba ratowania i ochrony zabytków jest naszym obywatelskim obowiązkiem. Czas transformacji wpłynął negatywnie na stan zabytków. Poważnym problemem stał się brak środków i społecznego zrozumienia dla idei ochrony naszego dziedzictwa.

10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki

samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieką nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane z następujących źródeł:

- z budżetu państwa w ramach programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- z budżetu jednostek samorządu terytorialnego: Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego, Gminy Sulechów,
- z funduszy Unii Europejskiej.

10.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;

9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;

11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;

15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;

17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

10.1.1. Dotacje samorządowe

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko

przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie województwa Marszałka Lubuskiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie województwa lubuskiego.

- **Dotacje Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (j.t. Dz. U. z 2022 r., poz. 840) ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Lubuskiego, pozostających w jego dyspozycji. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

Dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach,

które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;

15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;

17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Szczegółowe zasady udzielania dotacji zawarte są w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83) oraz w przepisach wykonawczych do ww. ustawy, tj.: w rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków /t.j. - Dz.U. z 2022 r., poz. 1388/.

10.1.2. Dotacje zewnętrznego finansowania – krajowe

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania opieki nad zabytkami są środki pochodzące z budżetu państwa pozostające do dyspozycji **Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**. W roku bieżącym ministerstwo ogłosiło 32 programy w tym 9 z zakresu dziedzictwa kulturowego tj.:

- Wspieranie działań muzealnych,
- Kultura ludowa i tradycyjna,
- Ochrona zabytków,
- Ochrona zabytków archeologicznych,
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą,
- Badanie polskich strat wojennych,
- Edukacja artystyczna
- Groby i cmentarze wojenne w kraju

Na szczególną uwagę zasługuje program „Ochrona zabytków”, którego strategicznym celem jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego,

realizowanego poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. W ramach programu na rok 2023 wnioski składane były do 28 listopada 2022 r. oraz 31 marca 2023 r.¹³ Wnioskodawca może ubiegać się o dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania lub przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez WKZ).

Celem programu „Ochrona zabytków archeologicznych” jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań realizowanych przez samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie i podmioty prowadzące działalność gospodarczą, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. W ramach programu wnioski składane są do 30 listopada br.¹⁴

- **Konkurs „Zabytek Zadbany”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,

---

¹³ Należy monitorować terminy kolejnych naborów.

¹⁴ Dla roku 2023 nabór został zakończony 30.11.2022 r. Należy monitorować terminy kolejnych naborów.

- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

- **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek

postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

- **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

- **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

- **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

- **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM.

- **Program Kultura – Interwencje**

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

- **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

11. Podsumowanie

Gmina Sulechów aktywnie zarządza i sprawuje opiekę nad obiektami zabytkowymi na swoim terenie. Zadanie to realizowane jest między innymi poprzez sporządzanie dokumentu, który wytacza kierunki działania w tym obszarze, tj. Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Sulechów.

Ważnym elementem GPOnZ jest rozwój i promocja walorów turystycznych gminy, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych, bogactwa przyrody oraz regionalnej tradycji. Dokument akcentuje rolę gminy w zachowaniu unikatowych cech obiektów zabytkowych oraz lokalnej specyfiki budowlanej poprzez uwzględnianie w planach zagospodarowania przestrzennego zagadnień związanych z ochroną zabytków.

Ponadto aktywność instytucji kultury jest istotnym elementem realizacji zadań edukacyjnych w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego. Oferta tych placówek jest atrakcyjna, zmieniana i uzupełniana, dzięki czemu przyciągają odbiorców, edukując i promując lokalne dziedzictwo.

GPOnZ podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, jednostek organizacyjnych gminy, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

12. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie.
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach.
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej.
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
15. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Sulechowie.
16. Materiały udostępnione przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze
17. www.dane.gov
18. www.wikipedia.org
19. www.zabytek.pl

13. Spis tabel i rycin

Tabela 1. Cel szczegółowy 1, kierunki działania oraz zadania określone w „Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022.”

Tabela 2. Cel szczegółowy 2, kierunki działania oraz zadania określone w „Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022.”

Tabela 3. Cel szczegółowy 3, kierunki działania oraz zadania określone w „Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022.”

Tabela nr 4. Analiza SWOT

Tabela 5. Priorytet I i główne kierunki działań Programu opieki nad zabytkami gminy Sulechów

Tabela 6. Priorytet II i główne kierunki działań Programu opieki nad zabytkami gminy Sulechów

Tabela 7. Priorytet III i główne kierunki działań Programu opieki nad zabytkami gminy Sulechów

Fot. 1. Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole pałacowo-folwarcznym w Głoguszu

Fot. 2. Dawna oficyna w zespole dworsko-folwarcznym w Kruszynie

Fot. 3. Obora z gołębnikiem w Łęgowie

Fot. 4. Dawna stajnia w zespole folwarcznym „B” w Bukowie

Fot. 5. Gorzelnia w Kijach

Fot. 6. Dom w zespole zamkowym w Sulechowie

Fot. 7. Rządówka w zespole folwarcznym w Klępsku

Fot. 8. Obora w zespole folwarcznym w Karczynie

Fot. 9. Zamek w Sulechowie

Fot. 10. Dworek w Kruszynie

Fot. 11. Pałac w Pomorsku

Fot. 12. Pałac w Bukowie

Fot. 13. Rządówka w Pomorsku

Fot. 14. Dawny spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym Gut „A” w Kruszynie

Fot. 15. Dom w zespole pałacowo-folwarcznym „A” w Bukowie

Fot. 16. Dom (nr 7) w zagrodzie w Karczynie

Fot. 17. Obora, ob. laboratorium w zespole pałacowo-folwarcznym w Kalsku

Fot. 18. Kościół w Kalsku

Fot. 19. Kościół pw. św. St. Kostki w Sulechowie

Fot. 20. Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie

Fot. 21. Cmentarz ewangelicki w Przygubielu

Fot. 22. Płyty nagrobne na cmentarzu w zespole kościoła w Klępsku

Fot. 23. Dom, ob. szkoła przy ul. 1 Maja 7 w Sulechowie

Fot. 24. Dawna kaplica kalwińska w Sulechowie

Fot. 25. Pomnik upamiętniający poległych podczas I Wojny Światowej w Łęgowie

Fot. 26. Kościół w Klępsku